МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО
ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Червона книга України

РОСЛИННИЙ СВІТ

Під загальною редакцією члена-кореспондента
Національної АН України
Я.П. Дідуха

Київ
Видавництво
«Глобалконсалтинг»
2009

УДК [502.172:502.211]:58(477)
ББК 20.1 (4 Укр)
Ч-45

Книга є офіційним документом, що відображає сучасний стан видів рослин і грибів України, які перебувають під загрозою зникнення, або потребують охорони. У книзі наводяться відомості про 826 видів, дається їх українська та латинська назва, таксономічна належність, природоохоронний статус, наукове значення, ареал виду та його поширення в Україні, чисельність та структура популяцій, причини зміни чисельності, умови місцезростань, загальна біоморфологічна характеристика, режим збереження популяцій та заходи з охорони, розмноження та розведення у спеціально створених умовах, господарське та комерційне значення, основні джерела інформації. Кожна стаття супроводжується ілюстрацією та картосхемою поширення виду в Україні. Також вміщено нормативні документи про Червону книгу України та довідкові матеріали.

Видання розраховане на державні, наукові і громадські установи та організації, навчальні заклади, спеціалістів, широкі кола природокористувачів, активістів охорони природи.

Судинні рослини

Водорості

Мохоподібні

Лишайники

Гриби

Ч-45 Червона книга України. Рослинний світ/ за ред. Я.П. Дідуха — К.: Глобалконсалтинг, 2009.– 900 с.
ISBN 978-966-97059-1-4

УДК [502.172:502.211]:58(477)
ББК 20.1 (4 Укр)
ISBN 978-966-97059-0-7
© Міністерство охорони навколишнього природного середовища України

ВСТУПНЕ СЛОВО

Деградація довкілля, викликана інтенсивною господарською діяльністю людини, призвела до масштабних зрушень у природних екосистемах, наслідком чого є зменшення чисельності або зникнення багатьох видів тварин, рослин і грибів. Вжиття своєчасних заходів охорони дикої фауни і флори дозволяє призупинити негативні процеси руйнування навколишнього природного середовища та відновити стан популяцій вразливих видів до безпечного рівня.

На світовому саміті із сталого розвитку у Йоганнесбурзі у 2002 р. та на Генеральній асамблеї ООН у 2005 р. була схвалена глобальна мета щодо досягнення до 2010 р. суттєвого зменшення втрат біорізноманіття. У зв'язку з цим 2010 р. оголошено ООН Міжнародним роком біорізноманіття з метою привернення уваги країн світу до нагальної проблеми збереження біотичної складової довкілля, яка є основою для існування людства на планеті.

Займаючи менше 6% площі Європи, Україна володіє приблизно 35% її біорізноманіття, причиною чого є розташування території України на перехресті багатьох природних зон та міграційних шляхів багатьох видів фауни.

Біота України нараховує понад 70 тис. видів, з них флора — понад 27 тис. видів, фауна — понад 45 тис. видів. Одним із заходів збереження цієї різноманітності тваринного і рослинного світу є ведення Червоної книги України, куди заносяться види, що внаслідок різних причин опинилися під загрозою зникнення.

Перше однотомне видання Червоної книги України було видано у 1980 р. і до нього було включено 85 видів тварин та 151 вид судинних рослин.

Друге видання Червоної книги України було підготовлено у двох томах. Перший том — «Тваринний світ» — був надрукований у 1994 р. і налічує 382 види. Другий том — «Рослинний світ» — вийшов друком у 1996 р. і налічує 541 вид.

Третє видання Червоної книги України, видане через 13 років після випуску другого тому другого видання, включає 542 види тварин та 826 видів рослин і грибів. У ньому враховані сучасні наукові дані щодо чисельності та поширення видів, положення міжнародних договорів, Стороною яких стала Україна протягом останніх 10-15 років, зокрема Конвенції про біологічне різноманіття, Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннської конвенції), Конвенції про збереження дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернської конвенції) тощо.

Нове видання Червоної книги України є результатом праці великого колективу авторів з різних наукових установ, передусім Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, інших організацій, окремих фахівців.

Координацію робіт щодо підготовки третього видання Червоної книги України здійснювала Національна комісія з питань Червоної книги України та Міністерство охорони навколишнього природного середовища України.

Видання Червоної книги України є вагомим внеском у справу збереження різноманітності тваринного і рослинного світу України як основи сталого розвитку держави для теперішнього і майбутніх поколінь.

Георгій Філіпчук,
Міністр охорони навколишнього природного середовища України

ПЕРЕДМОВА

З часу виходу друком другого видання Червоної книги України (Рослинний світ) пройшло 13 років, тому назріла нагальна потреба підготовки третього, значно доповненого та виправленого видання. За цей період ситуація зі збереженням рідкісних видів рослин та грибів у цілому погіршилася. Зараз чисельність популяцій багатьох видів продовжує знижуватися, ареали скорочуються або фрагментуються, а деякі види, що наводились для флори України, не вдалося знайти у природі протягом останніх десятиліть, незважаючи на цілеспрямовані пошуки.

Разом з тим, загроза знищення окремих популяцій або суттєвого зниження їх чисельності стає реальністю для дедалі більшої кількості видів, особливо вузькоареальних ендеміків, реліктів та таких, що знаходяться на межі свого ареалу. При цьому деякі ще кілька десятиліть тому звичайні види зараз у результаті нищівної експлуатації настільки швидко втрачають запаси, що вже потребують занесення до Червоної книги України.

У новому виданні список рослин та грибів, які потребують охорони, нараховує 826 видів; тобто, у порівнянні з відповідним списком з другого видання, він збільшився на третину (35%). У новому списку суттєво переважають судинні рослини (611 видів), хоча відсоток збільшення їх кількості у порівнянні з попереднім списком є найнижчим (лише 28%). Мохоподібні представлені 46 видами (на 39% більше, ніж у попередньому виданні), водорості — 60 (72%), лишайники — 52 (48%), гриби — 57 видами (кількість збільшена на 47%).

Відбір видів для занесення їх до Червоної книги України ґрунтувався на комплексі критеріїв, у тому числі таксономічних, хорологічних (особливості поширення в Україні та загальний ареал), популяційних (чисельність, щільність, віковий спектр, відтворення, динаміка та структура популяцій, тенденції змін популяційних параметрів), еколого-ценотичних (види, які приурочені до рідкісних біотопів, яким загрожує знищення), флорогенезисних (реліктовість видів, характерних для певних історичних епох), онтогенетичних (складний цикл розвитку, симбіотичні зв'язки з іншими організмами, наприклад, з грибами-мікоризоутворювачами; специфічний спосіб живлення, як у комахоїдних рослин, тощо), естетичних (декоративні види, які масово знищуються у природі, тощо), прагматичних (практичне значення: лікарські, технічні, культові, генофонд для виведення нових культурних сортів тощо).

До Червоної книги України були включені всі представники родини зозулинцевих (орхідних), хоча багатьом з них безпосередня небезпека знищення не загрожує (наприклад, гніздівка звичайна, коручка чемерникоподібна та ін.), а самі ці рослини навіть можуть зростати в антропогенно порушених екотопах. Проте вразливість їх обумовлена складною біологією розвитку (потреба у специфічних грибах-симбіонтах, складна екологія запилення), та в багатьох випадках високою чутливостю до природних змін.

До списку також включені всі представники роду ковила, які характеризують оптимальний стан розвитку степових угруповань, оскільки степи колись займали 40% території України, а тепер збереглися лише на площі, що становить близько 1%. З одного боку, розорювання, надмірний випас, забудова, рекреація та інші антропічні фактори, а з іншого — режим абсолютного заповідання в заповідниках призводять до скорочення, а зрештою й зникнення популяцій видів ковили.

Суттєвих доповнень зазнали списки видів водоростей, мохоподібних, лишайників (ліхенізованих грибів) та грибів, що стало можливим завдяки детальнішому дослідженню цих груп як в окремих регіонах, так і в системі існуючих об'єктів природно-заповідного фонду держави.

З нового видання Червоної книги України було вилучено 26 видів. Цьому передували кропіткий і всебічний науковий аналіз, широка відкрита дискусія за участю фахівців та громадськості. Причини вилучення були різні, але жодна з них не свідчить про те, що чисельність якогось виду значно зросла. На основі сучасних наукових досліджень видовий статус декількох вилучених таксонів не був підтверджений. Тобто, доведено, що вони є синонімами або внутрішньовидовими таксонами (наприклад, підвидами, різновидами, формами) інших видів, яким зникнення наразі не загрожує. У деяких випадках було доведено, що певний вид не належить до природної флори України, а є на нашій території здичавілим або занесеним. Наприклад, аналіз інформації щодо птериса критського, який в Україні широко культивується у закритому ґрунті, показав, що відмічений факт зростання його на стінах будівлі в смт. Гаспра, звідки він давно зник, свідчить скоріше про випадок здичавіння, оскільки Крим знаходиться далеко за межами його природного ареалу. Найскладнішими виявилися рішення щодо тих видів, які широко розповсюджені в одних регіонах України, але є рідкісними в інших, у зв'язку з чим при обговоренні списку думки вчених часто розходилися. Так, багато звичайних видів Карпат або Поділля (лунарія оживаюча, цибуля ведмежа, астранція велика, арніка гірська) чи Криму (берека) є рідкісними на рівнинній частині України. Наприклад, арніка гірська, що зростає в Україні лише в Карпатах (знахідки на Українському Поліссі наразі не підтверджені), є звичайним видом полонин лісового поясу, які щорічно викошуються і випасаються, що забезпечує нормальне, повноцінне відновлення популяцій. Заборона викошування призвела б до заліснення полонин, а у такому випадку арніка зникла б з багатьох її оселищ. Разом з тим, сучасна заготівля арніки, на думку спеціалістів, поки що не завдає їй шкоди, тому цей вид і йому подібні були виведені з Червоної книги. Враховуючи те, що в Україні поки що не існує регіональних Червоних книг, Національна комісія з питань Червоної книги України на основі аргументованих висновків фахівців детально розглянула кожен такий випадок і прийняла відповідні рішення. У спірних випадках рішення завжди приймалося на користь збереження виду у новому виданні.

Збереження різноманіття світу рослин та грибів є нагальною вимогою часу, на чому наголошують відповідні міжнародні конвенції та інші документи (зокрема, Всесвітня стратегія збереження рослин), законодавчі акти України (наприклад, Закон України «Про Червону книгу України») і про що свідчать матеріали наукових досліджень. Зараз зрозуміло, що для дієвого збереження видів рослин і грибів та невиснажливого використання ресурсів рослинного світу неможливо обмежуватися лише складанням «червоних списків» та Червоних книг. Необхідно глибоко розуміти таксономічні, біологічні, біогеографічні та екологічні особливості видів, у тому числі важливо дослідити специфіку їх розвитку, динаміку та структуру популяцій, мати детальні дані про умови зростання, оцінити вплив факторів середовища та, зрештою, на основі цього планувати і впроваджувати практичні заходи зі збереження цих видів. Все це диктувало необхідність не просто розширення списку видів, а проведення всебічних комплексних ґрунтовних досліджень протягом підготовки нового видання. Деякі види були предметом спеціальних досліджень, і ми на сьогодні маємо глибокі знання з їх біології, інші ж види й досі залишаються поза увагою дослідників, але ми переконані, що включення до Червоної книги України націлить на глибші дослідження таких видів у наступні роки. Важливо, щоб Червона книга була дієвим інструментом охорони рослинного світу, основою постійного моніторингу.

Структура Червоної книги України така: статті розміщені у п'яти основних розділах, сформованих за систематичним принципом, які об'єднують рослини та гриби різних відділів, класів чи інших високих таксономічних рангів. Кожна стаття розпочинається з української та латинської (наукової) назв виду; при потребі наводяться також синонімічні назви, під якими цей вид наводився у науковій та популярній літературі. Наукова назва та синоніміка не тільки дозволяють однозначно ідентифікувати вид, але й містять важливу номенклатурну інформацію про таксономічні належність та статус виду. Таксономічне положення відображає, зокрема, належність виду до певної родини; для деяких видів у новому виданні приналежність до родини змінена порівняно з попереднім виданням, що відбиває сучасні таксономічні та номенклатурні зміни у розумінні тих чи інших родин. Наприклад, деякі види, що раніше відносили до родини ранникових, зараз віднесені до родин вовчкових, веронікових тощо. Родини у межах відділів та класів, роди в межах родин та види в межах родів розміщені в алфавітній послідовності. За природоохоронним статусом види, відповідно до ст. 13 Закону України «Про Червону книгу України», розподілені за такими категоріями: зниклі (види, щодо яких відсутня будь-яка інформація про наявність їх в Україні у природі чи спеціально створених умовах); зниклі в природі (види, які зникли в Україні у природі, але збереглися у спеціально створених умовах або поза межами України); зникаючі (види під загрозою зникнення, для яких спостерігається скорочення ареалу або зниження чисельності; їх збереження є малоймовірним без усунення дії негативних факторів); вразливі (види, які у найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії зникаючих, якщо триватиме дія факторів, які негативно впливають на стан їх популяцій); рідкісні (види, відомі з небагатьох місцезнаходжень, популяції яких характеризуються відносно стабільними, хоча і низькими показниками); неоцінені (види, про які відомо, що вони можуть належати до категорії зникаючих, вразливих чи рідкісних, але ще не віднесені до жодної з цих категорій; у тому числі більш-менш широко розповсюджені в різних регіонах України); недостатньо відомі (види, які потребують подальших досліджень і які не можна віднести до жодної із вищезазначених категорій через відсутність необхідної достовірної інформації; у тому числі таксономічно критичні види). Зазначимо, що прийнята у Червоній книзі України категоризація не співпадає з міжнародною категоризацією Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

У наступних розділах подається інформація про наукове значення, загальний ареал і поширення виду в Україні. Важливими є дані щодо чисельності та структури популяцій, оскільки саме популяції як форма існування видів забезпечують їх відтворення та збереження. Аналіз причин зникнення видів, зміни чисельності, порушення структури популяцій свідчить про те, що такі явища спричинені не лише прямим впливом господарської діяльності людини, а й опосередкованим, таким як, наприклад, меліорація боліт чи штучне заліснення природних степових схилів інтродукованими видами. На відміну від попереднього видання, в цьому детальніше описуються умови місцезростання видів, зокрема наводиться фітоценотична характеристика. Загальна біоморфологічна характеристика подана стисло, але таким чином, щоб читач міг скласти уявлення про певний вид. Описано режим збереження популяцій та заходи з охорони. Також наводиться інформація щодо включення видів до міжнародних списків охорони, їх наявність у заповідних об'єктах високого рангу. Перераховані заходи заборони, що важливо для практичної діяльності, надання дозволів на ведення певних типів робіт, які не зашкодять існуванню видів, забезпечать нормальне відтворення популяцій. Подається інформація про розмноження і розведення видів рослин і грибів у спеціально створених умовах, насамперед про культивування в ботанічних садах. В окремій рубриці висвітлено господарське та комерційне значення, інші аспекти практичного використання виду. У заключній частині вказані основні літературні джерела, які використані при написанні статей і містять важливу додаткову інформацію про вид, його поширення, популяційну структуру та охорону.

Крім того, у книзі вміщено список видів, занесених до Європейського червоного списку, а також алфавітні покажчики українських та латинських (наукових) назв рослин і грибів.

Підготовка та узагальнення інформації, збір ілюстративного матеріалу і саме видання стали можливими завдяки самовідданій праці багатьох ботаніків та мікологів різних наукових і освітніх установ України. Редколегія висловлює щиру подяку авторам, усім тим, хто надали додаткову інформацію та всіляко сприяли створенню нового видання Червоної книги України.

Я.П. Дідух

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ФІЛІПЧУК Г.Г.
(голова редакційної колегії)

МОВЧАН М.М.
(перший заступник голови)

АКІМОВ І.А.
(відповідальний редактор видання «Червона книга України. Тваринний світ»).

ДІДУХ Я.П.
(відповідальний редактор видання «Червона книга України. Рослинний світ»).

ДОВГАЛЬ І.В.
заступник відповідального редактора видання «Червона книга України. Тваринний світ»).

МОСЯКІН С.Л.
(заступник відповідального редактора видання «Червона книга України. Рослинний світ»).

КОРОТЧЕНКО І.А.
(відповідальний секретар видання «Червона книга України. Рослинний світ»).

КОСТЮШИН В.А.
(відповідальний секретар видання «Червона книга України. Тваринний світ»).

АФАНАСЬЕВ С.О.

ВІРЧЕНКО В.М.

ГЕЛЮТА В.П.

ГУБАР С.І.

ДУДКА І.О.

КОНДРАТЮК С.Я.

КОРНЄЄВ В.О.

КОТЕНКО А.Г.

КОТЕНКО Т.І.

МЕЖЖЕРІН С.В.

МОВЧАН Ю.В.

ПИСАНЕЦЬ Є.М.

ПЛЮЩ І.Г.

ПУЧКОВ О.В.

РАДЧЕНКО В.Г.

ТИМОЧКО Т.В.

ТИТАР В.М.

ФЕДОРОНЧУК М.М.

ЦАРЕНКО П.М.

ФЕСЕНКО Г.В.

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету міністрів України
від 26 вересня 2007 р. №1165

СКЛАД
Національної комісії з питань Червоної книги України

МОВЧАН Микола Михайлович
заступник Міністра охорони навколишнього природного середовища, голова Комісії

ГУБАР Сергій Іванович
заступник директора департаменту Мінприроди, перший заступник голови Комісії

АКІМОВ Ігор Андрійович
директор Інституту зоології імені І.І. Шмальгаузена Національної академії наук, заступник голови Комісії

ДІДУХ Яків Петрович
директор Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного Національної академії наук, завідувач відділу, заступник голови Комісії

ПОПОВИЧ Оксана Петрівна
головний спеціаліст Мінприроди, відповідальний секретар Комісії

АНДРІЄНКО-МАЛЮК
Тетяна Леонідівна
завідувач лабораторією Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного Національної академії наук

АФАНАСЬЄВ
Сергій Олександрович
заступник директора Інституту гідробіології Національної академії наук

БУРДА Раїса Іванівна
професор кафедри екології агросфери та екологічного контролю Національного аграрного університету

ГЕЛЮТА Василь Петрович
заступник директора Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного Національної академії наук

ДОВГАЛЬ Ігор Васильович
завідувач відділу Інституту зоології імені І.І. Шмальгаузена Національної академії наук

КОНДРАТЮК Сергій Якович
завідувач відділу Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного Національної академії наук

КОСТЮШИН
Василь Анатолійович
завідувач відділу Інституту зоології імені І.І. Шмальгаузена Національної академії наук

МЕЖЖЕРІН Сергій Віталійович
завідувач відділу Інституту зоології імені І.І. Шмальгаузена Національної академії наук

МИРОНЕНКО
Микола Олексійович
заступник начальника управління Держкомлісгоспу

МОСЯКІН Сергій Леонідович
завідувач відділу Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного Національної академії наук

ПОПОВИЧ Сергій Юрійович
завідувач кафедри декоративного садівництва та фітодизайну Національного аграрного університету

РАДЧЕНКО
Володимир Григорович
директор Наукового центру екомоніторингу та біорізноманіття мегаполісу Національної академії наук

РОМАНОВСЬКИЙ
Володимир Францович
начальник управління Держкомлісгоспу

СКЛЯРЕНКО Іван Віталійович
начальник відділу оперативної держрибоохорони Держкомрибгоспу

ТИМОЧКО Тетяна Валентинівна
перший заступник голови Всеукраїнської екологічної ліги (за згодою)

ЦАРЕНКО Петро Михайлович
завідувач відділу Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного Національної академії наук

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету міністрів України
від 8 вересня 2004 р. №1176

ПОЛОЖЕННЯ
про Національну комісію
з питань Червоної книги України

1. Національна комісія з питань Червоної книги України (далі — Комісія) утворюється для науково-організаційного забезпечення ведення Червоної книги України.
2. Комісія у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету міністрів України, іншими нормативно-правовими актами, а також цим Положенням.
3. Комісія:
   - забезпечує науково-організаційне ведення Червоної книги України;
   - аналізує стан популяцій об'єктів Червоної книги України, зокрема на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;
   - організовує наукові дослідження з метою виявлення нових місць перебування (зростання) об'єктів Червоної книги України, зокрема на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;
   - координує діяльність наукових установ, пов'язану з проведенням постійного спостереження за станом популяцій об'єктів Червоної книги України, розробляє та вносить пропозиції про зміну або встановлення інших категорій видів тваринного і рослинного світу, що заносяться до Червоної книги України;
   - визначає критерії занесення, аналізує, узагальнює пропозиції відповідних установ, організацій та подає Мінприроди рекомендації про занесення до Червоної книги України або виключення з неї рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу;
   - розробляє заходи щодо збереження та охорони об'єктів Червоної книги України та здійснює контроль за їх проведенням;
   - розглядає проекти правил, рекомендацій і методичних матеріалів з питань охорони, раціонального використання та відтворення видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, Європейського червоного списку тварин і рослин, що перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі, Червоної книги Міжнародного союзу охорони природи та природних ресурсів, а також видів тваринного і рослинного світу, щодо яких Україна є стороною міжнародних договорів, готує відповідні пропозиції;
   - приймає рішення щодо спеціального використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України та подає їх Мінприроди для видачі відповідного дозволу;
   - сприяє створенню комп'ютерної бази даних та поповненню її інформацією про стан популяцій об'єктів Червоної книги України;
   - забезпечує підготовку матеріалів, визначає форму подання відомостей до чергового офіційного видання Червоної книги України;
   - проводить оцінку результатів досліджень об'єктів Червоної книги України;
   - отримує у встановленому порядку від органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій інформацію, необхідну для виконання покладених на неї завдань.

   Комісія може утворювати експертні ради та залучати для роботи фахівців центральних органів виконавчої влади, наукових і громадських організацій (за погодженням з їх керівниками).
4. Роботою Комісії керує її голова. Персональний склад Комісії затверджується Кабінетом міністрів України.
5. Формою роботи Комісії є засідання, які проводяться відповідно до планів роботи, що складаються за пропозиціями членів Комісії.

   Засідання Комісії веде її голова, а у разі відсутності голови — один з його заступників.

   На засідання можуть запрошуватися уповноважені представники органів державної влади, підприємств, установ та організацій, у тому числі громадських.

   У разі потреби голова Комісії може скликати її позапланове засідання.
6. Рішення Комісії приймається шляхом відкритого або таємного голосування простою більшістю голосів присутніх на засіданні членів Комісії за умови участі у голосуванні не менш як двох третин її складу та оформляється протоколом, який підписує головуючий на засіданні та відповідальний секретар.

   Рішення Комісії з питань, що потребують невідкладного розгляду, може бути прийнято шляхом опитування членів Комісії, до яких з використанням електронної пошти та засобів факсимільного зв'язку доводиться зміст питання та відповідний проект рішення. Член Комісії після ознайомлення із змістом проекту рішення письмово (з використанням засобу факсимільного зв'язку) повідомляє голову Комісії про свою позицію щодо його прийняття. У разі рівного розподілу голосів розгляд питання переноситься на наступне засідання.
7. Відповідальний секретар Комісії готує матеріали до засідань і проекти рішень, організовує контроль за їх виконанням.
8. Матеріально-технічне забезпечення діяльності Комісії здійснює Мінприроди.

МОЛОДИЛЬНИК ОЗЕРНИЙ

Isoëtes lacustris L.

Родина Молодильникові — Isoëtaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний реліктовий вид на пн.-сх. межі поширення. Єдиний представник кл. *Isoëtopsida* у флорі України.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральна та Атлантична Європа, Скандинавія, Зх. Сибір, Пн. Америка. В Україні трапляється на Зх. Поліссі. Адм. регіони: Вл, Рв.

Чисельність та структура популяцій
Утворює монодомінантні зарості, популяції представлені у вигляді широких щільних смуг на мілководді озер (оз. Біле в Рівненському ПЗ, оз. Луки Ратнівського р-ну, Воронки, Луко Володимирецького р-ну, озера Велике, Середнє Зарічнянского р-ну), також трапляється окремими плямами (оз. Світязь і Пісочне Шацького НПП та оз. Любче Ковельського р-ну).

Причини зміни чисельності
Забруднення озер (антропогенна евтрофікація). В останнє десятиліття виявлено ряд нових місцезнаходжень, де вид раніше не фіксувався.

Умови місцезростання
На чистих прозорих мілководдях (глибина 0,7–2 м) мезотрофних та олігомезотрофних замкнутих або слабопроточних озер з піщаним дном з незначним рівнем води. Угруповання відносяться до кл. *Isoëto-Nanojuncetea*. Гідрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гідатофіт. Багаторічна рослина 5–20 см заввишки. Ризоїди численні, густі. Стебло бульбоподібне. Листки (філоїди) темнозелені, шилоподібні, зібрані пучком. Мегаспорангії у піхвах зовнішніх листків, мікроспорангії у піхвах внутрішніх листків, сидячі. Спори диморфні. Спороносить у липні–вересні. Розмножується спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Черемському, Рівненському (Білоозерська ділянка) ПЗ, в Шацькому НПП, ботанічному заказнику місцевого значення «Любче» (Волинська обл.). Заборонено порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове, місце нересту риб, закріплює днища водойм.

Основні джерела інформації
Андрієнко, Прядко, Онищенко, 2006; Гелюта, Вакаренко, Дубина та ін., 2001; Екофлора України, 2000; Зуб, Карпова, 2004; Каталог раритетного біорізн. заповід. і націон. природ. парків України, 2002; Терлецький, Охримович, Кудрик, 1985; Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона, 2006.

Автори: О.І. Прядко, Я.П. Дідух
Фото: Д.М. Іноземцева

ЗЕЛЕНИЦЯ АЛЬПІЙСЬКА (ДИФАЗІАСТРУМ АЛЬПІЙСЬКИЙ)

Diphasiastrum alpinum (L.) Holub (*Diphasium alpinum* (L.) Rothm., *Lycopodium alpinum* L.)

Родина Плаунові — Lycopodiaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Високогірний вид, що має диз'юнктивний ареал.

Ареал виду та його поширення в Україні
Тундрова зона та високогір'я Європи, Кавказу, Америки та Азії до Монголії та Пн. Кореї. В Україні — Карпати (Боржава, Свидовець, Чорногора, Мармароські Альпи, Чивчини). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції невеликі за розміром, хоча кількість локалітетів значна. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Антропогенні (випасання худоби, рекреація), природні (підвищення ценотичної конкуренції). Вид нормально відновлюється при знятті ценотичної конкуренції і зниженні впливу випасу чи антропогенного навантаження, заселяє вторинні екотопи.

Умови місцезростання
Трапляється на високогірних луках, серед скель, кам'яних розсипищ, до висоти 2000 м н.р.м. Кислі безкарбонатні слабо розвинені мінеральні ґрунти, кам'янисті розсипи. Карбонатофоб, мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна вічнозелена трав'яна рослина зі сланким стеблом 20–40 см завдовжки. Неплідні пагони не сплющені, циліндричні. 1,5–2,5 см завтовшки, листки (мікрофіли) на дуже дрібних черешках (до 0,1–0,2 мм), не притиснуті до стебла, розміщені в 4 ряди черепицеподібно, лускоподібні. Спороносні колоски сидячі, розміщені по одному, спорангії в пазухах спорофілів. Пагони 4–11 см заввишки. Спороносить у квітні–вересні. Розмножується спорами та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у Карпатському НПП та Карпатському БЗ. Заборонено збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Піонерний вид, який формує ґрунт і укріплює субстрат.

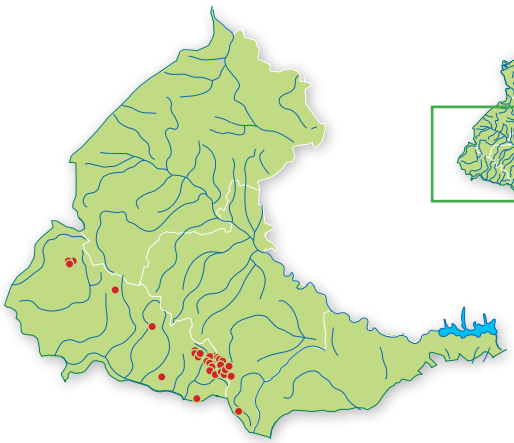

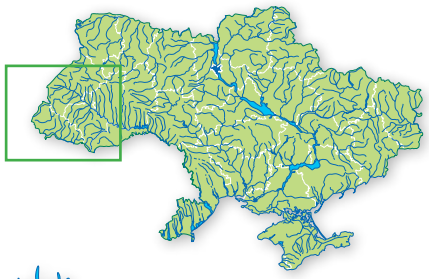

Основні джерела інформації
Гончаренко, Калинович, Степанова, Одінцов, 2003; Екофлора України, 2000; Нестерук, 2000; Стойко, Тасєнкевич, Мілкіна та ін., 1982; Хорология флоры Украины, 1986.

Автори: В.І.Гончаренко, Н.М.Шиян
Фото: Є.О. Одінцов, В.І. Гончаренко

ЗЕЛЕНИЦЯ СПЛЮСНУТА (ДИФАЗІАСТРУМ СПЛЮСНУТИЙ)

Diphasiastrum complanatum (L.) Holub (*Diphasium anceps* (Wallr.) A.Löve et D.Löve, *D. complanatum* (L.) Rothm., *Lycopodium anceps* Wallr., *L. complanatum* L.)

Родина Плаунові — Lycopodiaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Голарктичний вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Поширений у Пн. і Центральній Європі, до Пн. Італії та Придунайських країн, на Мадейрі, у Пн. Азії, Індії та Пн. Америці (пн. сх.). В Україні трапляється у Карпатах, на Розточчі, Зх. Поділлі, Поліссі. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Лв, Ів, Тр, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Локалітети площею від 0,5 до 10–15 м^2, представлені від одного до кількох клонів, що налічують по кілька десятків вегетативних рамет і від 1 до 10–15 спороносних.

Причини зміни чисельності
Суцільні рубки лісів, збирання рослин для культових обрядів. У високогір'ї надмірне випасання.

Умови місцезростання
Здебільшого на піщаних ґрунтах у соснових та дубово-соснових лісах (кл. *Vaccinio-Piceetea*), а також на мохових подушках у букових, ялицево-букових і смерекових лісах, іноді на пустошних луках з домінуванням *Nardus stricta* та *Festuca tenuifolia*. Рідше в угрупованнях кл. *Querco-Fagetea*, *Quercetea robori-petraeae* (союз *Pino-Quercion*), *Calluno-Ulicetea* (союз *Violion caninae*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна вічнозелена трав'янта рослина. Стебла довгі, підземні, повзучі, із прямостоячими сплющеними вилчасто розгалуженими гілками. Плідні гілочки переходять у довгу, рідко обсаджену листками (мікрофілами) ніжку, що несе по кілька циліндричних колосів; спорангіальні листки яйцеподібні, загострені, по краю виїмчато-зубчасті; вегетативні листки дрібні, притиснуті, розміщені в 4 ряди; з них крайові трикутно-ланцетні, кілюваті, дуже загострені, а ті, що містяться на плоскому боці гілок, вужчі, майже шилоподібні. Спороносить у липні–вересні. Поновлення переважно вегетативне, також спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на території Поліського та Рівненського ПЗ, у Деснянсько-Старогутському та Карпатському НПП, а також у пам'ятці природи «Тисовий Яр» (Чернівецька обл.). Необхідний моніторинг популяцій, особливо у поліській частині ареалу. Заборонено проведення суцільних рубок та збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське, фарбувальне (народний засіб для отримання зеленої фарби для вовни).

Основні джерела інформації
Панченко, 2005; Флора УРСР, 1938; Чорней, Токарюк, 2002; ЧКУ, 1996; Guşuleac, 1931.

Автори: Н.М. Сичак, В.І.Мельник, І.І. Чорней, О.В. Лукаш
Фото: В.В. Коніщук, О.О. Кагало (вставка)

ЗЕЛЕНИЦЯ ІССЛЕРА (ДИФАЗІАСТРУМ ІССЛЕРА)

Diphasiastrum issleri (Rouy) Holub (*Diphasium issleri* (Rouy) Holub; *D. complanatum* (L.) Rothm. subsp. *issleri* (Rouy) Dostál, *Lycopodium complanatum* L. subsp. *issleri* (Rouy) Domin, *L. complanatum* subsp. *fallax* Čelak., *L. issleri* (Rouy) Domin)

Родина Плаунові — Lycopodiaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний гібридогенний вид (*D. alpinum* × *D. tristachyum*), поширення і стан популяцій якого в Україні ще недостатньо вивчені.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня Європа, південь Пн. Європи, переважно в горах і передгірських районах; один локалітет у Пн. Америці. В Україні трапляється дуже рідко в Карпатах (Ґорґани). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Невідомі. У локалітетах (гори Яйко Ілемське, Попадя, Стримба) вид не збирали упродовж останніх кількох десятків років.

Причини зміни чисельності
Невідомі. Можливо, вид є природно рідкісним, і спорадично трапляється по всьому ареалу потенційних батьківських видів.

Умови місцезростання
Деградовані післялісові луки, галявини у світлих ялинових лісах на висотах 700–1200 м н.р.м. Ценотична приуроченість достеменно не досліджена, імовірно росте в угрупованнях кл. *Molinio-Arrhenatheretea* (союз *Nardion*); *Calluno-Ulicetea* (союзи *Vaccinion vitis-idaeae, Empetrion nigri, Genistion*); кл. *Vaccinio-Piceetea*. Гігромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна вічнозелена трав'яна рослина з надземним або розташованим у верхньому шарі ґрунту повзучим головним стеблом до 1 м завдовжки. Гілки прямі, 10–20 см заввишки, стерильні приблизно рівні за довжиною, сплющені або більш-менш тригранні, 2–3 мм завширшки, дорзальна поверхня виразно опукла. Бокові листки (мікрофіли) у верхній половині вільні; вентральні сидячі, збігаючі, ланцетні, трохи менші від дорзальних, верхівкою досягають основи наступного листка. Спороносні колоски поодинокі, 1,5–2 см завдовжки, сидячі або на коротких (до 2 см) ніжках, спорофіли яйцеподібні або ланцетні, поступово звужені до верхівки, у 1,5–3 рази довші за спорангії, що знаходяться в пазухах спорофілів. Спороносить у липні–вересні. Розмножується спорами та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Не здійснювалися. Закарпатський локалітет розташований на території НПП «Синевир». Необхідне обстеження відомих локалітетів з метою з'ясування стану популяцій та їх моніторингу. Заборонено несанкціоноване збирання виду, порушення місць зростання, несанкціоновані лісогосподарські заходи.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Лікарське, ґрунтостабілізуюче.

Основні джерела інформації
Екофлора України. Т. 1., 2000; Протопопова, 1974; Futák, 1966; Kubát, 1988; Rothmaler, 1988.

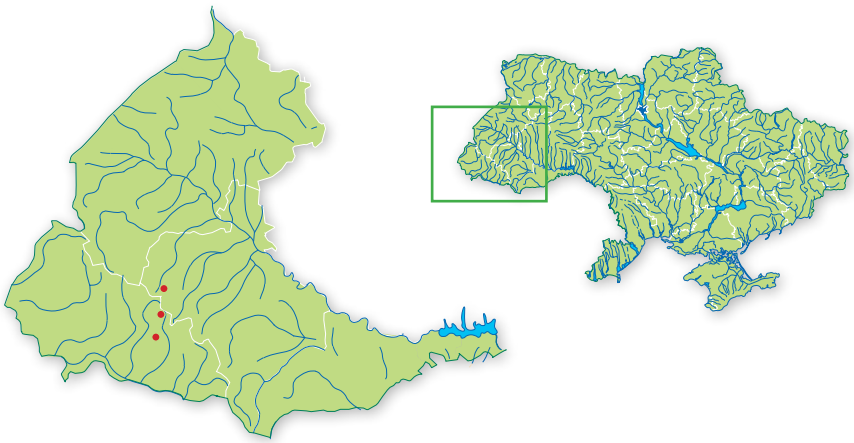

Автори: О.О.Кагало, Н.М.Сичак
Фото: Н.М. Сичак

ЗЕЛЕНИЦЯ ТРИКОЛОСКОВА (ДИФАЗІАСТРУМ ТРИКОЛОСКОВИЙ)

Diphasiastrum tristachyum (Pursh) Holub
(Diphasium tristachyum (Pursh) Rothm., *Lycopodium tristachyum* Pursh)

Родина Плаунові — Lycopodiaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Бореальний реліктовий вид на межі диз'юнктивного ареалу. Один з батьківських видів рідкісних гібридогенних таксонів *D. zeilleri* та *D. issleri*.

Ареал виду та його поширення в Україні
Скандинавія, Середня та Атлантична Європа, на пд. Європи в Апеннінах та Балканах; зх. Китай, сх. Пн. Америки. В Україні на Поліссі (дуже рідко). Адм. регіони: Вл, Жт.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, невеликі за розміром, струкрура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Реліктовий характер виду в Україні та складна біологія розвитку (залежність гаметофіту від мікоризоутворюючого гриба). Суцільні рубки лісів, заміна корінних порід інтродуцентами, збирання рослин на вінки.

Умови місцезростання
Росте в бореальних соснових зеленомошних та соснових зеленомошно-лишайникових лісах (угрупованнях кл. *Vaccinio-Piceetea*) на бідних кислих дерново-підзолистих ґрунтах. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна вічнозелена трав'яна рослина. 7–15 см заввишки. Стебло повзуче, безрозеткове, з сизуватими, прямостоячими або підведеними пагонами, зібраними пучками. Підземні пагони горизонтальні. Гілочки до 2 мм завширшки. Листки (мікрофіли) щільно притиснуті до гілок, чотирирядні, трохи обернонояйцеподібні, верхівка слабо розділена на неправильні дольки, бічні прямі, притиснуті, без загнутих кінчиків, 0,8–1,5 мм довжиною у вільній частині, а черевні більші та ширші біля основи. Спорангії рівноспорові в пазухах спорофілів, які утворюють 3–4 стробіли на дихотомічно розгалуженій ніжці. Колоски 1–1,5 см завдовжки на ніжках 1,5–2,5 см. Спороносить у липні-вересні. Розмножується вегетативно та спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в Поліському ПЗ. Необхідним є обстеження відомих локалітетів з метою з'ясування стану популяцій та їх моніторингу. Заборонено збирання рослин, порушення місць зростання, несанкціоновані лісогосподарські заходи.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, фарбувальне, лікарське.

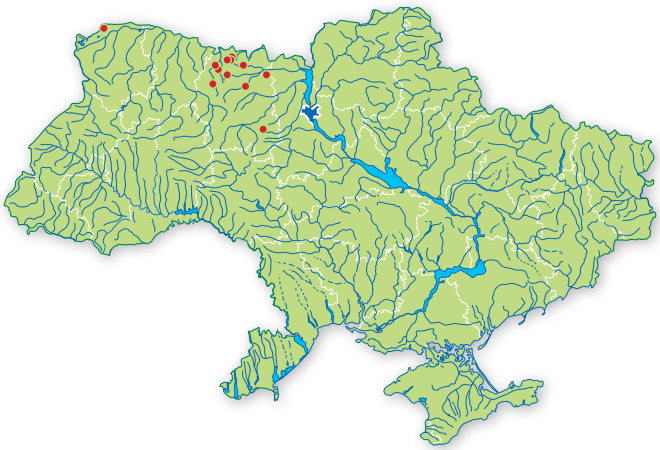

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Флора Европейской части СССР, 1974; Флора СССР, 1934; Протопопова, 1974; ЧКУ, 1996.

Автор: С.Л. Мосякін
Фото: Я.П. Дідух

ЗЕЛЕНИЦЯ ЦАЙЛЛЕРА (ДИФАЗІАСТРУМ ЦАЙЛЛЕРА)

Diphasiastrum zeilleri (Rouy) Holub (*D. complanatum* (L.) Holub subsp. *zeilleri* (Rouy) Kukkonen, *Diphasium zeilleri* (Rouy) Damboldt, *Lycopodium zeilleri* (Rouy) Greuter et Burdet)

Родина Плаунові — Lycopodiaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Голарктичний гібридогенний вид (походить від гібридизації *D. complanatum* × *D. tristachyum*) на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична, Середня та Сх. Європа, Пн. Америка. В Україні — Полісся. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См.

Чисельність та структура популяцій
Популяції, що займають площу до 200 м^2, іноді утворюють «відьмині кола», у яких ростуть досить щільно.

Причини зміни чисельності
Вирубування лісів, витоптування, збирання пагонів для оформлення букетів та вінків.

Умови місцезростання
Неглибокі зниження у соснових лісах зеленомохових, чорничних, орлякових та суборах (асоціації *Peucedano-Pinetum, Molinio-Pinetum*). Мезофіт, субгеліофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна вічнозелена трав'яна рослина з повзучим підземним кореневищем. Наземні гони зібрані в більш-менш густі, але не щільні пучки до 7–20(35) см заввишки. Стерильні пагони розгалужені під кутом понад 35° (частіше 45–60°), досить вузькі. Кінцеві пагони досить довгі, до верхівки поступово звужені, опуклі із дорсального боку, і плоскі з вентрального. Дорсальні листки опуклі, вузько-ланцетні, вужчі за бічні. Вентральні добре відрізняються від дорсальних, трохи опуклі, вузькі, дещо коротші за них; вільна частина їх такої самої довжини як і вільна частина дорсальних. Бічні листки більш-менш опуклі, прилеглі або іноді з трохи відігнутими кінцями. Стробіли розташовані як на головній осі, так і на бічних. Ніжки стробілів 7–13, розгалуження їх на верхівці 0,4–4 см. Стробілів 2–10, їх довжина 18–24 см. Спорофіли дрібні, 1,6–1,9 см завдовжки, широкояйцеподібні, на верхівці з довгим кінчиком. Спороносить у червні–липні. Розмножується вегетативно та спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Поліському ПЗ, Шацькому та «Деснянсько-Старогутському» НПП, заказнику «Острівський» (Рівненська обл.). Необхідно дослідити стан популяцій, створити заказники на Лівобережному Поліссі. Заборонено збирання та продаж рослин, суцільну рубку лісів та облаштування місць рекреації.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Лукаш, 2000; Лукаш, Карпенко, Прядко, 1998; Панченко, 2005; Протопопова, 1974; Прядко, 1982; Хорология флоры Украины, 1980.

Автори: О.В. Лукаш, С.М. Панченко
Фото: О.С. Мандзюк

ПЛАУНЕЦЬ ЗАПЛАВНИЙ (ЛІКОПОДІЄЛЛА ЗАПЛАВНА)

Lycopodiella inundata (L.) Holub
(*Lycopodium inundatum* L.)

Родина Плаунові — Lycopodiaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний зникаючий вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Голарктичний вид. В Україні трапляється в Карпатах, на Поліссі, по терасах річок Лісостепу і Степу. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, Зк, Хм, Чк, Дн, Пл, Хр, Лг, Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, представлені невеликими групами. Окремі популяції мають високу щільність до 24 особин на 1 м^2.

Причини зміни чисельності
Осушення боліт, освоєння річкових терас, зміна гідрологічного режиму.

Умови місцезростання
Зростає у невластивих для плаунових умовах (торфові болота, заболочені луки, замоховілі піщані зниження на терасах річок, вологі свіжі піски). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 5–10 см заввишки. Стебло повзуче, густо вкрите лінійно-шилоподібними листками (мікрофілами). Спороносні гілки короткі, не галузяться, нечітко відмежовані від стебла, на верхівках мають довгі стробіли без ніжки. Спороносить у липні–вересні. Спори численні світложовті. Розмножується спорами і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідне виявлення вцілілих місцезнаходжень в Лісостепу і Степу і створення на них природно-заповідних територій. Охороняють в Поліському, Рівненському та Черемському ПЗ, НПП Шацькому, «Прип'ять-Стохід», «Синевир», «Святі гори». Заборонено всі види гідромеліоративних робіт, торфорозробку.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Лікарське.

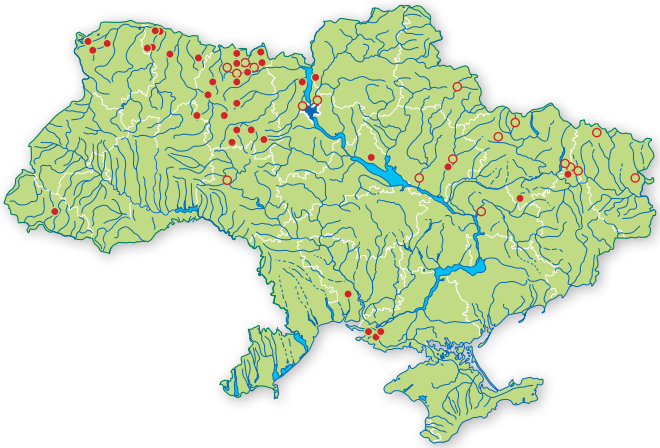

Основні джерела інформації
Андриенко, Попович, Шеляг-Сосонко, 1986; Андрієнко, Прядко, Онищенко, 2006; Байрак, Стецюк, 2005; Брадіс, Андрієнко, Лихобабіна, 1969; Каталог раритетного біорізн. заповід. і націон. природ. парків України, 2002; Кучеревський, 2001; Орлов, 2005; Терлецький, Охримович, Кудрик., 1985; Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона, 2006; ЧКУ, 1996.

Автор: О.І. Прядко
Фото: О.О. Орлов, В.В. Коніщук (вставка)

ПЛАУН РІЧНИЙ

Lycopodium annotinum L.

Родина Плаунові — Lycopodiaceae

Наукове значення
Вразливий вид на межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європа, Кавказ, Зх. і Сх. Сибір, Далекий Схід, Пн. Америка. В Україні – Карпати, Розточчя, Волинська височина, Полісся, Лісостеп (зрідка). Адм. регіон: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Лв, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Чк, Пл.

Чисельність та структура популяцій
Популяції чисельні. Завдяки сланкому стеблу формуються великі густі куртини. Інколи виступає як домінант у трав'яному покриві.

Причина зміни чисельності
Заготівля як декоративної та лікарської рослини, вирубування лісів, рекреаційне навантаження.

Умови місцезростання.
Хвойні та мішані, найчастіше ялинові, вологі ліси кл. *Vaccinio-Piceetea*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика.
Хамефіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–30 см заввишки. Стебло повзуче, у вузлах негусто укорінюється, вкрите лінійно-ланцетними листками (мікрофілами), які розташовані перпендикулярно до стебла або відігнуті донизу. Стробіли поодинокі, сидячі, циліндричні, без ніжок. Спороносить у липні–вересні. Розмножується спорами і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ, в ПЗ «Ґорґани», «Розточчя», «Черемський», Рівненському, Поліському; НПП Карпатський, «Синевир», «Вижницький», Яворівському, «Сколівські Бескиди», «Ужанський», «Деснянсько-Старогутський», Шацький та у низці заказників. Заборонено вирубування лісів, збирання населенням як декоративної рослини.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах.
Зрідка культивують у ботанічних садах, на присадибних ділянках.

Господарське та комерційне значення.
Декоративне, лікарське, жироолійне.

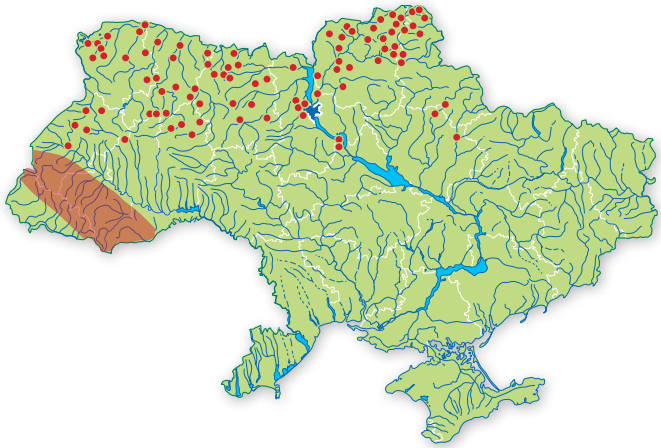

Основні джерела інформації
Андриенко, Попович, Шеляг-Сосонко, 1986; Андрієнко, Клєстов, Химин та ін., 2004; Байрак, Стецюк, 2005; Екофлора України, 2000; Заповідні перлини, 2006; Орлов, 2002; ЧКУ, 1996; Чорноус, 2005.

Автори: Т.Л. Андрієнко, О.І. Прядко
Фото: О.О. Орлов

БАРАНЕЦЬ ЗВИЧАЙНИЙ

Huperzia selago (L.) Bernh. ex Schrank et Mart. (*Lycopodium selago* L., *Mirmau selago* (L.) H.P.Fuchs)

Родина Баранцеві — Huperziaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Циркумполярний. У пн. півкулі від Арктики до зони широколистяних лісів, в лісовому та альпійському поясах гірських країн на пд. від межі суцільного поширення (Алтай, Кавказ). В Україні — Карпати (звичайно), Розточчя-Опілля, на Поліссі (зрідка). Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Лв, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Чк, Пл, Хр.

Чисельність та структура популяцій
У рівнинних районах переважно поодинокі куртини і їх групи чисельністю до десяти. У Карпатах часто трапляються чисельністю по кілька десятків (сотень) куртин.

Причини зміни чисельності
Не має підземних запасаючих органів і бічних бруньок, тому зламані пагони не відновлюються. Зникає внаслідок підвищення ценотичної конкуренції, не переносить лісових пожеж, рекреаційного навантаження.

Умови місцезростання
У тінистих хвойних, мішаних та листяних лісах кл. *Querco-Fagetea, Vaccinio-Piceetea.* У Карпатах в альпійському та субальпійському поясах серед криволісся (союз *Pinion mughi*) де росте у складі лучних та пустищних угруповань на силікатовмісних субстратах (кл. *Juncetea trifidi*) та серед чагарників кл. *Loiseleurio-Vaccinietea*. Трапляється в угрупованнях скель лісового поясу (кл. *Asplenietea trichomanis*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна вічнозелена трав'яна рослина 5–20 см заввишки. Стебло висхідне, рівнодихотомічно розгалужене, по мірі наростання біля основи полягає і вкорінюється, формуючи куртинки до 1,5 м в діаметрі. Стебло густо вкрите лінійно-ланцетними філоїдами, у 8 вертикальних рядах. Спорангії у пазухах філоїдів. Спори дозрівають у серпні–вересні, спороношення закінчується навесні наступного року. Вегетативне розмноження вкоріненням полеглої частини стебла і за допомогою виводкових бруньок. В Україні представлений двома морфологічними відмінами. У Карпатах присутній *H. selago* subsp. *appressa* (Desv.) D.Löve ex Tzvel. A. Löve (*Lycopodium selago* L. vor *appressum* Desv.), що має дугоподібні, притиснуті до стебла філоїди світло-зеленого чи зеленого кольору.

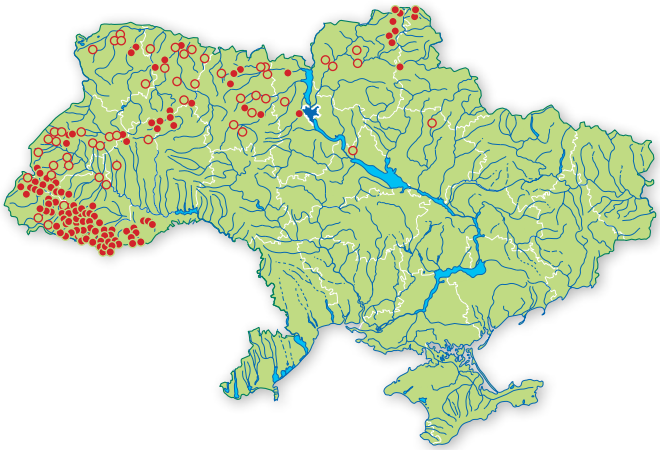

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ, у ПЗ «Ґорґани», Рівненському, «Розточчя» та «Черемський» і у Карпатському, «Вижницькому», «Деснянсько-Старогутському», Мезинському НПП та в низці РЛП, заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ. Заборонено суцільні рубки лісів, збирання та заготівлю рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Факти успішної інтродукції поодинокі.

Господарське та комерційне значення
Лікарське, фарбувальне, декоративне.

Основні джерела інформації
Вавриш, Лихобабина, 1975; Екофлора України, 2000; Малиновський, Крічфалушій, 2002; Мельник, 2000; Онищенко, Андрієнко, Остапко та ін., 2002; Панченко, 2000, 2006; Собко, Гапоненко, 1996, ЧКУ, 1996.

Автори: С.М. Панченко, І.І. Чорней,
Н.М. Сичак, В.І. Мельник
Фото: О.О. Орлов

ПЛАУНЧИК ШВЕЙЦАРСЬКИЙ (ПЛАУНОК ШВЕЙЦАРСЬКИЙ)

Lycopodioides helveticum (L.) Kuntze (*Lycopodium helveticum* L., *Selaginella helvetica* (L.) Spring)

Родина Плаункові — Selaginellaceae

Природоохоронний статус виду
Зниклий в природі.

Наукове значення
Рідкісний, реліктовий диз'юнктивно поширений вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн.-сх. Азія, Кавказ, Маліа Азія та Центральна та Пн.-сх. Європа, де частіше приурочений до гірських районів. Відоме єдине достовірне місцезнаходження виду в Україні, підтверджене кількома гербарними зборами різних колекторів: Українські Карпати, Вігорлат-Гутинський хребет, північний схил Гутинського хребта на лівому березі р. Тиса поблизу с. Веряця Виноградівського р-ну на Закарпатті. Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
Невідомі. Протягом останніх 50 років наявність виду у цьому локалітеті не підтверджено. Необхідно з'ясувати сучасний стан популяції.

Причини зміни чисельності
Інформація відсутня. Вид є чутливим до впливу антропогенних факторів.

Умови місцезростання
Затінені вологі, часто оброслі мохом андезитові скелі над р. Тиса в буковому лісі (угруповання асоціації *Asplenio-Poetum nemoralis?*) на висотах 130, 170, 350 м н.р.м. (за гербарними даними різних колекторів). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Дрібна багаторічна сланка трав'яна рослина. Стебло повзуче, розгалужене, 3–10 см завдовжки, з ризофорами в місцях розгалуження. Листки (мікрофіли) диморфні, цілокраї або слабо пилчасто-зубчасті, блискучі, взимку червонуваті, розташовані в чотири ряди. Нижні листки відстовбурчені, 2–3 мм завдовжки, верхні — майже вдвічі менші, притиснуті до стебла. Спороносні колоски 1,5–2(4) см завдовжки, розташовані на кінцях бічних, рідко облиснених гілочок. Спорофіли яйцеподібні, загострені, мегаспорангій розміщений в нижній частині колоска. Спороносить у (травні) червні–липні. Розмножується спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Не охороняють. Необхідне підтвердження зростання виду з наступним контролем стану популяцій та створення в районі місцезнаходження виду резервату. Заборонено збирання рослин, гербаризацію, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Відомостей немає.

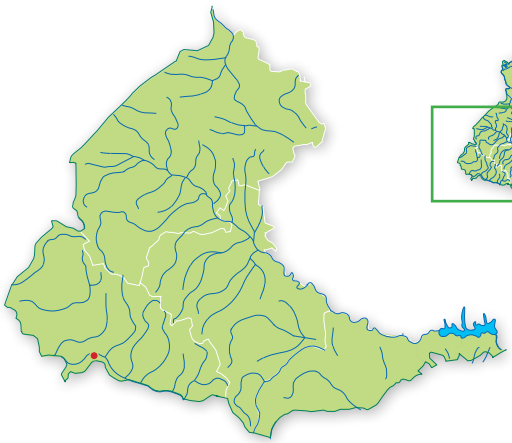

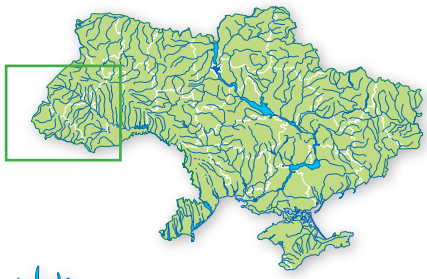

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Игошина, 1955; ЧКУ, 1996; Buček 1931 (1932); Domin, 1931; Margittai 1938.

Автори: Р.Я. Кіш, Н.М. Сичак
Фото О.О. Кагало:

ПЛАУНОК ПЛАУНОПОДІБНИЙ

Selaginella selaginoides (L.) P. Beauv. ex Mart. et Schrank (*Lycopodium selaginoides* L., *Selaginella spinulosa* A.Braun)

Родина Плаункові — Selaginellaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вид з диз'юнктивим ареалом арктоальпійський вид, в Україні ймовірно льодовиковий (плейстоценовий) релікт; вважається філогенетично базальним представником роду, для якого характерний унікальний серед плауноподібних механізм вивільнення мегаспор.

Ареал виду та його поширення в Україні
Арктичні, субарктичні та почасти бореальні регіони Євразії та Пн. Америки; пд. осередки у горах Європи, Кавказу, Сибіру, Пн. Америки (Скелясті гори на пд. до Невади) та Канарських о-вів. В Україні — Карпати (хребти Чорногора, Свидовець, Ґорґани, Мармароські Альпи). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції малочисельні, детально не досліджені; кількість локалітетів обмежена та має тенденцію до скорочення.

Причини зміни чисельності
Знищення або зміни екотопів через витоптування, випасання худоби, туризм та інші види антропічного впливу, кліматичні зміни.

Умови місцезростання
Альпійський та субальпійський пояси, у вологих та переважно затінених місцях на скелях, по берегах гірських потоків, серед мохового покриву; у криволіссях гірської сосни (асоціація *Vaccinio myrtilli-Pinetum mugii* кл. *Vaccinio-Piceetea*), гірських біловусниках (угруповання кл. *Nardo-Callunetea*), переважно на нейтральних або лужних субстратах. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Хамефіт. Багаторічна трав'яна рослина зі сланкими та частково підведеними стеблами 3–10 см заввишки, що утворює розсіяні або щільні куртини. Сланкі стебла тонкі (близько 1 мм завтовшки), дихотомічно розгалужені; підведені частини стебла нерозгалужені, у верхній частині зі спорангіями у піхвах листків (мікрофілів), що утворюють прості рихлі булавоподібні або циліндрично-булавоподібні стробіли 1–3(5) см довжиною. Листки (мікрофіли) зелені, ланцетні або овально-ланцетні, до 4,5 мм завдовжки та 1,2 мм завширшки, по краю з кожного боку з 2–7 тонко загостреними м'якими зубчиками, на верхівці загострені або шилоподібні; спорофіли ланцетно-трикутні, дещо більші за стерильні мікрофіли. Мегаспорангії ниркоподібні. Мікроспорангії округло-ниркоподібні. Розмножується спорами та вегетативно.

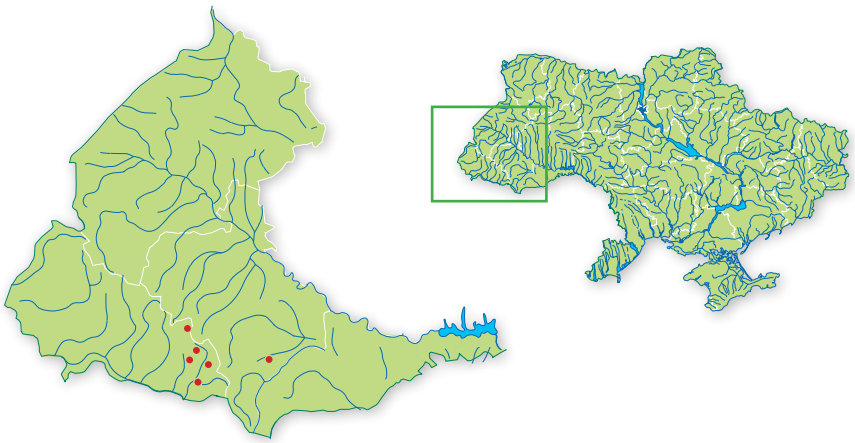

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на територіях ПЗФ Карпат (Кедринський ботанічний заказник загальнодержавного значення та ін.). Рекомендовано створення додаткових охоронних територій. Заборонено порушення умов зростання, надмірне рекреаційне навантаження.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративний вид.

Основні джерела інформації
ЧКУ, 1996; Fisteag, Sanda, 1995; Korall, Kenrick, 2002; Page, 1989.

Автори: С. М. Стойко, Л. О. Тасенкевич, С. Л. Мосякін
Фото: В.В. Буджак

АДІАНТ ВЕНЕРИН ВОЛОС

Adiantum capillus-veneris L.

Родина Адіантові — Adiantaceae (Pteridaceae s.l.)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Термофільний середземноморський елемент в Криму на пн. межі ареалу, (угруповання відносяться до специфічного класу *Adiantetea capilli-veneris*).

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична Європа, Середземномор'я, Кавказ, Середня Азія; вид у широкому розумінні (*A. capillus-veneris* L. s.l.) поширений у багатьох тропічних та теплопомірних регіонах світу, але в Африці, Пн. та Пд. (північ) Америці та частково Євразії, очеподібно, представлений окремими географічними та каріологічними расами (видами або підвидами). В Україні — Пд. берег Криму: Місхор, Ялта, водопади Учан-Су та Джур-Джур, вершини гір Ай-Петрі, Яузлар, Явлуз, Кастель. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Росте у вигляді поодиноких чи невеликих куртин, що формують фрагментарні популяції, чисельність яких в останні десятиліття скоротилася.

Причини зміни чисельності
Відбір води, зарегулювання стоків, зміна мікроклімату (вологості повітря), збирання як декоративних рослин.

Умови місцезростання
Перезволожені карбонатні скелі, що постійно зволожуються, водоспади, береги струмків, місця відкладу травертинів. Формує фрагменти специфічних піонерних маловидових розріджених угруповань класу *Adiantetea capilli-veneris* (союз *Adiantion capilli-veneris*), характерних для Середземномор'я. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна папороть, висотою 20–30 см, формує куртини, кореневище довге повзуче. Вайї тричі пірчастороздільні, крайові сегменти округлі, яйцеподібні, зубчасті. Спори в лінійно-довгастих сорусах, розміщені вздовж кінців жилок по краю пластинок, які відгинаються донизу. Спороносить у червні–серпні. Спори розносяться вітром та водою. Розмножується спорами та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Збереження стабільного водного режиму, розведення в культурі. Охороняють у Ялтинському гірсько-лісовому та «Мис Мартьян» ПЗ. Заборонено відбір води, знищення місць зростання, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Широко культивують в ботанічних садах, приватних колекціях як кімнатну рослину.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

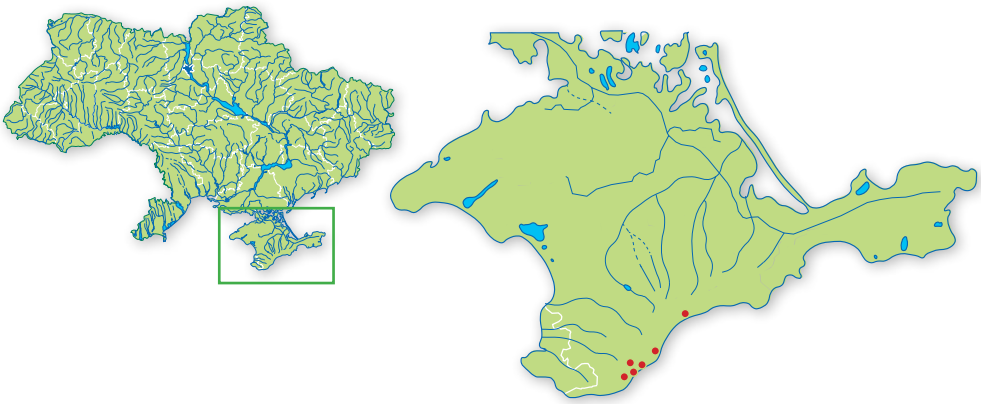

Основні джерела інформації .
Голубев, 1996; Екофлора України, 2000; Заверуха, Андриенко, Протопопова, 1983; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: С.О. Свірин

АСПЛЕНІЙ ЧОРНИЙ

Asplenium adiantum-nigrum L.

Родина Аспленійові — Aspleniaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Субсередземноморський вид на пн. межі ареалу в ізольованих локалітетах.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична й Центральна Європа, Середземномор'я, Кавказ, Середня і Мала Азія, Урал, Гімалаї, Пн. й Пд. Африка. В Україні рідко трапляється у Криму, відомі чотири локалітети на Закарпатті й один на Поділлі. Адм. регіони: Зк, Хм, Кр.

Чисельність та структура популяцій
У Криму популяції малочисельні, але стабільні. Стан закарпатських популяцій задовільний, найчисельніша популяція на Чорній горі біля м. Виноградів налічує понад 1000 особин. Сучасний стан подільської популяцій невідомий: упродовж понад 70 років рослини тут не збирали.

Причини зміни чисельності
Порушення місць виростання внаслідок добування каменю, рубки лісів, випасання худоби, рекреаційного навантаження.

Умови місцезростання
Затінені вогкуваті скелі, розщелини, кам'янисті місця, іноді у пристовбурових частинах дерев у дубових, дубово-грабових і букових лісах (до вис. 500 м н.р.м.). В угрупованнях кл. *Quercetea pubescenti-petraeae*, асоціації *Genisto (pilosae)-Quercetum (polycarpae), Corno-Quercetum,* союзу *Carpinion*, кл. *Asplenietea trichomanis*. Умброфіт, мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з повзучим або прямим кореневищем, укритим чорними вузьколанцетними плівками без центральної жилки. Вайї до 30–40 см завдовжки, зимують; їхня пластинка двічі-, тричі-пірчасторозсічена, ланцетна або овальна, загострена, шкіряста, більш-менш блискуча, з віддаленими один від одного й спрямованими вгору сегментами; сегменти останнього порядку яйцеподібні або оберненояйцеподібні, віддалені, по краях зубчасті; черешок рівний пластинці або довший від неї, у нижній частині блискучий, чорно-бурий; покрівець зовсім цілокраїй; спори яйцеподібно-ниркоподібні, з поверхні сітчасто-перетинчасті. Спороносить у серпні–вересні. Розмножується спорами і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у Ялтинському гірсько-лісовому та Кримському ПЗ, у НПП «Подільські Товтри» (Сатанівська Дача), у філіалі Карпатського БЗ «Чорна гора». Доцільно створити заказники в околицях м. Мукачево. Заборонено рубки лісів, збирання та викопування рослин, руйнування місць зростання (розробка кар'єрів).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Флора Европейской части СССР, 1974; Флора УРСР, 1938.

Автори: О.О. Кагало, Р.Я. Кіш, Н.В. Скібіцька
Фото: О.О. Кагало

АСПЛЕНІЙ БІЛЛО

Asplenium billotii F.W.Schultz. (*Asplenium obovatum* Viv. subsp. *lanceolatum* auct. non (Fiori) P.Silva)

Родина Аспленієві — Aspleniaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Середземноморсько-середньоєвропейський вид у диз'юнктивній частині ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична та Середня Європа, Средземномор'я, Пд. берег Криму (г. Аю-Даг, Кастель). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомі лише дві популяції, які складаються з небагатьох рослин. Виявляє тенденцію до скорочення чисельності особин і кількості місцезростань.

Причини зміни чисельності
Курортне будівництво, рекреаційне навантаження, розробка кар'єрів.

Умови місцезростання
У розщілинах габбро-діабазових скель на намивних глинах, на приморських схилах г. Аю-Даг і біля підніжжя г. Кастель (угруповання класу *Asplenietea trichomanis*); ці місцезнаходження є реліктовими, далеко відірваними від основного ареалу. Мезофіт, кальцефоб.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–20 см заввишки. Кореневище повзуче або пряме. Вайї зимуючі, довгасто-ланцетні, найнижчі сегменти першого порядку помітно коротші від наступних; пластинка ваї вдвічі перевищує черешок. Черешок при основі потовщений, соруси розміщені на краю сегментів. Спороносить у липні–вересні. Розмножується вегетативно і спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в ландшафтному заказнику «Аю-Даг». Заборонено несанкціоноване збирання рослин, порушення умов зростання, господарське використання територій — розробка кар'єрів, будівництво, облаштування рекреаційних пунктів. Потребує режиму абсолютної заповідності та заказного.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, протиерозійне.

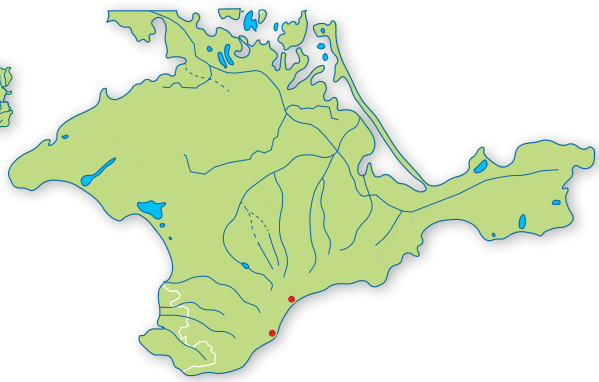

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Сазонов, 1986; Флора европейской части СРСР, 1974; Хорология флоры Украины, 1986; Цвелев, 1969.

Автор: В.В. Протопопова
Малюнок: І.В. Маханьков

АСПЛЕНІЙ ГЕЙФЛЕРА

Asplenium x heufleri Reichardt (*A.* × *alternifolium* Wulfen nothosubsp. *heufleri* (Reichardt) Risto et Jaakko, *A. germanicum* Weis subsp. *heufleri* (Reichardt) A.Bobr.)

Родина Аспленієві — Aspleniaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Середньоєвропейський гібридогенний таксон (*A. septentrionale* × *A. trichomanes* subsp. *quadrivalens* D.E.Mey.) на сх. межі ареалу в його диз'юнктивній частині.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня і Сх. Європа. В Україні зростає на Донецькому кряжі (р. Міус, окол. с. Новопавлівка Луганської обл.), відділення «Кам'яні Могили» Українського степового ПЗ, по р. Кальміус (Мирнівський р-н) і р. Кальчик (Володарський р-н, Донецької обл.). Адм. регіони: Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Відомі лише нечисленні популяції, в яких вид представлений кількома особинами, що локалізовані в тріщинах скель.

Причини зміни чисельності
Руйнування біотопів.

Умови місцезростання
У тріщинах силікатних скель в угрупованнях екстремальних екотопів з примітивною організацією (кл. *Asplenietea trichomanis*). Мезофіт, сциофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 2–14 см заввишки Кореневище повзуче. Вайї пірчасті, з овально-клиноподібними сегментами, по краях нерівномірно-городчасті, нижні два сегменти віддалені від інших, іноді надрізані на 2 лопаті кожен. Черешок блискучий, яскраво-коричневий, трохи довший за пластинку вайї. Покрівець городчастий. Спороносить в липні–серпні. Розмножується вегетативно і спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в відділенні «Кам'яні Могили» Українського степового ПЗ. Заборонено несанкціоноване збирання та гербаризацію рослин, порушення умов місцезростань. Потребує створення заказника в Луганській області.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, сприяє стабілізації скельних екосистем.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Остапко, 2001.

Автор: В.В. Протопопова
Фото: В.М. Остапко

МІХУРНИЦЯ АЛЬПІЙСЬКА (ПУХИРНИК АЛЬПІЙСЬКИЙ)

Cystopteris alpina (Lam.) Desv. (*C. fragilis* (L.) Bernh. subsp. *alpina* (Lam.) C.Hartm., *C. fragilis* (L.) Bernh. var. *alpina* (Lam.) Desv., *C. regia* auct. non (L.) Desv., *Polypodium alpinum* Lam.)

Родина Міхурницеві — Cystopteridaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий європейсько-кавказький монтанно-субальпійський вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня Європа, Середземномор'я, Кавказ. В Україні — Карпати, Свидовець (Апшинець), Чивчини (полонина Прелучна). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Трапляється поодинокими особинами або групами (локалітетами) по декілька особин, які розташовані вузькими полосками шириною до 1 м. Площа локалітетів дуже незначна — до 10 м^2. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, що лімітується природними факторами, відсутність екотопів відповідного типу.

Умови місцезростання
Росте у тріщинах затінених вапнякових скель пн. експозиції та в урвищах поблизу водоспадів і вологих стін з проточною водою (угруповання асоціації *Cystopteridetum fragilis*), у субальпійському та у верхній частині лісового поясу. Гігромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Криптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–25 см заввишки, з косим кореневищем. Пластинка вайї лінійно-ланцентна, сильно розсічена. Черешок коротший за пластинку вайї. Найнижчі сегменти першого порядку менші за наступні, віддалені від них. Сегменти другого порядку глибоко розсічені на 3 пари вузеньких глибоко виїмчастих часток. Покривальце ковпачкопподібне, прикріплене збоку основи соруса. Спори без перисторія. Спороносить у серпні–жовтні. Розмножується спорами і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на території ландшафтного заказника «Чивчино-Гринявський». Слід встановити контроль за станом популяцій. Заборонено порушення умов місцезростання, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтотвірне.

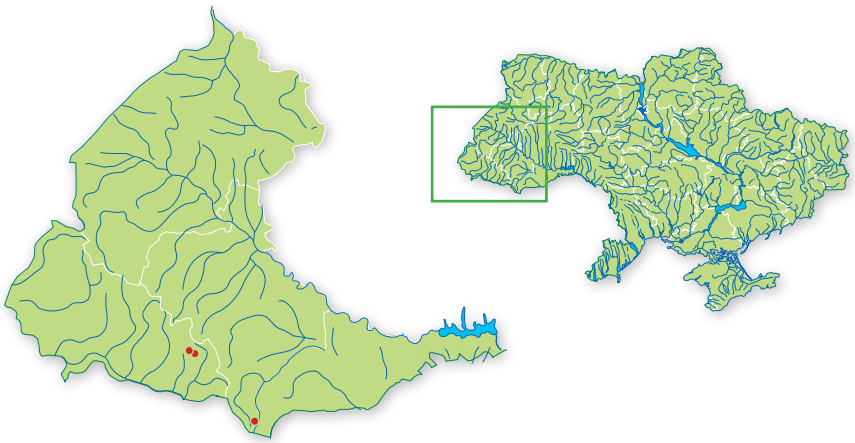

Основні джерела інформації
Визначник рослин Українських Карпат, 1977; Екофлора України, 2000; Малиновський, Крічфалушій, 2002; Хорология флоры Украины, 1986.

Автор: І.І. Чорней
Малюнок: І.В. Маханьков

МІХУРНИЦЯ ГІРСЬКА (ПУХИРНИК ГІРСЬКИЙ)

Cystopteris montana (Lam.) Bernh. ex Desv. (*Aspidium montanum* (Lam.) Sw., *Polypodium montanum* Lam., *Rhizomatopteris montana* (Lam.) A.P.Khokhr.)

Родина Міхурницеві — Cystopteridaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий голарктичний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня Європа, Кавказ, Зх. і Сх. Сибір, Пн. Америка. В Україні — Карпати: Чорногора, Чивчини (Чивчин, Мокринів Камінь, Чорний Діл). Адм. регіони: Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Трапляється поодинокими особинами або групами по декілька особин. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, відсутність екотопів відповідного типу.

Умови місцезростання
Росте на вологих тінистих карбонатних скелях, осипищах карбонатних порід, на мокрих затінених пн., пн.-сх. і пд.-сх. схилах, часто під наметом лісу у субальпійському та верхній частині лісового поясу (угруповання класів *Thlaspietea rotundifolii ma Asplenietea trichomanis*, асоціації *Doronico-Cratoneuretum commutati*). Гігромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Криптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–30 см заввишки. Вайї трикутні або яйцеподібно-трикутні. Черешок перевищує пластинку вайї в 2–3 рази. Сегменти першого порядку перевищують інші. Найближчий до черешка зубчик нижніх сегментів другого порядку набагато перевищує інші, має вигляд вушка. Покривальце широкояйцеподібне, тупе. Спори бобоподібні з шипиками. Спороносить у серпні–жовтні.Розмножується спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на території ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Чорний Діл» (Чернівецька обл.) і пам'ятки природи «Каменець» (Івано-Франківська обл.). Слід взяти під охорону всі відомі місцезростання, контролювати стан популяцій. Заборонено руйнування місцезростань, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Визначник рослин Українських Карпат, 1977; Екофлора України, 2000; Хорология флоры Украины, 1986; Pawlowski, Walas, 1949.

Автор І.І. Чорней
Фото: Р.Я. Кіш

МІХУРНИЦЯ СУДЕТСЬКА (ПУХИРНИК СУДЕТСЬКИЙ)

Cystopteris sudetica A.Braun et Milde (*Rhizomatopteris sudetica* (A.Braun et Milde) A.P.Khokhr.)

Родина Міхурницеві — Cystopteridaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Євразійський гірсько-лісовий реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Окремі локалітети в Середній та Сх. Європі, на Кавказі, в Зх. Сибіру, на Далекому Сході. В Україні — Карпати (гірські масиви Ґорґани, Чорногора, Чивчино-Гринявські гори, Мармарош, Закарпатське передгір'я), Опілля (зрідка, диз'юнктивно). Адм. регіони: Лв, Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Відомо лише дві нечисленні популяції. Структура популяцій не досліджена.

Причина зміни чисельності.
Руйнування біотопів.

Умови місцезростання
Зрідка росте в поясі гірських лісів: букових, ялицевих і літогенних смерекових лісів та в субальпійському поясі на затінених скелях і кам'янистих схилах у тріщинах, на осипах та погано розвинених бурових лісових ґрунтах. Мезофіт. Сциофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20-40 см заввишки. Кореневище повзуче. Вайї поодинокі, широко оберненояйцеподібні або широко трикутні, загострені, тричі пірчасторозсічені, без залозок. Нижні сегменти коротші за розташовані вище зубчики третього порядку, тупуваті. Покривець залозистий, спори бобоподібні, з дрібно горбочкуватою зернистою скульптурою екзини. Спороносить в липні–серпні. Розмножується спорами і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється в ПЗ «Ґорґани». Потребує режиму абсолютної заповідності та заказного. Заборонено порушення місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Сприяє стабілізації екосистем петрофітного типу.

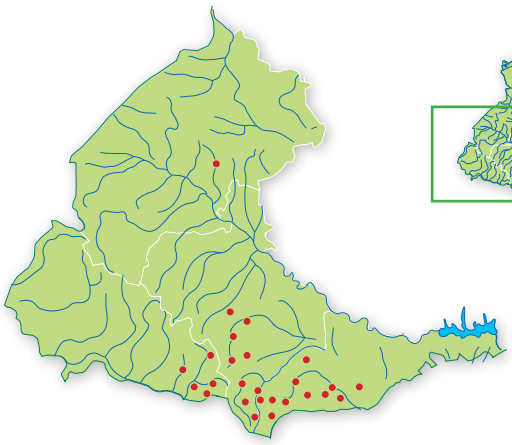

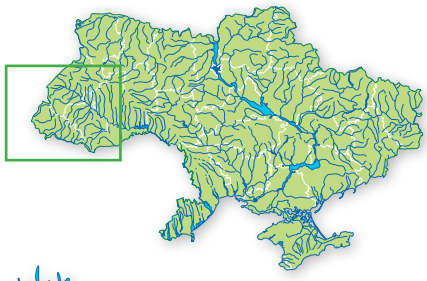

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; Флора европейской части СССР, 1974; Хорология флоры Украины, 1986.

Автор: В.В. Протопопова
Фото: Ю.В. Клімук

ВУДСІЯ АЛЬПІЙСЬКА

Woodsia alpina (Bolton) S.F.Gray (*Acrostichum alpinum* Bolton)

Родина Вудсієві — Woodsiaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний аркто-альпійський реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Арктична зона, Скандинавія та гірські системи (Альпи, Піренеї, Апенніни, Судети, Урал, Кавказ), Зх. та Сх. Сибір, Пн. Америка з іррадіаціями на рівнину на виходах кристалічних порід. В Україні — поодинокі місцезростання в Карпатах та Приазовській височині («Кам'яні Могили»). Місцезнаходження на Поліссі (м. Житомир) не підтверджено, можливо наводилися помилково. Адм. регіони: Ів, Зк, Дц.

Чисельність та структура популяцій
Найбільша популяція приурочена до виходів Українського кристалічного щита («Кам'яні Могили») представлена у вигляді локальних невеликих (до 20–30 см) куртин, розміщених групками під нависаючими скелями. Популяції в Карпатах не досліджено.

Причини зміни чисельності
Вузька екологічна амплітуда, стенотопні умови зростання.

Умови місцезростання
У затінених ущелинах виходів кристалічних порід, угруповання кл. *Asplenietea trichomanis*. Облігатний петрофіт, ацидофіл, карбонатофоб.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний короткокореневищний багаторічник, ваї до 15 см висотою, двічі пірчасторозсічені, кінцеві сегменти яйцеподібні біля 1 см діаметрі, опушені з нижнього боку довгими волосками. Утворює густі дернини. Спори овально-еліптичні, великозморшкуваті, у спорангіях на ніжках, зібрані в округлі соруси, які майже суцільно вкривають нижню поверхню трофофілів (вай). Спороносить у липні–серпні. Розмножується спорами та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у відділенні «Кам'яні Могили» Українського степового ПЗ. Заборонено порушення умов місцезростання, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ґрунтоформуюче.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Панова,1974; Ткаченко, Дідух, Генов та ін., 1998; Флора Европейской части СССР, 1974; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: В.П. Гелюта

ВУДСІЯ ЕЛЬБСЬКА

Woodsia ilvensis (L.) R. Br.
(*Acrostichum ilvense* L.)

Родина Вудсієві — Woodsiaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий голарктичний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральна Європа, Скандинавія, Зх. та Сх. Сибір, Середня Азія, Далекий Схід, Пн. Америка. В Україні — поодинокі місцезнаходження в Карпатах та Центральному Поліссі. Адм. регіони: Жт, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Біля м. Житомира наявні дві локальні популяції, у яких кількість екземплярів зменшується. Стан популяцій в Карпатах невідомий. Може гібридизувати з *W. alpina*, але ці гібриди (триплоїд *W.* × *gracilis* (Lawson) Butters) в Україні невідомі.

Причини зміни чисельності
Рекреаційне навантаження та видобуток граніту, вузька екологічна амплітуда.

Умови місцезростання
У трохи затінених розщілинах скель, утворених кислими породами Українського кристалічного щита (угруповання класу *Asplenietea trichomanes*). Мезофіт, хазмофіт, ацидофіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 20 см заввишки. Формує розетку вай, що відходять від короткого кореневища. Пластинка вайї з подовжено-яйцеподібними сегментами першого порядку, з 3–7 парами бічних лопатей, звужених до верхівки. Черешок і пластинка густо опушення бурими лусочками та членистими волосками. Спороносить у липні–вересні. Розмножується спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в пам'ятці природи «Скеля Крашевського» біля м. Житомира. Необхідний контроль за популяціями, виявлення нових локалітетів та забезпечення їх охороною. Заборонено несанкціоноване збирання рослин (у тому числі гербаризацію), порушення умов місцезростання (у т.ч. видобуток каміння).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, придатний для культивування на кам'яних субстратах.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Орлов, 2005; ЧКУ, 1996.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: О.О. Орлов

АНОГРАМА ТОНКОЛИСТА

Anogramma leptophylla (L.) Link (*Polypodium leptophyllum* L.)

Родина Геміонітидові — Hemionitidaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Європейсько-середземноморський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Субтропічні і помірно теплі області: Атлантична Європа, Середземномор'я, Зх. та Сх. Закавказзя, гірський Туркменістан (Копетдаг), В Україні — Пд. берег Криму (г. Аю-Даг, Кастель), Керченський п-ів (на сх. від с. Золоте, Каралар). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Кількість особин коливається від декількох десятків до 5–6 сотень, залежно від вологозабезпеченості. На г. Аю-Даг налічується до 500, на г. Кастель — близько 50, на Керченському п-ові (Каралар) — близько 650 особин. В останньому місцезнаходженні рослини трапляються поодиноко, а також групами, які нараховують від 20 до 140 особин.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, коливання вологозабезпеченості, антропогенний вплив. На г. Кастель екотопи інтенсивно руйнуються при будівництві доріг та розробці кар'єрів будівельного матеріалу.

Умови місцезростання
На магматичних інтрузивних відслоненнях кислих, нейтральних та основних порід, у тріщинах і нішах, під нагромадженням порфірових і габбро-діабазових брил, де накопичується вологий дрібнозем. Часто росте разом з печіночниками. Угруповання класу *Asplenietea trichomanis*. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Терофіт. Озимий однорічник 15–25 см заввишки, вегетує з вересня по липень. Вайї диморфні, тонкі, ніжні, перетинчасті, голі, на червонувато-бурих черешках без зчленування. Пластинки стерильних вай ниткоподібні з віялоподібними частками, спороносних — яйцеподібно-ланцетні, тричі пірчасті з обернено-яйцеподібно-клиноподібними надрізаними частками. Соруси довгасті, розміщені вздовж вторинних жилок, зливаються між собою, покрівець відсутній. Спори бурі, тетраедрично-кулясті з трьома смужками. Гаметофіт багаторічний, з бульбоподібним виростом, що містить поживні речовини, за рахунок яких переносить період з несприятливими умовами. Спороносить в липні. Розмножується спорами та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в заказнику загальнодержавного значення «Аю-Даг». Заборонено несанкціоноване збирання рослин, гербаризацію, знищення місцезростань, проведення будівництва та розробку кар'єрів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, декоративне.

Основні джерела інформації
Вахрушева, 1995; Голубев, Ена, Сазонов, 1984; Екофлора України, 2000; Красная книга СССР, 1984; Сазонов, 1986, 1997; Флора европейской части СРСР, 1974; ЧКУ, 1996.

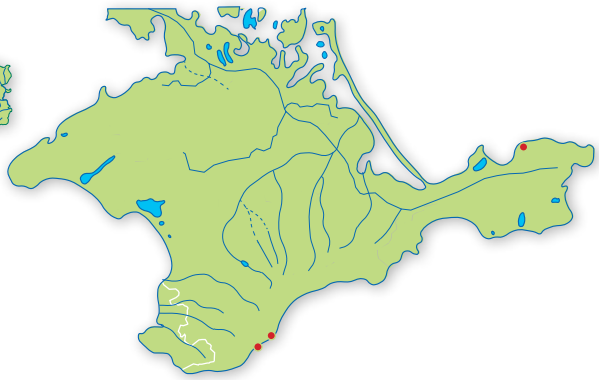

Автори: Л.П. Вахрушева, В.В. Протопопова, О.В. Сазонов
Фото: В.В. Савчук

МАРСИЛЕЯ ЧОТИРИЛИСТА

Marsilea quadrifolia L.

Родина Марсилієві — Marsileaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Голарктично-палеотропічний вид: Середземномор'я, Середня Атлантична та південь Сх. Європи, Кавказ, Зх. Сибір, Іран, Китай, Японія, Пн. Америка, Австралія, Африка. В Україні — Закарпаття (басейн р. Латориці), Зх. Полісся (Шацькі озера), на річках Дністрі (м. Заліщики, Тернопільська обл.), Дунаї (Придунайські озера). Адм. регіони: Вл, Тр, Зк, Од.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, особливо у прибережних смугах водойм. На слабозарослих мілководдях з коливанням рівня води утворюють суцільні зарості (водойми р. Латориці).

Причини зміни чисельності
Антропогенні (меліорація, освоєння прибережних смуг водойм, зокрема рекреація, евтрофікація), природні (заростання водойм).

Умови місцезростання
Мезо-, евтрофні неглибокі прісноводні водойми з періодичним коливанням рівня води, мулисто-піщаними донними відкладами. У гідрофазі входить до складу асоціації *Eleocharitetum acicularis*, в лімозній екофазі — *Cypero-Fimbristylidetum dichotomae* союзу *Nanocyperion flavescentis* класу *Isoëto-Nanojuncetea*. Гідрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–20(70) см заввишки. Кореневище повзуче, ниткоподібне, поверхневе. Листки (вайї) на довгих черешках, їх пластинка має чотири клиноподібно-обернено-яйцеподібні листочки (сегменти). Спорокарпії по 2–4 на розгалуженій ніжці. Спороносить в липні–вересні. Розмножується спорами і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у Шацькому НПП, заказнику «Репідські плавні» (Одеська обл.). Заборонено проведення меліоративних робіт, зміна гідрологічних режимів, знищення екотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове, водоохоронне.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Дубина, 1981; Дубына, 1987; Клоков, Дяченко, 1988; Комендар, Фодор, 1966; Комендар, Фодор, 1980; Макрофиты — индикаторы изменений природной среды, 1993; ЧКУ, 1996.

Автори: Д.В. Дубина, Г.А. Чорна
Фото: Р.Я. Кіш

ПІЛЮЛЬНИЦЯ КУЛЕНОСНА (КУЛЬКІВНИК КУЛЕНОСНИЙ)

Pilularia globulifera L.

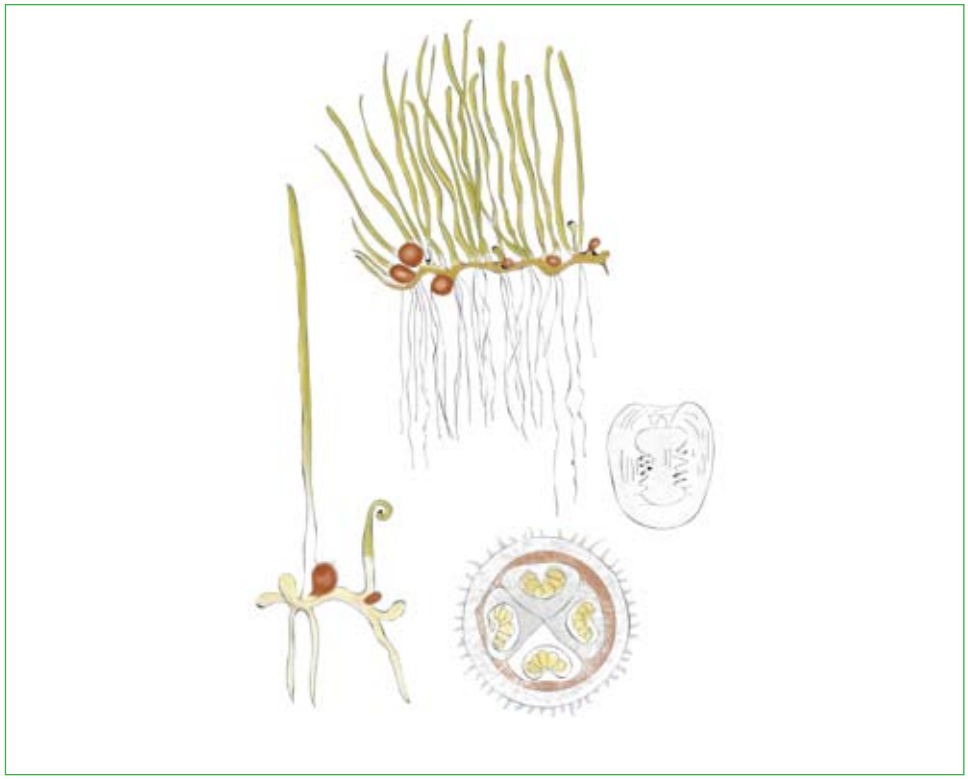

Родина Марсилієві — Marsileaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний вид, ізольоване місцезнаходження за східною межею суцільного поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня та Атлантична Європа, північ Середземномор'я та Причорномор'я. В Україні — в західних районах степової зони. Адм. регіон: Од.

Чисельність та структура популяцій
Єдина популяція (долина Дунаю, околиці с. Нова Некрасівка, оз. Кугурлуй) вперше знайдена в 1982 р., нині, можливо, втрачена.

Причини зміни чисельності
Антропогенні (гідробудівництво, меліорація, евтрофікація), природні (різнорічні зміни гідрологічного режиму Дунаю, затоплення чи пересихання екотопів).

Умови місцезростання
Мезо-, евтрофні мілководні (30–50 см) проточні або замкнуті водойми, на порушених ділянках з піщаними та мулистими донними відкладами. Діагностичний вид союзу *Littorellion uniflorae*. Гідрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Тенагофіт. Багаторічна трав'яна рослина з повзучим ниткоподібним кореневищем, що укорінюється у вузлах. Біля основи поодиноких, шилоподібних, 3–10(50) см завдовжки, у молодому стані на верхівці равликоподібно закручених листків розміщені кулясті, до 4 мм в діаметрі, опушені спорокарпії. Спороносить у липні–вересні. Розмножується вегетативно і спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Існує реальна загроза зникнення виду. Занесено до Червоного списку водних макрофітів України (1993). Заборонено порушення місць зростання, меліорація, гідробудівництво.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Дубына, Протопопова, 1982; Макрофиты — индикаторы изменений природной среды, 1993.

Автори: Д.В. Дубина, Г.А. Чорна
Малюнок: І.В. Маханьков

ГРОНЯНКА ПІВМІСЯЦЕВА (КЛЮЧ-ТРАВА)

Botrychium lunaria (L.) Sw.

Родина Вужачкові — Ophioglossaceae (incl. Botrychiaceae)

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний вид папоротеподібних із диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Голарктичний вид із диз'юнкціями в Австралії та Пн. Америці. В Євразії поширений у Європі, Зх. та Сх. Сибіру (лісова зона), Середній Азії, Гімалаях, на Далекому Сході. В Україні зростає в лісовій, рідше лісостеповій зонах на рівнині, в Українських Карпатах та в Кримських горах. Адм. регіони: Вл, Жт, Кв, Чн, См, Лв, Ів, Зк, Чц, Хм, Чк, Пл, Хр, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Зростає звичайно поодиноко, інколи — невеликими групами. Популяції нечисельні, сучасний стан багатьох із них невідомий.

Причини зміни чисельності
Антропогенний вплив на лісові та лучні угіддя, збирання рослин як лікарської сировини та для колекціонування (рослина пов'язана з народними повір'ями), слабка конкурентна здатність.

Умови місцезростання
Зростає в світлих лісах, на узліссях, в чагарниках, на сухих луках та виходах каміння, на свіжих, кислих, гумусних дерново-підзолистих та лучних ґрунтах. В угрупованнях кл. *Molinio-Arrhenatheretea (*порядок *Arrhenatheretalia)*, кл. *Nardo-Calluneta (*порядок *Nardetalia)*. Мезофіт, ацидофіл, мезотроф.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина із коротким кореневищем та одним листком (вайєю) 4–20 (30) см завдовжки, розділеним на дві частини. Стерильна частина шкіряста, видовжена, пірчасто-складна із майже супротивними напівмісяцевої форми сегментами, гола, жовто-зеленого кольору. Спороносна частина довгочерешкова (1–6 см завдовжки), двічі-, або тричіпірчастоскладена, зазвичай, довша за стерильну. Спорангії розташовані в два ряди. Спори визрівають із травня по серпень. Заросток підземний. Розмножується спорами та вегетативно.

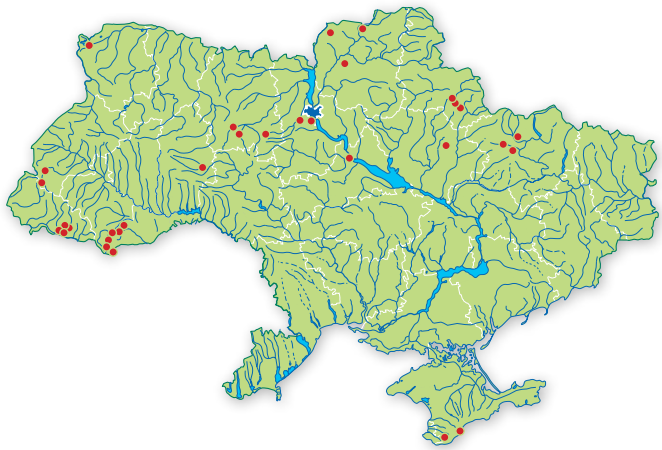

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ, ПЗ Канівському, Кримському, «Розточчя», Ялтинському гірсько-лісовому, НПП Шацькому, «Синевир», «Вижницькому», Яворівському, Диканському РЛП (Полтавська обл.), деяких заказниках та пам'ятках природи. Заборонено несанкціоноване збирання, порушення умов зростання. Необхідно збільшити кількість природно-заповідних об'єктів, де охороняють вид, на рівнині України.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Заверуха, Андриенко, Протопопова, 1983; Каталог раритетного біорізн. заповідн. і націон. природ. парків України, 2002; Орлов, 2005; ЧКУ. Рослинний світ., 1996.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: В.В. Буджак, П. Косінський (вставка)

ГРОНЯНКА РОМАШКОЛИСТА

Botrychium matricariifolium (A.Braun ex Döll) W.D.J.Koch (*B. lunaria* (L.) Sw. var. *matricariifolium* A.Braun ex Döll)

Родина Вужачкові — Ophioglossaceae (incl. Botrychiaceae)

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний, вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європейсько-американський вид, поширений у Скандинавії, Атлантичній, Середній і Сх. Європі, Пн. і Пд. Америці, з окремими ексклавами в Азії та Пд. Америці. В Україні поширений на Закарпатті (на Притисянській низовині); у Карпатах (лісовий пояс Чорногори, Свидівця й Чивчин); на Пн.-зх. Поділлі (Колтівська улоговина); на Середньому Придніпров'ї. Адм. регіони: Лв, Ів, Зк, Чк.

Чисельність та структура популяцій
Усі популяції ізольовані, представлені дуже малими площами від 3 до 50 м^2 і чисельністю від кількох до кількох десятків особин.

Причини зміни чисельності
Антропогенний вплив (рубки лісів, випасання, витоптування, рекреація) на лісні та лучні угіддя.

Умови місцезростання
Росте у світлих лісах, на галявинах, на лучних схилах, гірських луках, в угрупованнях порядків *Nardetalia, Luzulo-Fagetalia*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 5(10)–20(25) см заввишки. Вайї голі, двох типів стерильні (вегетативні) і фертильні (спороносні). Стерильні вайї довгасті або овальні, двічі або просто пірчасті. Частки 1-го порядку (по 2–6 з кожного боку) довгасті, тупі, віддалені одна від одної. Частки 2-го порядку кругляcті або довгасті, на верхівці часто зарубчасті. Спороносні вайї волостисті, на коротких ніжках. Спорангії кулясті, вільні, розміщені дворядно. Заросток підземний. Спороносить у липні–серпні. Розмножується спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ та Канівському ПЗ. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено несанкціоноване збирання рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Флора европейской части СССР, 1974; Екофлора України, 2000; Кіш, Данилик, Проць, 2005; Парнікоза, 2002.

Автори: І.М. Данилик, Р.Я. Кіш, В.І. Мельник, Н.М. Сичак
Фото: Я.П. Дідух

ГРОНЯНКА БАГАТОРОЗДІЛЬНА

Botrychium multifidum (S.G.Gmel.) Rupr. (*Botrychium matricarioides* Willd.; *B. matricariae* (Schrank) Spreng.; *Osmunda multifida* S.G.Gmel.; *Sceptridium multifidum* (S.G.Gmel.) Tagawa)

Родина Вужачкові — Ophioglossaceae (incl. Botrychiaceae)

Природоохоронний статус виду
Рідкісний

Наукове значення
Реліктовий вид з дисперсно-диз'юктивним поширенням.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європа, Зх. Азія, Гімалаї, Пн. та Пд. (Патагонія) Америка, Австралія. В Україні спорадично трапляється у Карпатах, Поліссі, у Лісостепу. Адм. регіони: Рв, Жт, Кв, Чн, См, Лв, Ів, Зк, Чц, Чк, Хр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, сучасний стан багатьох з них невідомий, оскільки чисельність різко змінюється по роках.

Причини зміни чисельності
Випасання худоби, пожежі, відсутність екотопів відповідного типу.

Умови місцезростання
Трапляється у сухих світлих лісах і на узліссях. Переважно в угрупованнях кл. *Querco-Fagetea, Vaccinio-Piceetea, Quercetea robori-petraeae, Trifolio-Geranietea* (союз *Trifolion medii*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина з вкороченим прямим кореневищем та пучком потовщених коренів. Ваї до 10 см завдовжки, опушені, з'являються щороку звичайно в кількості 1–2, рідше 3–4, але звичайно тільки одна з цих вай має спороносну частину; пластинка неспороносної частини (трофофіл) трикутна, двічі пірчастороздільна, поділяється на три частини, з яких кожна має черешечок; сегменти 1-го порядку з серцеподібною основою, широко-яйцеподібні, 2-го порядку — довгасто-яйцеподібні, з круглястими, іноді зарубчастими лопатями; черешок неспороносної частини вайї значно коротший, ніж черешок спороносної, й відходить від нього на рівні ґрунту; спороносна частина утворює тричі пірчастороздільну волоть. Спороносить у липні–серпні. Розмножується спорами і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на території Деснянсько-Старогутського НПП. Необхідний моніторинг відомих популяцій і дослідження біоекологічних особливостей виду. Заборонено рубку лісів, порушення умов місцезростання видів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Лікарське.

Основні джерела інформації
Екофлора, 2000; Панченко, 2005; Флора УРСР, 1938.

Автори: Н.М.Сичак, В.І.Мельник, О.В.Лукаш, С.М.Панченко
Фото: В.В. Буджак

ГРОНЯНКА ВІРГІНСЬКА

Botrychium virginianum (L.) Sw. (*B. anthemoides* C.Presl; *B. virginicum* Willd.; *Botrypus virginianus* (L.) Holub)

Родина Вужачкові — Ophioglossaceae (incl. Botrychiaceae)

Природоохоронний статус виду.
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий вид, представлений низкою різноподібностей або підвидів (у Європі — *B. virginianum* var. *europaeum* Ångstr. = *B. virginianum* subsp. *europaeum (*Ångstr.*) Jáv.*), що розділені значними диз'юнкціями.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європа, Китай, Японія, Пд.-Зх. Сибіру, Пн. та Пд. Америка. В Україні трапляється на Пд. Поділлі (околиці с. Сасів, Золочівського р-ну, Львівської обл.), Хотинській височині (околиці сіл Грознинці, Колінківці, Зарожани, Рашків, Блищадь Хотинського р-ну Чернівецької обл.). За літературними та старими гербарними матеріалами відомий з околиць Харкова, Києва, Славути, а також м. Ріпки Чернігівської обл. Адм. регіони: Кв, Чн, Лв, Чц, Хр.

Чисельність та структура популяцій
Не відомі. Останні знахідки датовані 1930–1960-ми рр.

Причини зміни чисельності
Вирубування лісів, насадження культур інтродукованих видів, зниження повноти насаджень через проведення необґрунтованих лісогосподарських заходів, випас худоби в лісах.

Умови місцезростання
Дубові, дубово-букові та дубово-грабові ліси (кл. *Querco-Fagetea*), узлісся. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина. Вая в молодому стані дуже опушена, 15–45 см завдовжки, з черешком; пластинка безплідної частини майже сидяча, відходить від середини черешка спороносної частини, двічі- або тричі пірчастороздільна, в обрисі трикутна, загострена, тонкошкіряста, з довгастояйцеподібними сегментами першого порядку; нижні з них майже супротивні, з черешками, а решта розташовані почергово; сегменти другого порядку довгасті, з вузьколанцетними зубчастими лопатями; спороносна частина ваї невелика, з дуже довгою ніжкою, двічі- або тричі-пірчастороздільна. Спорангії кулясті, вільні, без покривця, розташовані по боках і на верхівці гілочок другого порядку. Спори кулясто-тетраедричні, грубозернисті. Спороносить у липні–серпні. Розмножується спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Не здійснювалися. Необхідним є ретельний пошук виду у відомих локалітетах і, при його наявності, організація моніторингу популяцій. Заборонено несанкціоноване збирання, заготівля рослин як лікарської сировини, порушення умов зростання, несанкціоновані лісогосподарські заходи, штучне залісення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Лікарське, протиотруйне.

Основні джерела інформації
Никирса, Чорней, 2004; Флора УРСР, 1938; Mądalski, 1938; Ţolpa, 1936.

Автори: О.О.Кагало, І.І.Чорней
Фото: О.С. Мандзюк

САЛЬВІНІЯ ПЛАВАЮЧА

Salvinia natans (L.) All.

Родина Сальвінієві — Salviniaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Реліктовий вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Голарктично-давньосередземноморський. Загальне поширення ділиться на дві частини: Східноазійську (від Малайського архіпелагу через Китай, Центральну Японію і Маньчжурію) і Європейську (Пд. і Сх. Європа), вторинні осередки в інших частинах світу. В Україні трапляється у водоймах долин річок Дніпра, Десни, Сіверського Дінця, Півд. Бугу, Дністра, Дунаю, Ужа, Латориці, Боржави, гирлових областях річок, штучних водосховищах Дніпровського каскаду, ставках Лісостепу і Степу. Адм. регіони: Жт, Кв, Чн, См, Лв, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Вн, Чк, Кд, Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Мк, Хс, Зп.

Чисельність та структура популяцій
У межах ареалу трапляється спорадично. В південних регіонах утворює густі колонії площею до 800–1000 м^2, щільністю 100–1200 особин на 1 м^2.

Причини зміни чисельності
Антропогенні (осушення, евтрофування, засолення водойм та забруднення води, руйнування прибережних ділянок) та природні (заростання водойм) чинники.

Умови місцезростання
Мезо-евтрофні і евтрофні прісноводні замкнуті або слабопроточні водойми, що добре прогріваються, з мулисто-піщаними і мулистими відкладами на слабозатінених ділянках з товщею води 30–50(250) см (оптимальний розвиток 30–50 см) і її незначним поверхневим коливанням. Входить до складу плаваючих угруповань (кл. *Lemnetea*), де виступає діагностичним видом ряду асоціацій (*Spirodelo-Salvinietum natantis, Lemno minoris-Salvinietum natantis, Salvinio-Hydrocharietum* тощо). Гідрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гелофіт. Однорічна водна папороть з ниткоподібним, розгалуженим, стеблом від 3 до 8 см завдовжки. Коренева система не розвинута. В завдовжки мутовках по три листки, з яких два — цілокраї плаваючі, третій — розсічений на 9–14 долей, занурений, виконує функцію кореня. Плаваючі листки овально-еліптичні тупі, на верхньому боці з щетинистими білими волосками, на нижньому — з бурими. Спорокарпії кулеподібні, зібрані біля основи занурених листків. Спороносить у серпні–вересні. Розмножується спорами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на територіях Дунайського і Чорноморського БЗ, Канівського, Дніпровсько-Орільського, «Розточчя», Луганського (відділення «Станично-Луганське») ПЗ, ряду РЛП («Трахтемирів», Диканьський, «Кременчуцькі плавні», «Загребелля», «Печенізьке поле»), а також багатьох заказників державного і місцевого значення. Заборонено забруднення водойм, руйнування прибережних ділянок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове, водоохоронне.

Основні джерела інформації
Дубина, 1993, 2006; Дубина, 1987; ЧКУ, 1996.

Автор: Д.В. Дубина
Фото: Р.Я. Кіш, О.М. Смоляр (вставка)

КРАЄКУЧНИК ВЕРХІВКОВИЙ

Cheilanthes acrosticha (Balb.) Tod. (*C. pteridioides* auct. non (Reichard) C.Chr., *C. fragrans* auct. non (L.f.) Sw., *Pteris acrosticha* Balb.)

Родина Синоптерисові — Sinopteridaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
В горах Кавказу, Середній Азії і Малої Азії. Є відомості про знаходження виду в Іранському нагір'ї. В Україні відомий з одного місцезнаходження на пд.-зх. схилі г. Аю-Даг. Адм. регіон: Кр.

Чисельність і структура популяцій.
За спостереженнями А.В. Сазонова чисельність дернин з 1984 по 1996 г. знизилася на третину, і до теперішнього часу вдалося знайти тільки шість дернин.

Причини зміни чисельності
Глобальне потеплення клімату, несприятливі умови в період спороношення (тривала засуха у весняно-літній період).

Умови місцезростання
Стенотоп з вузькою екологічною амплітудою, особливо за вологістю клімату. Росте в затінених тріщинах і серед глиб габбро-діабазів. Приурочений до синтаксонів кл. *Asplenietea trichomanis*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Вічнозелений багаторічник з повзучим кореневищем, покритий чорно-бурими плівками. Листки (вайї) короткі, матово-шкірясті, зверху голі, знизу іноді із залозками, довгасто-овальне, тричі пірчасторозсічені з поглибленими жилками, кінці яких відразу переходять в булавоподібне потовщення. Черешки блискучі, бурі, рідше чорні, тонкі, покриті плівками. Соруси на закінченнях жилок. Спори бліді, бородавчасті. Спороносить з квітня по липень. Розмножується спорами та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Істотних заходів з охорони виду не робилося, в ландшафтному заказнику загальнодержавного значення «Аю-Даг» велися моніторингові спостереження. Необхідно провести його інтродукцію, розмноження та подальшу репатріацію. Заборонено збирання, гербаризацію рослин, зміну умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Лікарське, декоративне.

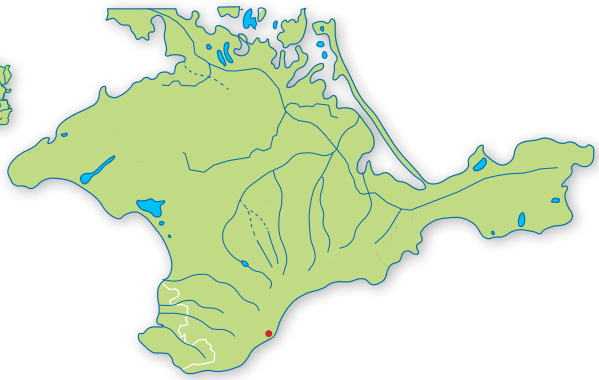

Основні джерела інформації
Сазонов, 1997; Флора Европейской части СССР, 1974.

Автор: В.В. Корженевський
Малюнок: І.В. Маханьков

КРАЄКУЧНИК ПЕРСИДСЬКИЙ

Cheilanthes persica (Bory) Mett. ex Kuhn
(*Notholaena persica* Bory)

Родина Синоптерисові — Sinopteridaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середземноморсько-передньоазійський вид, що зустрічається в горах Кавказу, Середньої Азії, Малої Азії, Гімалаїв і Середземномор'я. В Україні відомі два локалітети — Яузларській (на вапняках) в окол. м. Ялта і Воронівський (на конгломератах), знайдений в ур. Хама в окол. с. Ворон, Судакського р-ну. Адм. регіон: Кр.

Чисельність і структура популяцій. В трьох популяціях налічується близько 210 особин (куртин). Відновлення дуже слабке і нерівномірне по роках.

Причини зміни чисельності
Вилучення рослин з природних популяцій. Глобальне потепління клімату і локальна зміна режиму зволоження. Тривала засуха в період спороношення виду.

Умови місцезростання
Кам'янисті екотопи, тріщини вивітрювання в конгломератах і денудаційні тріщини вапнякових скель, угруповання кл. *Asplenietea trichomanis*. Ксерофіт. Облігатний хазмофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Вічнозелений багаторічник з дернистим кореневищем, покритим чорно-бурими плівками. Листки (вайї) шкірясті, довгасто-ланцетні, зверху голі, знизу густо волосисті, сегменти маленькі, роздуті, округлі або овальні, краї їх заломлені, плівчасто витончені з довгим бурим опушенням. Черешки ламкі і покриті волосками та плівками. Соруси знаходяться на краю листового сегменту, повністю вкриті шерстистим опушенням. Спори кулясті, зернисті, з трьома смужками. Спороносить у липні–серпні. Розмножується спорами та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Дві популяції знаходяться на території Ялтинського гірсько-лісового ПЗ. Необхідно розробити спроби інтродукції, розмноження та подальшої репатріації. Заборонено збирання рослин, гербаризацію, забір води.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, декоративне, придатний для альпінаріїв і скельних садів.

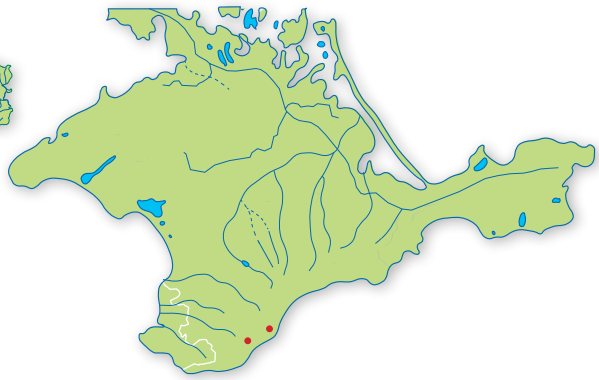

Основні джерела інформації
Сазонов, 1997; Флора Европейской части СССР, 1974.

Автор: В.В. Корженевський
Малюнок: Т.В. Степаненко

ЛУСКІВНИЦЯ МАРАНТОВА (НОТОЛЕНА МАРАНТОВА)

Notholaena marantae (L.) Desv. (*Cheilanthes marantae* (L.) Domin)

Родина Синоптерисові — Sinopteridaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий термофільний середземноморський елемент, що знаходиться на пн. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична Європа, Середземномор'я, Кавказ. В Україні: Пд. берег Криму (г. Аю-Даг, масив Чатир-Даг, поблизу смт. Новий Світ, масив Кара-Даг). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Дуже рідко, популяції невеликі за розміром, лінійного типу, у вигляді нечисельних куртин у тріщинах скель.

Причини зміни чисельності
Специфіка екотопів, вузька екологічна амплітуда та мікрокліматичні умови нижнього гірського поясу, що лімітує проростання спор.

Умови місцезростання
Угруповання кл. *Asplenietea trichomanis*, що формуються на обривах в умовах накопичення органіки, у тріщинах сухих кислих скель нижнього гірського поясу, які добре прогріваються сонцем. Ксерофіт. Петрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна вічнозелена трав'яна рослина 20–30 см заввишки, з повзучим кореневищем. Вайї двічіпірчасторозсічені, зелені, знизу густо вкриті бурими вузьколанцетними плівками. Соруси тупоголчасті, довгасто-округлі без покривальця, розташовані на кінцях жилок по краях. Спороносить у липні–вересні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у Карадазькому ПЗ та заказниках загальнодержавного значення «Аю-Даг» і «Новий Світ». Треба докладно вивчити стан популяції та особливості розмноження виду. Рекомендується здійснити інтродукцію в ботанічні сади. Заборонено порушення місць зростання, збирання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Лікарське, декоративне.

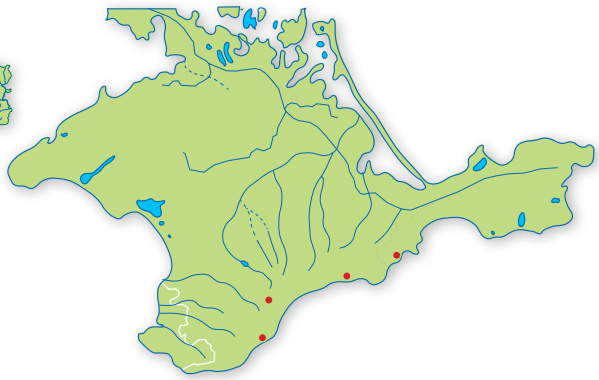

Основні джерела інформації
Дидух, Шеляг-Сосонко, 1982; Екофлора України, 2000; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: О.С. Мандзюк

ЯЛОВЕЦЬ ВИСОКИЙ

Juniperus excelsa M.Bieb.

Родина Кипарисові — Cupressaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Реліктовий середземноморський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Середземномор'я (Балканський п-ів, о. Кіпр), Мала Азія, Зх. Закавказзя. В Україні — Пд. берег Криму (від мису Айя до Кара-Дагу) та Байдарська долина. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Формує великі (до кількасот га) популяції, в яких виступає домінантом (зімкненість крон 0,2–0,7), рідколісся. В угрупованнях чисельний, в інших місцях росте невеликими групами та поодинці. Як правило переважають генеративні особи, ювенільні трапляються рідко, а в багатьох місцях відсутні.

Причини зміни чисельності
Вирубування, підпали, використання на сувеніри, рекреаційне навантаження, будівництво, недостатнє природне відновлення, внаслідок чого популяції «старіють» і погано відновлюються, а площа їх скорочується.

Умови місцезростання
Найчастіше — приморські круті (до висоти 400 м н.р.м.), переважно південні схили, що сильно прогріваються, з щебенисто-кам'янистими, погано розвиненими коричневими ґрунтами на вапняках, сланцях, виходах вулканічних порід. Формує рідколісся субсередземноморського, геміксерофільного типу, що відносяться до класу *Quercetea pubescentis-petraeae*, характерний вид союзу *Jasmino-Juniperion excelsae*. Трапляється у сухих фісташкових і пухнастодубових лісах. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Фанерофіт. Вічнозелене дерево до 15 м заввишки. Тривалість життя 600 років. Стовбур збіжистий, скривлений, у старому віці дуплистий. Кора сіра, відслонюється тонкими смужками. Хвоя завдовжки 1 мм, лускоподібна, тупа. Шишкоягоди близько 1 см в діаметрі, фіолетово-чорні, вкриті дерев'янистими лусками, дозрівають через рік, восени. Запилюється у березні–квітні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Угруповання формації *Junipereta excelsae* занесені до «Зеленої книги України». Охороняють в ПЗ: Ялтинському гірсько-лісовому, «Мис Мартьян» і Карадазькому, у заказниках загальнодержавного значення «Аю-Даг», «Караул-Оба», «Новий Світ», «Канака» та ін. Треба дослідити динаміку популяцій виду, розробити методику його культивування. Заборонено порушення місць зростання, рубки, підпали, підсів чи підсадка інших культур.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують в дендропарках Криму та деяких ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Лісоформуюче, протиерозійне, ґрунтозахисне, кліматорегулююче. Деревину використовують для виготовлення сувенірів.

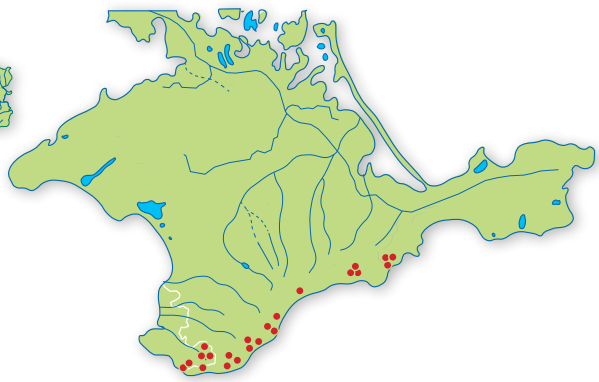

Основні джерела інформації .
Дидух, Шеляг-Сосонко, 1982; Екофлора України, 2000; Зеленая книга Украинской ССР, 1987; Криштофович, 1908; ЧКУ, 1996; Чопик, 1978; Шеляг-Сосонко, Дидух, 1980; Шеляг-Сосонко, Дидух, Молчанов, 1985.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: В.Ю. Летухова

ЯЛОВЕЦЬ СМЕРДЮЧИЙ

Juniperus foetidissima Willd.

Родина Кипарисові — Cupressaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Середземноморський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Середземномор'я (Балканський п-ов, о. Кіпр), Кавказ, Закавказзя, Мала Азія, Крим. В Україні — Центральна частина Головної гряди Кримських гір (г. Чорна, схили хребтів Сінаб-Даг та Інжир-Сирт). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Єдина популяція загальною площею біля 90 га, представлена кількома локалітетами, приуроченими до схилів. Формує світлі рідколісся, де виступає домінантом деревного ярусу, що має зімкненість крон 0,2–0,6, низький (Va) бонітет. Середня висота дерев 8 м, діаметр 22 см, вік до 400 років. Підріст відсутній.

Причини зміни чисельності
Антропогенні (випасання худоби, вирубування), природні (надмірна кількість копитних в заповіднику, недостатнє природне відновлення, слабка конкурентна здатність виду, вузька екологічна амплітуда).

Умови місцезростання
Верхній лісовий пояс (700–950 м н.р.м.) на крутих (30–45°) південних та пд.-сх. схилах на щебенистих слабко розвинених суглинистих, досить змитих бурих, хрящеватих ґрунтах. Гірські реліктові хвойні ліси кл. *Erico-Pinetea*. Карбонатофіл. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Фанерофіт. Одно-, дводомне дерево до 15 м заввишки. Тривалість життя до 1000 років. Крона яйцеподібно-овальна. Хвоя лускоподібна, на темнозелених пагонах. Запилюється у квітні–травні. Шишкоягоди (діаметр близько 1 см) темно-бурі з сизим відтінком; дозрівають восени наступного року. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у Кримському ПЗ (Центральне лісництво). Заборонено порушення умов зростання, рубки, обрізка гілок, пересадка і підсадка інтродукованих порід.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Лісоформуюче, протиерозійне, ґрунтозахисне, кліматорегулююче.

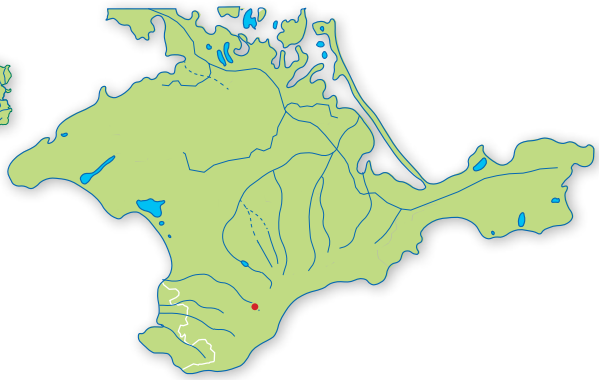

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Криштофович, 1908; Методические рекомендации..., 1992; ЧКУ, 1996; Чопик, 1978; Шеляг-Сосонко, Дидух, Молчанов, 1985.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: С.О. Свірин

МОДРИНА ПОЛЬСЬКА

Larix polonica Racib. (*L. decidua* Mill. subsp. *polonica* (Racib.) Domin)

Родина Соснові — Pinaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Ендемічний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня Європа: Польща (Пеніни, Зх. та Радомські Бескиди, у горах Свентокжиських (Хелмова гора), у центральній частині в окол. м. Ґройц (резерват Модржевіна), в окол. Трембачова на Равській височині); у Чехії, Словаччині, Румунії (гори Цеглед). В Україні природно росте у Карпатах — Скибові та Вододільні Ґорґани й Чорногора. На початку XX століття вид був відомий також і в Бескидах, але на сьогодні його локалітети тут не збереглися. Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Відома лише у двох природних локалітетах, поновлення незадовільне. Погано поновлюється під наметом смереки. Специфічність екологічних умов (світлолюбність), низька конкурентна здатність.

Причини зміни чисельності
Вирубування для використання цінної деревини.

Умови місцезростання
Хвойні ліси у верхній частині лісового поясу на сильноскелетних субстратах на стрімких схилах з темно-бурими, слаборозвиненими ґрунтами (кл. *Vaccinio-Piceetea*, порядок *Vaccinio-Piceetalia*). Мезофіт, кальцефоб.

Загальна біоморфологічна характеристика
Фанерофіт. Дерево 20–30 м заввишки з м'якою хвоєю, що опадає на зиму. Росте швидко. Тривалість життя понад 500 років. Деревина червоно-бура, смолиста, міцна. Стробіли різностатеві, однодомні. Мегаспорофіли по 2, прикриті твердими лусками, зібрані в шишки, мікроспорофіли в пазухах лусок спірально розташовані в мікростробілах. Шишки невеликі, 15–25 мм завдовжки, яйцеподібнодовгасті. Насіння дрібне, крилате. Пилує у квітні–травні, обнасінюється у вересні–жовтні. Розмножується насінням. Світлолюбна, морозостійка рослина.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на території заказників «Скит Манявський» та «Кедрин». Необхідн пошук можливих невідомих локалітететів на території Ґорґан. Потрібно організувати генетичні лісові резервати, вирощувати у лісових господарствах. Заборонено проведення несанкціонованих лісогосподарських заходів у відомих локалітетах, заготівлю деревини цього виду, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у багатьох ботанічних садах, парках і лісових господарствах.

Господарське та комерційне значення
Цінна лісогосподарська порода.

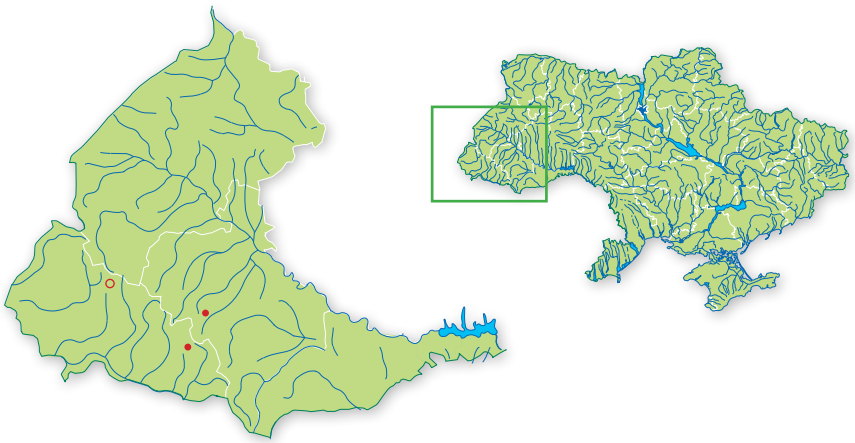

Основні джерела інформації.
Екофлора України, 2000; Стойко, 1966; Стойко та ін., 1998; Стойко, Ященко, Кагало та ін., 2004; Środoń, 1936.

Автори: О.О. Кагало, С.М. Стойко
Фото: О. Орлов.

СОСНА КЕДРОВА (СОСНА КЕДРОВА ЄВРОПЕЙСЬКА)

Pinus cembra L.

Родина Соснові — Pinaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Середньоєвропейський монтанний плейстоценовий релікт.

Ареал виду та його поширення в Україні
Альпи, Зх., Сх., Пд. Карпати на висотах 1200–2500 м н.р.м. В Україні у вигляді смуги локалітетів з пн. зх. на пд. сх. по водозборах верхів'я р. Свіч, Лімниця, Бистриця Солотвинська, Бистриця Надвірнянська, від Брустурянки до Пруту. Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Переважна більшість локалітетів сконцентрована в Ґорґанах (4159,9 га) — по вершинах головних хребтів (Артиця, Матахів, Ґорґан, Явірник, Верхній Пасічний та ін.). У Чорногорі вид поширений на площі 34,7 га, на г. П'єтрос, в ур. Гаджина, Кізі-Улоги, на хребті Кедруватий — Погорілець, в ур. Кедроватий. Локальні популяції невеликі за площею та чисельністю особин, характерна циклічність поновлення популяцій новими генераціями особин.

Причини зміни чисельності
Вирубки лісів, незадовільне відновлення у зв'язку з розростанням ялиці.

Умови місцезростання
На стрімких схилах різної експозиції, вкритих валунами, на бідних, кислих, свіжих, іноді перезволожених ґрунтах на висоті 900–1300 м н.р.м. Едифікатор угруповань до союзу *Piceion abietis*, як правило в умовах, де позиції *Picea abies* послаблені, заходить в угруповання союзу *Pinion mughi*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Фанерофіт. Хвойне дерево 20–25 (30 м) заввишки, тривалістю життя до 400 і більше років. Крона яйцеподібна, кора тріщинувата коричнево-сірого кольору. Деревина міцна, смолиста, запашна. Хвоя тригранна 8–12 см завдовжки, 1 мм завширшки, зібрана на вкорочених пагонах у пучки по 5 штук. Шишки бурі, яйцеподібні, спрямовані вгору або відхилені вбік, 5–8 см завдовжки, 5 см завширшки. Насіння до 1 см завдовжки, в товстій лушпині, їстівне. Пилування відбувається у червні–липні, насіння достигає у жовтні–листопаді.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в ПЗ «Ґорґани», Карпатському НПП, в заказниках загальнодержавного значення «Грофа», «Тавпіширський», «Яйківський», (Івано-Франківська обл.), «Брадульський», «Ґорґани» і «Тавпишірка», «Кедринський» (Закарпатська обл.). Необхідно взяти під охорону всі місцезнаходження виду. Заборонено вирубування дерев.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують в ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, декоративне, ґрунтотвірне, харчове, технічне.

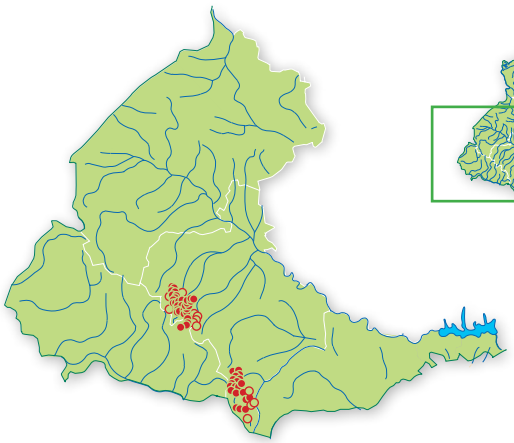

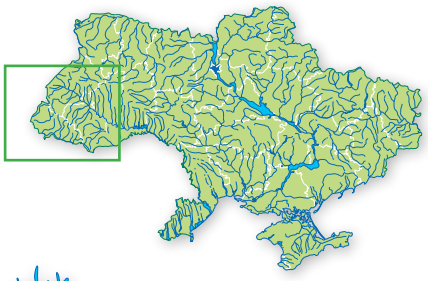

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Смаглюк, 1991; Стойко, 1966; Стойко, Третяк, Бойчук, 1999; Червона Книга України, 1996; Contini, Lavarelo, 1982; Hilitzer, 1932; Kontny, 1938; Środoń, 1936.

Автори: Л. О. Тасєнкевич, В.І. Мельник, О.Г. Сіренко
Фото: У.Д. Міскевич

СОСНА КРЕЙДОВА

Pinus cretacea (Kalenicz.) Kondr. *(Pinus sylvestris* L. var. *cretacea* Kalenicz. ex Kom.*)*

Родина Соснові — Pinaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Реліктовий диз'юнктивний вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Східнопричорноморський вид, поширений в басейні р. Дону. В Україні — по берегах Сіверського Дінця в окол. сіл Богородичне та Лавреньовка Слов'янського району. Адм. регіон: Дц.

Чисельність та структура популяцій
Нечисленні популяції, що знаходяться під загрозою зникнення. Чисельність постійно зменшується.

Причини зміни чисельності
Природньо-історична реліктовість, вузька екологічна амплітуда, видобування крейди, вирубування зрілих дерев, випасання худоби, рекреаційне навантаження, пожежі.

Умови місцезростання
Сухі, бідні відслонення крейди, рідше — супіщано-карбонатні ґрунти вздовж крутих берегів річки. Формують угруповання так званих «гірських борів» союзу *Libanotidi intermediae-Pinion sylvetris*, що відносяться до класу *Erico-Pinetea*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Фанерофіт. Вічнозелене хвойне дерево до 30 м заввишки. Крона широка, досить низько спускається по стовбуру, у старих екземплярів нагадує зонтик. Кора червонувато-бура, у верхній частині стовбура та на гілках жовтувата, злущується. Хвоя у пучках по 2 шт., сизо-зелена, голчаста, жорстка, колюча, 2,5–6 см завдовшки та 0,8–1,6 мм завширшки; розвиваються лише на вкорочених пагонах. Шишки сірі, дрібні: 2,5–3 см завдовшки, нерозкрита шишка 1,4–2,0 см завширшки. Насіння темного кольору. Пиління у травні. Розмножується насінням, яке достигає на третій рік.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Червоного списку МСОП (I). Охороняють у НПП «Святі Гори» та відділенні «Крейдова флора» Українського степового ПЗ. Необхідне створення природоохоронних територій у місцях зростання виду, відновлювання борів та залісення крейдяних і вапнякових відслонень, відвалів, кар'єрів. Заборонено вирубування дерев, випасання худоби, організацію місць рекреації та кар'єрів для добування крейди.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Деревинне, протиерозійне, ґрунтотвірне, кліматорегулююче.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Дідух, 2003; Кондратюк, 1960; Остапко, 2001; ЧКУ, 1996.

Автори: В.М. Остапко, Г.В. Бойко
Фото: Г.В. Бойко, В.М. Остапко (вставка)

СОСНА СТАНКЕВИЧА (С. ПІЦУНДСЬКА РІЗНОПОДІБНІСТЬ СТАНКЕВИЧА)

Pinus stankewiczii (Sukacz.) Fomin (*P. brutia* Ten. var. *pityusa* (Steven) Silba p.p., *P. brutia* subsp. *stankewiczii* (Sukacz.) Nahal, *P. pityusa* Steven var. *stankewiczii* Sukacz.)

Родина Соснові — Pinaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемічна раса (var. *stankewiczii* Sukacz.) термофільно-середземноморського виду *P. brutia*, що знаходиться на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
P. brutia s.l. — типовий середземноморський вид, в складі якого виділяється *P. pithyusa* (кримсько-західнокавказький ендем) та var. *stankewiczii* (Пд. Крим). В Україні: Пд. берег Криму (мис Айя — урочища Аязьма, Батилиман, Ласпі та окол. Судака — г. Сокіл, ур. Новий Світ). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Формує три локальні популяції, розміром приблизно 10–30 га, дерева різновікові, максимальний вік понад 200 років. У популяціях вид домінує (зімкненість крон 0,2–0,6), формує деревостан. В окремих місцях поновлення нормальне, хоча в цілому розмір популяцій скорочується.

Причини зміни чисельності
Інтенсивне вирубування в минулому, підпали, низька ценотична конкуренція, чутливість до SO_2, HF, HCl.

Умови місцезростання
Едифікатор лісів та рідколісь на крутих сухих приморських пд. схилах (до висоти 250 м н.р.м.) з щебенисто-кам'янистими коричневими ґрунтами, що підстилаються вапняками. Трапляється також у складі ялівцевих рідколіссь. Угруповання кл. *Quercetea pubescenti-petraeae* відносяться до специфічної асоціації *Achnathero-Pinetum pityusae*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Фанерофіт. Вічнозелене дерево до 25 м заввишки. Росте швидко, плодоносити починає в 15–20 років. На гілках кора жовто-бура, відслонюється пластинками в основі стебла, має товщину до 10 см, стає буро-сірою. Хвоя світло-зелена, жолобчаста, 10–17 см завдовжки. Шишки жовто-бурі, яйцеподібні, 6–10 см завдовжки, поодинокі або розташовані по 2–3. Запилюється у квітні–травні. Плодоносить у вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Угруповання занесені до «Зеленої книги України». Вид охороняють у заказниках загальнодержавного значення «Мис Айя», «Новий Світ», «Караул-Оба». Необхідно вивчити динаміку популяцій. Заборонено рубки, розведення вогнищ і підпали, підсів чи підсадка інших культур, порушення місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують і використовується для створення штучних посадок соснових лісів разом з іншими близькими видами *P. brutia* на Пд. березі Криму.

Господарське та комерційне значення
Лісоформуюче, ґрунтозахисне, кліматорегулююче, водорегулююче, як селекційний матеріал для озеленення.

Основні джерела інформації
Дидух, 1988; Дидух, Вакаренко, Шеляг-Сосонко, 1986; Екофлора України, 2000; ЧКУ, 1996; Шеляг-Сосонко, Дидух, Молчанов, 1985; Didukh, 1996.

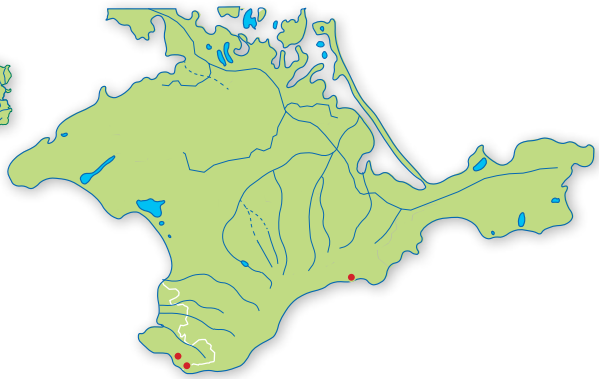

Автор: Я.П. Дідух
Фото: В.П. Ісіков

ТИС ЯГІДНИЙ (НЕГНІЙ-ДЕРЕВО)

Taxus baccata L.

Родина Тисові — Taxaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Зх., Центральна та Пд.-Сх. Європа, гірські масиви Середземномор'я, Кавказ, Близький Схід. На пд. до Азорських о-вів, Північної Африки та Ірану. В Україні — Карпати (Передкарпаття, Закарпаття), Гірський Крим. Адм. регіони: Лв, Ів, Зк, Чц, Кр.

Чисельність та структура популяцій
У Карпатах є значна кількість ізольованих популяцій, із яких найбільша у заказнику «Княж-Двір» (біля 22 тис. екз.). Зрідка трапляється у інших місцях та Закарпатті — Карпатський БЗ, Великобичківський, Межигірський, Усть-Чорнянський, Ясинський лісокомбінати. У Гірському Криму групами або поодиноко від Карабі-яйли до Ай-Петрі. Найчисельніші популяції у долині р. Бельбек (с. Вел. Садове) (2 тис. екз.), Великий Каньйон Криму (400 екз.), г. Тирки (с. Генеральське) (800 екз.). Найстаріші дерева мають вік понад 1000 р. і діаметр до 1,5 м (ур. Уч-Кош).

Причини зміни чисельності
Лімітує комплекс природних факторів: кліматичні, едафічні (наявність карбонатів), ценотичні та господарська діяльність (вирубування заради цінної деревини).

Умови місцезростання
У Карпатах росте двома смугами, пов'язаними з поширенням букових лісів: північний макросхил від 400 до 800 м н.р.м., пд. — 600–900 м н.р.м. в Гірському Криму — у верхній частині пд. (700–1200 м н.р.м.) та на пн. (500–1200 м н.р.м.) макросхилі Головної та Другої гряди. Приурочені до тінистих неморальних лісів на бурих евтрофних ґрунтах на карбонатах, в ущелинах, на скелях, крутих схилах, в умовах специфічного мікроклімату (високої вологості повітря, затінення). Росте в другому деревному ярусі в Карпатах — букових та ялицево-букових лісів (союз *Cephalanthero-Fagion*, кл. *Querco-Fagetea*), у Криму — скельнодубових та букових лісів (союз *Dentario-quinquefolii-Fagion sylvaticae*). Мезофіт, умброфіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Фанерофіт. Хвойне дерево або кущ 3–16 м заввишки, з пластинчатою або гладкою корою. Тривалість життя до 1–3 тис. років. Деревина міцна, червоного кольору. Хвоя голкоподібно-лінійна, зверху темно-зелена, блискуча, знизу — світло-зелена, матова. Насіння оточене соковитим червоним арилюсом. Запилюється у квітні–травні. Плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Угруповання занесені до Зеленої книги України, Охороняють в Карпатському БЗ, Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому ПЗ та ряді заказників, зокрема, «Княж-Двір». Заборонено порушення місць зростання, рубки та обрізку окремих частин дерева, пересадка.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують досить широко.

Господарське та комерційне значення
Декоративний (художні промисли, народні обряди, вінки), як будівельний матеріал, для озеленення, лікарське, фітонцидне. Отруйна рослина.

Основні джерела інформації
Екофлора України, 2000; Определитель высших растений Украины, 1987; Стойко, 1966; ЧКУ, 1996; Boratynski, Didukh, Lucak, 2001.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: Н.М. Сичак

КАЛЬДЕЗІЯ БІЛОЗОРОЛИСТА

Caldesia parnassifolia (L.) Parl. (*Alisma parnassifolium* L.)

Родина Частухові — Alismataceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий термофільний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня і Пд. Європа, пд. і зх. Сх. Європи (ізольовані місцезнаходження), Пд. і Пд.-Сх. Азія, Японія, Мадагаскар, Пн. Америка. В Україні в XIX — першій третині XX ст. вид був поширений на Поліссі: в заплавах Дніпра неподалік Києва, Сейму та Лісостепу: по Дніпру біля м. Переяслав-Хмельницький, м. Золотоноша, по Сіверському Дінцю біля м. Вовчанськ, м. Балаклея та в окол. м. Харків, але ці місцезнаходження зникли. Сьогодні вид відомий з Цуманської пущі (Волинь). Адм. регіони: Вл, Кв, Чн, См, Чк, Хр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції представлені у вигляді окремих невеликих куртин.

Причини зміни чисельності
Осушувально-меліоративні роботи, що супроводжуються зміною гідрологічного режиму екотопів, евтрофікація водойм, низька репродуктивна здатність виду та періодичність розвитку залежно від температурних умов вегетаційного періоду.

Умови місцезростання
Малопроточні заболочені терасові та заплавні озера, мезоевтрофні, на глибині 20–60 см (водна форма); по берегах стариць, канав, на болотах (наземна форма). Ґрунти піщані замулені. Займає екотопи від характерних для угруповань класу *Potametea*, до заболочених — класу *Phragmiti-Magnocaricetea*. Гідрогелофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Однорічна або багаторічна трав'яна рослина 20–50 (80) см заввишки. Кореневище тонке, вкорочене. Листки в прикореневій розетці, довгочерешкові, листкова пластинка від овальної до яйцеподібної з серцеподібною основою, 5–15 дугоподібними жилками. Суцвіття волоть із кільчасто (по 3) розміщеними гілками. Квіти білі дрібні. Плід збірний, із 6–10 кістянкоподібних сім'янок. Цвіте у червні — липні, плодоносить у липні–серпні. При високих літніх температурах розмножується насінням, в холодні роки — вегетативно завдяки туріонам.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в заказнику загальнодержавного значення «Кормин» та загальнозоологічному заказнику місцевого значення «Чортове болото» на Волині. Заборонено порушення гідрологічного режиму, (осушення територій, їх забруднення).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, кормове.

Основні джерела інформації
Біорізноманіття Цуманської пущі та питання його збереження, 2004; Зоз, 1931; Лавренко, 1925; Пачоский, 1893; Флора УСРР, 1935; Casper, Krausch, 1980.

Автор: Г.А. Чорна
Фото: О.С. Мандзюк

ЗІРКОПЛІДНИК ЧАСТУХОВИЙ

Damasonium alisma Mill. *(Alisma damasonium* L., *A. stellatum* Lam., *Damasonium stellatum* (Lam.) Thuill.)

Родина Частухові — Alismataceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Вид на пн. межі ареалу з поодинокими місцезнаходженнями.

Ареал виду та його поширення в Україні
Західнопалеарктичний вид: Атлантична та Центральна Європа, Середземномор'я, Кавказ, Нижнє Поволжя, пд. Зх. Сибіру, пн.-зх. частина Середньої Азії. В Україні трапляється в Причорноморському степу. Адм. регіони: Лг, Хс, Зп.

Чисельність та структура популяцій
Відомо всього 4 локалітети: БЗ «Асканія-Нова», окол. м. Кремінне по берегах р. Червоної, с. Торське вздовж р. Жеребець (Луганська обл.), с. Мордвинівка Мелітопольського р-ну Запорізької обл. Популяції нечисленні, невеликі, структура їх невідома. Дані про місцезнаходження виду в Запорізькій та Луганській областях застарілі.

Причини зміни чисельності
Освоєння земель у степовій зоні, в «Асканії-Нова» — витоптування та поїдання тваринами.

Умови місцезростання
Береги невеликих водойм, днища подів, що періодично обводнюються. Гігромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–30 см заввишки з коротким кореневищем. Листки у прикореневій розетці, довгояйцеподібні або ланцетні, довгочерешкові. Суцвіття зонтико- або китицеподібне. Квітки білі, на довгих квітконіжках. Плід збірний, з 6–8 листянок. Цвіте у травні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно перевірити стан всіх популяцій та взяти під охорону наявні місцезнаходження. Охороняють в БЗ «Асканія-Нова» (Великий Чапельський під). Заборонено розчищення берегів водойм, меліоративні роботи, що призводять до зміни гідрологічного режиму.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, ґрунтозахисне.

Основні джерела інформації
Кондратюк, Бурда, 1981; Конопля О.М., Ісаєва, Конопля М.І., Остапко, 2003; Краснова, Кузьмичов, 1987; ЧКУ, 1996.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: В.С. Гавриленко,
Б. Суднікова-Войциковська (вставка)

ЦИБУЛЯ БІЛУВАТА

Allium albidum Fisch. ex M.Bieb. (*A. angulosum* L. var. *caucasicum* Regel; *A. stellerianum* Besser, nom. illeg.)

Родина Цибулеві — Alliaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Передньоазійсько-кавказький вид, що має ізольовані місцезнаходження в Криму.

Загальний ареал та поширення в Україні
Кавказ (Сх., Зх. Закавказзя, Дагестан, Передкавказзя). Іран. В Україні — нижній пояс Гірського Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Наводиться з кількох ізольованих місцезнаходжень біля Сімферополя (ур. Чехурги) та з окол. м. Судака. Збори зроблені у кінці XIX на початку XX ст. пізніше не підтверджені. Чисельність та структура популяцій не досліджувалась.

Причина зміни чисельності.
Вузька еколого-ценотична амплітуда, обмеженість популяцій, освоєння територій, в результаті чого популяції, можливо, зникли.

Умови місцезростання
Сухі бідні вапнякові відслонення, скелі, ймовірно, угруповання порядку *Alysso-Sedetalia* (кл. *Sedo-Scleranthetea*). Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Трав'яна рослина 20–30 см заввишки. Цибулини конічні, до 1 см завтовшки, по кілька прикріплені до горизонтального кореневища, покриті сіруватими тоненькими цілісними плівками, які при висиханні легко руйнуються. З кожної цибулини розвивається одне ребристе стебло, що закінчується зонтиком до 2 см діаметром. Листки (близько шести) не перевищують середини стебла, плескаті, жолобчасті, м'ясисті, вузько лінійні до 3 см завширшки, на верхівці тупуваті. Покривало зонтика залишається тривалий час, коротко загострене, в 1,5 раза коротше густого кулеподібного зонтика. Квітконіжки дорівнюють оцвітині або вдвічі довші за неї. Листочки оцвітини 4–5 мм завдовжки, білі або злегка з червонуватим відтінком, тупі продовгуваті, зовнішні човникуваті, коротші за внутрішні. Тичинкові нитки приблизно дорівнюють оцвітині, при основі зрослі між собою. Стовпчик висувається з оцвітини. Коробочка коротша за оцвітину. Цвіте в липні, насіння дозріває у серпні–вересні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Популяції не охороняються. Необхідні пошуки популяцій, дослідження їх структури. Заборонено несанкціоноване збирання, порушення умов зростання (забудова територій, організація місць рекреації, випасання).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
В Європі відомо культивування виду в альпінаріях, створення на його основі гібридів.

Господарське та комерційного значення.
Декоративне, харчове, лікарське, протиерозійне, матеріал для селекції.

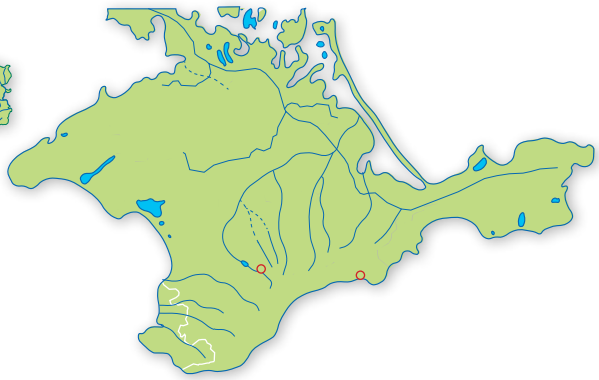

Основні джерела інформації
Определитель высших растений Крыма, 1972; Определитель высших растений Украины, 1987; Флора СССР, 1935; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: О.С. Мандзюк

ЦИБУЛЯ ЛІНІЙНА

Allium lineare L. (*A. tortuosum* Willd. ex Schult. et Schult.f.; *Porrum lineare* (L.) Raf.)

Родина Цибулеві — Alliaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Східноєвропейсько-азійський рідкісний реліктовий вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Вид диз'юнктивно поширений у Сх. Причорномор'ї, пониззі Дону і Волги, Заволжі, Зх. Сибіру, Середній Азії, Пн.-Зх. Монголії. В Україні у пд.-сх. частині країни: на Донецькому кряжі та Приазовській височині, а також ізольовано на правобережній Дніпропетровщині (м. Кривий Ріг). Адм. регіони: Дн, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Локальні популяції нечисленні, з невеликою щільністю. Площа популяцій коливається від 0,05 до 10 га. Середня щільність — 8–19 особин на 1 м^2.

Причини зміни чисельності
Порушення природних екотопів внаслідок господарської діяльності, розробка кар'єрів, терасування, заліснення схилів.

Умови місцезростання
Сухі, бідні, кам'янисті відшарування та щебенисті схили пд. та сх. експозиції. У складі розрідженої петрофітної рослинності. Угруповання кл. *Sedo-Scleranthetea*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30–60 см заввишки. Цибулини поодинокі або зібрані по кілька на короткому кореневищі, майже циліндричні, з бурими сітчасто-волокнистими оболонками. Стебло до половини висоти обгорнуте піхвами. Листків 3–4, лінійних. Покривало двостулкове, за довжиною дорівнює квітконіжкам. Суцвіття багатоквіткове, зонтикоподібне, густе, кулясте. Квітки рожеві або яскраво-пурпурові, листочки оцвітини загострені, іноді з відтягнутим кінчиком. Нитки внутрішніх тичинок при основі з двома гострими зубцями, що перевищують зав'язь. Цвіте у червні–липні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у відділенні «Провальський степ» Луганського ПЗ, відділенні «Кальміуське» Українського степового ПЗ, геологічній пам'ятці природи «Сланцеві скелі». Необхідно затвердити ботанічний заказник загальнодержавного значення «Добрянські гори» на Луганщині. Рекомендується виявляти нові місцезнаходження та створювати заказники у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, порушення умов місцезростань виду, терасування та заліснення схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України, Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації .
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Клеопов, 1990; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кучеревський, 2001; Определитель высших растений Украины, 1987; Остапко, 2001; Перегрим, 2003; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Флора УРСР, 1950; ЧКУ, 1996.

Автори: В.М. Остапко, М.М. Перегрим
Фото: В.М. Остапко

ЦИБУЛЯ КОСА

Allium obliquum L.

Родина Цибулеві — Alliaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Характеризується трьома диз'юнктивними ексклавами, пов'язаними з гірськими системами: Пд. Карпати (Румунія), Пд. Урал, Середня та Центральна Азія (Алтай, Саур Тарбагатай, Тянь-Шань). В Україні ізольований ексклав на лівому березі р. Смотрич північніше с. Устя Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. Адм. регіон: Хм.

Чисельність та структура популяцій
Єдина популяція, вперше знайдена в 1979 р., площею кілька га, яка нараховує до 2500 різновікових особин, зростаючих по кілька або окремо, щільністю 2–5 шт. на 100 м^2.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, що лімітується різними як природними, так і антропогенними факторами, відсутністю екотопів відповідного типу.

Умови місцезростання
Середня і верхня частини стрімких (більше 45°) добре інсольованих південних та південно-західних, часто обривистих прямовисних схилів, висотою до 30 м, складених із силурійських вапняків. Ґрунти дерново-підзолисті карбонатні (рендзини) дуже змиті, бідні на гумус. Росте в тріщинах, на поличках, де накопичується ґрунт, щебенистий рухляк, перемішаний з дрібноземом. Займає перехідні екотопи від лучно-степових центральноєвропейського типу (союзу *Cirsio-Brachypodion pinnati*) до піонерних петрофітних угруповань (кл. *Sedo-Scleranthetea*). Мезоксерфіт. Геліофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30–60 см заввишки. Цибулина довгаста. Листки до 8 см завдовжки, широкі, лінійні, пласкі, зближені в середній частині, стеблообгортні, 4–8 шт. Суцвіття зонтик, ч зеленкувато-жовті. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у серпні–верені. Розмножується насінням, яке переноситься потоками води.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно ширше культивувати вид у ботанічних садах, проводити репатріацію його на вапнякові схили у Придністров'ї, контролювати стан популяції. Охороняють в НПП «Подільські Товтри». Заборонено порушення умов місцезростання, викопування рослин, гербаризація.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Кам'янець-Подільському ботанічному саду.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, харчове, протиерозійне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Дидух, Камелин, Куковица, 1982; Заверуха, Дідух, Любінська, 1988; ЧКУ, 1996.

Автори: Я.П. Дідух, Л.Г. Любінська
Фото: М.М. Рябий

ЦИБУЛЯ ПЕРЕВДЯГНЕНА

Allium pervestitum Klokov
(*A. rotundum* auct. non L.)

Родина Цибулеві — Alliaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Подільско-Західнопонтичний ендемік з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн. Приазов'я, Присивашшя, Придністров'я. Адм. регіони: Тр, Хм, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомо кілька малих популяцій: у Пд. Присивашші та Пн. Приазов'ї — дуже рідко (Мелітопольський р-н, с. Мордвинівка), солонці в заплаві р. Молочної, у долині р. Дністра та деяких його лівих притоках (р. Мукша). Кількість особин інтенсивно зменшується в усіх оселищах. У більшості локалітетів на Поділлі вид, очевидно, зник. У Приазов'ї та Присивашші спеціальних досліджень стану популяцій виду не проводилося.

Причини зміни чисельності
Інтенсивне використання території, випасання, урбанізація, зміни гідрорежиму, видобуток вапняків.

Умови місцезростання
Вапнякові схили з наскельними степовими угрупованнями кл. *Festuco-Brometea*, союзу *Astragalo Stipion* — на Поділлі; засолені та солонцюваті степові ділянки кл. *Festuco-Limonietea*, союзу *Limonio-Festucion* — у Приазов'ї та Присивашші. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 55 см заввишки. Цибулина яйцеподібно-куляста; її оболонки жовтувато-білуваті, папероподібні, тонко-сітчасто-волокнисті; молоді цибулинки темно-пурпурові. Стебло кругле, 2–5 мм діаметром, у нижній частині одягнене продовженими в піхву оболонками цибулини; вище — до 2/3 одягнене піхвами 3–5 лінійних, по краях шорстких листків. Покривало швидко опадає; зонтик пучкоподібний або напівкулястий, при основі з численними зменшеними зеленкуватими тичинковими квітками; квітконіжки двостатевих квіток 6–15 мм завдовжки, майже однакові. Оцвітина яйцеподібно-дзвоникувата, рожевувато-білувато-жовта, блискуча; зовнішні листочки яйцеподібно-ланцетні, човникоподібно-опуклі, кілюваті. Нитки тичинок майже дорівнюють оцвітині; пиляки повністю висуваються з неї. Коробочка широко-яйцеподібна, коротша від оцвітини. Цвіте у травні–червні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і вегетативно (цибулинками).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Червоного списку МСОП. Подільські оселища знаходяться в НПП «Подільські Товтри», але поблизу м. Кам'янець-Подільський, що зумовило їх деградацію. У Приазов'ї та Присивашші не охороняють. Необхідним є заповідання усіх відомих локалітетів, моніторинг стану популяцій, вирощування у ботанічних садах. Заборонено випасання, видобування вапняків, забудова та порушення територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, харчове.

Основні джерела інформації
Заверуха, 1983; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Флора Европейской части СССР, 1979; Флора УРСР, 1950.

Автори: О.О. Кагало, Л.Г. Любінська, Н.В. Скібіцька
Фото: О.С. Мандзюк

ЦИБУЛЯ РЕГЕЛЯ

Allium regelianum A. Becker ex Iljin

Родина Цибулеві — Alliaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Причорноморсько-прикаспійський диз'юнктивний ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Причорномор'я, Нижнє Поволжя, Передкавказзя. В Україні — степова зона (пд.). Адм. регіони: Дн, Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій
В БЗ «Асканія-Нова» найчастіше в подах пд. частини, найбільша популяція — у нижній частині Великого Чапельського поду, у Малому Чапельському та Мар'янівському подах, а також у подах Старому, Чорній долині, Агайманському, Сугакли (всього в Чаплинському р-ні 15 локалітетів, у сімох цвітуть щорічно, у інших — періодично). У межах Голопристанського р-ну — до 6–7 тис. генеративних особин. Популяції з правостороннім віковим спектром. У посушливі роки рослини пригнічені, насіннєва продуктивність низька. У сприятливі роки активно розмножується вегетативно.

Причини зміни чисельності
Розорювання, антропогенні зміни гідрологічного режиму, викошування травостою, механічне пошкодження на пасовищах, несприятливі умови проростання на абсолютно заповідних ділянках (потужна підстилка).

Умови місцезростання
Солончаки і солонцюваті місця, як компонент лучно-степових та лучних ценозів в угрупованнях союзу *Limonio-Festucion* кл. *Festuco-Limonietea* та порядку *Carici praecoci-Elytrigietalia pseudocaesiae*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30–60 см заввишки, з яйцеподібною цибулиною, над якою під піхвою нижнього листка є численні додаткові цибулинки. Стебло борознисте, внизу з листковими піхвами. Листки (3–4) вузькі, напівциліндричні, порожнисті, зверху жолобчасті, біля основи розширені, коротші від стебла. Суцвіття густе, багатоквіткове, з опадним покривалом. Квітки пурпурові. Цвіте у першій половині липня протягом 2 тижнів. Рясність цвітіння залежить від рівня зволоженості попередніх періодів. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і цибулинами. Характерне осіннє проростання цибулин та зимова вегетація.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Червоного списку МСОП, Європейського червоного списку. Охороняють у БЗ «Асканія-Нова» та Чорноморському. Слід вирощувати у ботанічних садах та вводити в культуру. Заборонено викопування, збирання рослин, порушення екотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, харчове.

Основні джерела інформації
Веденьков, Дрогобич, 2003; Вініченко, 2007; Соломаха, Шаповал, 2005; Уманець, 1998; Уманець, Войтюк, Соломаха, 2002; ЧКУ, 1996.

Автори: М.М. Федорончук, О.Ю. Уманець
Фото: В.В. Шаповал

ЦИБУЛЯ САВРАНСЬКА

Allium savranicum Besser (*A. saxatile* auct. non M.Bieb.)

Родина Цибулеві — Alliaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Поширений у степовій зоні: бас. Дніпра, Сіверського Дінця та Пд. Бугу (рідко). Адм. регіони: Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Мк, Хс, Зп.

Чисельність та структура популяцій
Локальні популяції нечисленні та нещільні. Структура популяцій невідома.

Причини зміни чисельності
Порушення природних екотопів внаслідок господарського освоєння територій, видобування піску, випасання худоби, залісення.

Умови місцезростання
Піщані степи другої борової тераси та прируслові вали у долинах річок. Угруповання кл. *Festucetea vaginatae* на сухих бідних пісках. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30–60 см заввишки. Цибулини по 1–3 на дуже короткому кореневищі, видовжено-яйцеподібні, з бурими сітчасто-волокнистими напівпрозорими оболонками. Стебла до третини висоти обгорнуті піхвами листків. Листків 3–4, лінійно-ниткоподібних, плескатих. Покривало в 1,5–3 рази довше від зонтика. Суцвіття багатоквіткове, зонтикоподібне, густе, кулясте. Квітки білуваті з рожевим відтінком, листочки оцвітини 1,5 мм завдовжки. Нитки тичинок у понад 1,5 раза довші від оцвітини, пиляки жовті. Цвіте у червні–вересні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у Дніпровсько-Орільському ПЗ, НПП «Святі Гори» та ін. Рекомендується створити заказники у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено порушення умов місцезростань виду, видобування піску, залісення, надмірне випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, харчове.

Основні джерела інформації
Байрак, Стецюк, 2005; Горєлова, Альохін, 1999; Донбас заповідний. Науково-інформаційний довідник-атлас, 2003; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кучеревський, 2001; Определитель высших растений Украины, 1987; Тарасов, 2005; Флора УРСР, 1950.

Автор: В.М. Остапко
Фото: В.М. Остапко

ЦИБУЛЯ СКІФСЬКА

Allium scythicum Zoz

Родина Цибулеві — Alliaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Південнопонтичний ендемік з нез'ясованим таксономічним статусом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн. Причорномор'я. В Україні — на пд. Степу (Голопристанський та Чаплинський р-ни). Адм. регіон: Хс.

Чисельність та структура популяцій
Відомо кілька місцезнаходжень. Вид раніше зростав у БЗ «Асканія Нова» (поди Солоний, Джамбек), але зараз ці ділянки розорані. На території Чорноморського БЗ вид вперше зібрано в 1998 р. на ділянці «Ягорлицький кут». Максимальна чисельність за період спостережень (біля 59 квітучих особин) відмічена в 2003 р. Особини дифузно розкидані в мікроподах Ягорлицького п-ва.

Причини зміни чисельності
Природна низька чисельність виду, стенотопність, антропогенне порушення екотопів, залежність від природного гідрологічного режиму території.

Умови місцезростання
Зростає на солонцюватих степових подах, на важкосуглинкових лучних солонцях і хлоридних солончаках, в тих самих ценотичних умовах, що й *Allium regelianum (*угруповання союзу *Limonio-Festucion* порядку *Festuco-Limonietalia* кл. *Festuco-Limonietea),* утворюючи з ним змішані популяції. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 30–70 см заввишки. Цибулина яйцеподібна, з майже шкірястими яснобурими оболонками; цибулинки ясно-коричневі, тонко вздовж зморшкуваті. Стебло порожнисте, тонко-борознисте, вкрите піхвами стеблових листків до 2/5 висоти. Листки (3–4) напівциліндричні, зверху жолобчасті, 1–2 мм завширшки. Покривало коротше від суцвіття, дводільне. Суцвіття багатоквітковий зонтик, біля основи з пучком зменшених тичинкових квіток на коротких ніжках. Листочки оцвітини кремуваті або ліловуваті. Квітує у червні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і цибулинами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Європейського червоного списку. Охороняють у Чорноморському БЗ. Необхідне додаткове вивчення таксономічних, хорологічних, та еколого-ценотичних особливостей виду. Рекомендується надання природоохоронного статусу існуючим місцезнаходженням, вирощування у ботанічних садах. Заборонено викопування, зривання квітів, порушення екотопів, зокрема розорювання ділянок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, харчове.

Основні джерела інформації
Веденьков, Дрогобич, 2003; Коломійчук, 2002; Уманець,1998, Фіторізноманіття національних природних парків України, 2003; Флора УРСР, 1950; ЧКУ, 1996.

Автор: М.М. Федорончук, О.Ю. Уманець, В.П. Коломійчук
Малюнок: І.В. Маханьков

ЦИБУЛЯ КРУГЛОНОГА

Allium sphaeropodum Klokov (*A. paczoskianum* auct. non Tuzson)

Родина Цибулеві — Alliaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемічний пн.-зх.-причорноморсько-придністровський вид зі спорідненості *A. paczoskianum* Tuzson — *A. flavum* L.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн.-зх. Причорномор'я, Придністров'я. Зх. Лісостеп, Правобережний Степ. Сх. межа поширення проходить по р. Інгулець. Адм. регіони: Тр, Хм, Вн, Чк, Кд, Дн, Од, Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні з дифузною просторовою структурою. Щільність популяцій — 2–10 особин на 1 м^2. Популяції стабільні, нормального типу з повночленними віковими спектрами.

Причини зміни чисельності
Руйнування екотопів, пасквальні навантаження на екосистеми.

Умови місцезростань.
Сухі вапнякові кам'янисто-щебенисті ґрунти, у складі кальцепетрофітних угруповань і петрофітно-степових фітоценозів що відносяться до порядку *Alysso-Sedetalia*. Ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–40 см заввишки. Цибулина куляста, 9–14 мм в діаметрі, з жилкуватими оболонками. Листки (3–5) щетиноподібні, обгортають піхвами стебло до його середини. Покривало у 3–5 разів довше за зонтик. Квітки ясно-жовті, блискучі. Оцвітина дзвоникувата або трубчасто-дзвоникувата 4–5 мм завдовжки. Коробочка 4–5 мм завдовжки з округло-серцеподібними стулками. Цвіте у червні–липні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується цибулинами і насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на території пам'ятки природи загальнодержавного значення «Урочище Заліщицька діброва» (Тернопільська обл.) та в ряді заказників місцевого значення в Миколаївській обл. Необхідно розширити мережу заповідних територій, вирощувати вид у ботанічних садах, здійснювати моніторинг популяцій. Заборонено несанкціоноване збирання рослин, порушення умов місцезростань виду, зокрема видобування вапняків.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Вітамінне, декоративне.

Основні джерела інформації
Крицька, Новосад, 2004; Флора европейской части СССР, 1979; Флора УРСР, 1950; ЧКУ, 1996.

Автори: В.В. Новосад, Л.І. Крицька, О.О. Кагало
Фото: О.О. Кагало

ЦИБУЛЯ ПРЯМА

Allium strictum Schrad. (*Allium volhynicum* Besser, *A. lineare* auct. non L.)

Родина Цибулеві — Alliaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним євразійським ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральна Європа, Скандинавія, пд. Сх. Європи, Сибіру, гори Середньої Азії, Далекого Сходу, Монголії. В Україні росте на Поділлі: у Гологорах, Кременецьких горах, Медоборах (Товтрах), на Придністров'ї. Адм. регіони: Лв, Тр, Хм.

Чисельність та структура популяцій
Відомо кілька місцезнаходжень. Локальні популяції від кількох десятків до 150–200 рослин (поблизу с. Устя Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.). Популяції повночленні, але в них переважають генеративні особини.

Причини зміни чисельності
Руйнування вапнякових скель, терасування та заліснення схилів, видобування вапняку, недостатнє природне поновлення.

Умови місцезростання
Вапнякові скелі, кам'янисті відслонення, осипища на схилах. Трапляється у складі наскельної кальцефільної рослинності на малопотужних рендзинах, або первинних субстратах, що утворилися в результаті вивітрювання материнських карбонатних порід. Здебільшого у складі угруповань союзів *Seslerio-Festucion glaucae, Galio campanulatae-Poion versicoloris, Helianthemo cani-Festucion pallentis, Prunion fruticosae*. Ксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–50 см заввишки. Цибулина на короткому кореневищі, майже циліндрична або булавоподібно-циліндрична, з жовтувато-бурими сітчасто-волокнистими оболонками. Стебло пряме, у нижній третині вкрите піхвою листка. Листки (3–5) лінійні, плоскуваті, трохи опукло-увігнуті, з шорсткими краями. Покривало перетинчасте, білувате, дво-, рідко тристулкове. Суцвіття багатоквіткове, напівкулясте. Листочки оцвітини рожеві або світло-пурпурові з темнішою середньою жилкою, довгасто-яйцеподібні, тупі або трохи зверху виїмчасті. Тичинки на третину перевищують оцвітину; їхні нитки при основі розширені й з'єднані між собою та з оцвітиною; нитки внутрішніх тичинок з яйцеподібною основою і коротким зубчиком з кожного боку. Стовпчик виступає з оцвітини. Коробочка обернено-яйцеподібна, коротша від оцвітини. Цвіте в червні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у ПЗ Медобори (філіал «Кременецькі гори») та в НПП «Подільські Товтри». Доцільним є моніторинг стану популяцій. Заборонено руйнування біотопів, їх заліснення, створення кар'єрів, викопування рослин для альпінаріїв.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Флора европейской части СССР, 1979; Флора УРСР, 1950; Fabiszewski, 2001.

Автори: О.О. Кагало, Н.М. Сичак, Л.Г. Любінська, Н.В. Скібіцька
Фото: О.О. Кагало

ЦИБУЛЯ ВЕДМЕЖА (ЧЕРЕМША)

Allium ursinum L. (*A. ucrainicum* (Kleopow et Oxner) Bordz.; *A. ursinum* L. subsp. *ucrainicum* Kleopow et Oxner, *A. ursinum* var. *ucrainicum* (Kleopow et Oxner) Soó)

Родина Цибулеві — Alliaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Середньоєвропейський гірський вид, представлений в Україні окремим підвидом; пізньовесняний ефемероїд.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична, Середня та Сх. Європа, Середземномор'я, Скандинавія, Кавказ, Мала Азія. В Україні — Полісся (зрідка), Лісостеп (в основному Правобережний), Карпати та Передкарпаття — спорадично, сх. частина Лісостепу (зрідка). Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Лв, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Вн, Чк, Кд, Пл, Хр.

Чисельність та структура популяцій
Вид є сезонним домінантом, панує навесні в трав'яному покриві лісів в окремих місцях на площі до декількох сотень га. В популяціях переважають особини передгенеративних стадій розвитку, квітуючі особини складають 20–30% від загальної чисельності.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, внаслідок чого вразливий до дії антропогенних факторів (суцільні рубки лісів, осушувальна меліорація, зрізання листя та витоптування рослин в процесі заготівлі як харчової та лікарської сировини).

Умови місцезростання
Затінені широколистяні та мішані ліси порядку *Fagetalia sylvaticae*. Надає перевагу багатим гумусом свіжим та вологим некислим ґрунтам. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–40 см заввишки. Цибулина довгаста, без покривних лусок, має одну луску, яка являє собою основу листка. Стебло тригранне або напівциліндричне, виповнене, довше за листя або такої ж довжини. Листки (2–3) еліптичноланцетні 10–20 см завдовжки та 3–6 см завширшки, поступово звужуються у довгий (10–20 см) черешок. Покривало опадне. Суцвіття напівкулястий 10–30-квітковий зонтик. Листочки оцвітини білі. Плід майже куляста тригранна коробочка. Цвіте в травні–червні. Розмножується насінням та вегетативно — цибулинами.

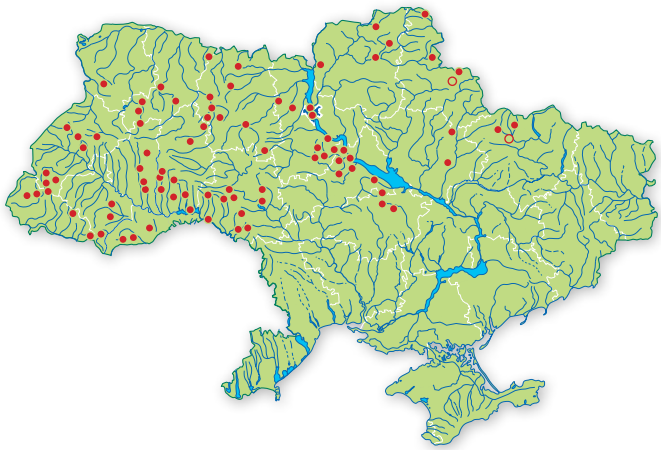

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Канівському, Рівненському, «Медобори» ПЗ, Карпатському, Мезинському, Голосіївському, «Вижницький», «Подільські товтри», «Синевир», «Сколівські Бескиди», «Ужанський», «Яворівський» НПП, на території низки заказників і пам'яток природи. Необхідне створення заказників на Лівобережжі Дніпра, контроль стану популяцій. Заборонено суцільні рубки лісів, проведення осушувальних меліоративних робіт, заготівлю та торгівлю рослинами.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у багатьох ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Харчове, лікарське, декоративне.

Основні джерела інформації
Байрак, Стецюк, 2005; Красная книга Брянской области, 2004; Красная книга Республики Беларусь, 2005; Онищенко, 2007; Орлов, 2005; Панченко, Лукаш, Чорноус, 2006; ЧКУ, 1996.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: В.П Гелюта, І.І. Мойсієнко (вставка)

НЕКТАРОСКОРДІЙ БОЛГАРСЬКИЙ

Nectaroscordum bulgaricum Janka (*N. dioscoridis* auct. non (Sm.) Stank., *N. meliophilum* Juz., *N. siculum* (Ucria) Lindl. subsp. *bulgaricum* (Janka) Stearn; *Allium bulgaricum* (Janka) Prodán)

Родина Цибулеві — Alliaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом на його пн. межі. Представник оліготипного роду.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. Середземномор'я (о. Кіпр), Мала Азія, Зх. Кавказ, Балкани. В Україні — у Гірському Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомо кілька локалітетів. Популяції малі за розмірами (до кількох десятків м^2). У межах локалітетів вид зростає щільно, що свідчить про вегетативне розмноження за допомогою цибулин.

Причини зміни чисельності
Незважаючи на наявність достатньої кількості відповідних екотопів, рідко трапляється. Це свідчить про існування досі не встановленого лімітуючого фактору. Рослини зривають на букети, ймовірно, цибулини знищуються як харчовий продукт дикими свинями.

Умови місцезростання
Екологічна специфіка погано вивчена. Тінисті та освітлені скельнодубові, грабово-скельнодубові та букові ліси, лісові поляни на свіжих бурих гірсько-лісових збагачених карбонатами ґрунтах. Рідко трапляється в угрупованнях союзу *Paeonio dauricae-Quercion petraeae* (кл. *Querco-Fagetea*), на узліссях. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 70–120 см заввишки. Цибулина майже куляста, з шкірястими оболонками, що розколюються. Стебло прямостояче, гладеньке. Стеблових листків 3–4, прикореневі широколінійні гладенькі, до 40 см завдовжки, 1–2 см завширшки. Верхній листок майже без пластинки, у вигляді піхви, яка обгортає стебло. Суцвіття нещільний, пучкуватий зонтик, в основі якого знаходиться опадне покривало, квітки розташовані на довгих звисаючих квітконіжках. Оцвітина широко-дзвоникоподібна, у нижній частині жовтувато-зелена, у верхній фіолетова. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням та цибулинами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку як *N. meliophilum*, охороняють у Кримському ПЗ. Доцільно розширити межі «Хапхальського» заказника загальнодержавного значення, провести облік та контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов місцезростань, суцільні рубки лісів, зривання рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, харчове.

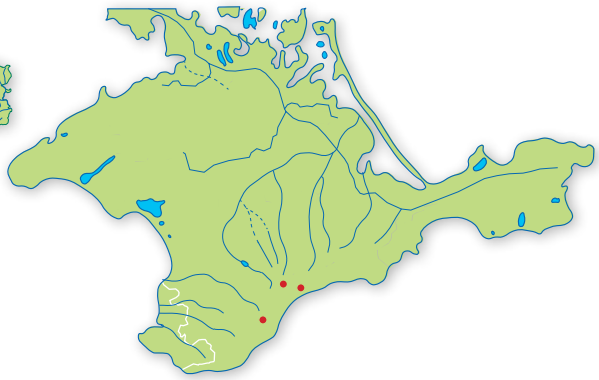

Основні джерела інформації
Шеляг-Сосонко, Дидух, Молчанов, 1985; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: Р.Я. Кіш, В.В. Савчук

ПІДСНІЖНИК ЕЛЬВЕЗА

Galanthus elwesii Hook.f. (*G. maximus* Velen., *G. nivalis* L. subsp. *elwesii* (Hook.f.) Gottl.-Tann.)

Родина Амарилісові — Amaryllidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Диз'юнктивний вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Егейсько-балканськo-північнопричорноморський вид, від пн. і сх. о-вів Егейського моря, Малої Азії до Пн.-Зх. Причорномор'я. В Україні є два фрагменти — на пд. Бесарабської височини та в Причорноморській низовині. Адм. регіони: Од, Мк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції лінійні, витягнуті вздовж берегів лиманів, долин балок, часто фрагментовані. Найвища щільність — у плакорних дубових лісах (160 особин на 1 м^2), дещо менша — в байрачних лісах (65 особин на 1 м^2) та чагарникових заростях (60–140 особин на 1 м^2) і найнижча — у степових угрупованнях (40–50 особин на 1 м^2). У лісових угрупованнях сформувались гомеостатичні популяції з повночленними спектрами, у степових — регресивні популяції з правосторонніми спектрами.

Причини зміни чисельності
Фрагментарність, ізольованість популяцій, рекреаційне навантаження, зривання квітів на букети та викопування цибулин.

Умови місцезростання
У дубових, байрачних в'язово-кленових лісах у складі весняної синузії трав'яного ярусу (союз *Alno-Ulmion*), по ярах та балках, вапнякових і степових схилах у складі деревно-чагарникових заростей (союз *Prunion stepposae*) та типчаково-ковилових степів (кл. *Festuco-Brometeae*). Мезофіт.

Загальна характеристика.
Геофіт. Ранньовесняний ефемероїд. Багаторічна трав'яна рослина 25–35 см заввишки. Цибулина із зовнішньою бурою та двома внутрішніми білими оболонками. Листки (2), сизуваті, з восковим нальотом, звужені біля верхівки, до 22 см завдовжки, до 2,8 см завширшки. Квітки поодинокі, звислі, 3,4–4 см завдовжки, білі; зовнішні листочки оцвітини обернено-яйцеподібні, внутрішні — видовжено-трапецієподібні, на верхівці виїмчасті, з 2 світло-зеленими плямами. Плід — яйцеподібна або кругла коробочка. Цвіте у лютому–березні. Плодоносить у квітні–травні. Розмножується цибулинами та насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Червоного списку МСОП. Охороняють у Староманзирському заказнику з та РЛП «Тилігульський лиман» (Одеська і Миколаївська обл.). Необхідно здійснювати моніторинг популяцій, ширше культивувати в ботанічних садах, розширити мережу заповідних територій. Заборонено збирання рослин, заготівля, продаж, знищення місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України та ботанічному саду Одеського державного університету.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

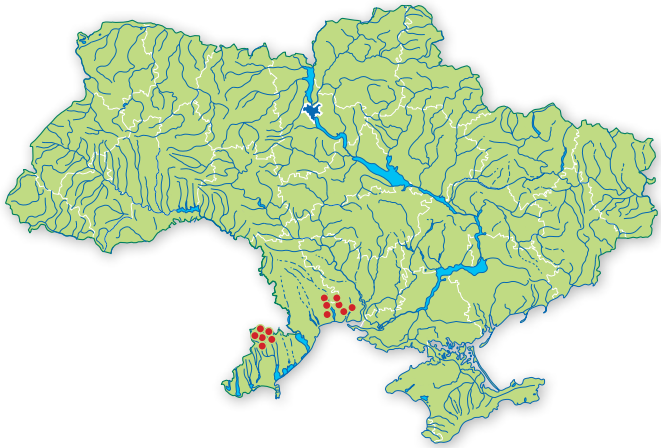

Основні джерела інформації
Баканова, 1970; Гейдеман, Николаева, 1973; Кожура, 1972; Кожура, Шапошнікова, 1969; Мельник, 1993; Мельник, 1994; Флора европейской части СССР, 1979; ЧКУ, 1996; Davis, 1999.

Автори: Л.І. Крицька, В.І. Мельник, С.Я. Діденко. О.М. Деркач
Фото: Я.П. Дідух , А. Мигаль (вставка)

ПІДСНІЖНИК БІЛОСНІЖНИЙ (П. ЗВИЧАЙНИЙ)

Galanthus nivalis L.

Родина Амарилісові — Amarylidaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Європейсько-середземноморський вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральна Європа, Середземномор'я, Передкавказзя. В Україні — переважно в Правобережному Лісостепу, Карпатах, Передкарпатті, Зх. Поділлі, Розточчі, рідше на Правобережному Поліссі, рідко — в Лівобережному Лісостепу. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Лв, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Вн, Чк, Пл, Од, Мк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції здебільшого численні, вид в багатьох місцях навесні аспектує. Проте біля населених пунктів і місць відпочинку популяції регресують і зникають (від м. Києва у повоєнний час межа поширення відсунулась на 50–60 км). Спостерігається тенденція до зменшення кількості квітучих особин.

Причини зміни чисельності
Масове зривання на букети, переважно для продажу, викопування цибулин, рекреаційне навантаження.

Умови місцезростання
Листяні ліси, переважно дубові та грабово-дубові (кл. *Querco-Fagetea*), галявини, узлісся, чагарники (кл. *Rhamno-Prunetea;* кл. *Urtico-Sambucetea*), на багатих, достатньо зволожених ґрунтах. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Ранньовесняний ефемероїд. Багаторічна трав'яна рослина 8–20 см заввишки із підземною цибулиною, обгорнутою трьома бурими шкірястими лусками. Прикореневі листки (2) лінійні, сірувато-зелені, виходять із піхвових лусок. Стебло прямостояче. Квітки на пониклих квітконіжках, поодиноко виходять із піхов приквітка. Зовнішніх листочків оцвітини 3, вони білі, видовжені; внутрішні листочки (3) вдвічі коротші, дзвоникоподібні, прямі, із зеленкуватою плямкою на кінці. Плід тригнізда коробочка. Цвіте в березні–квітні, плодоносить в травні–липні. Розмножується цибулинами та насінням.

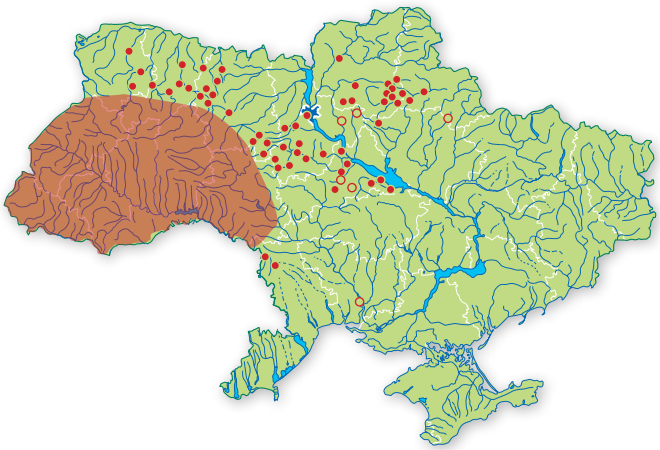

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Проводяться громадські акції з охорони первоцвітів. Охороняють в багатьох природно-заповідних територіях Правобережжя, великі популяції в Карпатському БЗ, Карпатському та «Вижницькому» НПП, в ПЗ «Медобори» та ін., на Лівобережжі — в НПП Ічнянський. Необхідно посилити інформованість населення, контролювати заборону продажу та стан популяцій. Заборонено несанкціоновану заготівлю та продаж, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в багатьох ботанічних садах та парках, інколи на присадибних ділянках.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Андрієнко, Мельник, Діденко, 1997; Андриенко, Мельник, Якушина, 1992; Заповідні скарби, 2001; Орлов, 2005; ЧКУ, 1996.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: А.П. Слоневський

ПІДСНІЖНИК СКЛАДЧАСТИЙ

Galanthus plicatus M.Bieb. (*G. latifolius* Salisb.)

Родина Амарилісові — Amaryllidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Єдиний ізольований анклав виду в Україні.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн.-причорноморський вид, ареал якого охоплює Добруджу (Румунія), Бессарабську височину (єдиний локалітет в Молдові), Гірський Крим (Україна), Пн.-зх. Закавказзя (Росія, Грузія). Вікарний вид підсніжник візантійський (*G. byzantinus* Barker) поширений у Туреччині та Греції. В Україні — у горах Гірського Криму від Балаклави до Коктебелю (виключаючи яйли). За межами суцільного ареалу зустрічаються окремі острівні локалітети можливо заносного походження (Черкаська обл., Холодний Яр). Адм. регіони: Чк, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції місцями чисельні (багато млн. особин), з нормальним віковим спектром. Наприклад, на г. Каратау: прегенеративних особин 65%, генеративних 35%; на Пд. березі Криму, гомеостатичні, характеризуються високою щільністю (до 350 особин на м^2), повночленністю, з лівосторонніми спектрами вікових станів.

Причини зміни чисельності
Суттєвих негативних змін популяції зазнають в місцях високого антропогенного тиску — хижацького збору надземної частини та цілих рослин на продаж, випасання худоби, знищення природних місцезростань, викопування.

Умови місцезростання
Широколистяні ліси на схилах Кримських гір з нижнього до верхнього поясів, на добре розвинутих бурих ґрунтах. Вид приурочений також до шиблякових угруповань. Популяції залишаються навіть після порушення ценозу. Мезофіт, ефемероїд, сциофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–25 см заввишки. Цибулина яйцеподібна зі світлими оболонками. Листки лінійні, сизо-зелені, з восковим нальотом, складчасті, по краях загнуті вниз. Квітки запашні, поодинокі, пониклі, 2–3 см завдовжки. Зовнішні листочки оцвітини білі, внутрішні з яскраво- або жовто-зеленою плямою, яка може бути як підковоподібною біля самої виїмки, так і охоплювати всю поверхню листочка до його основи. Цвіте в лютому–квітні, плодоносить у червні–липні. Плід — куляста чорнувата коробочка до 1 см у діаметрі. Розмножується насінням та поділом цибулини.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у Ялтинському гірсько-лісовому, Кримському, «Мис Мартьян», Карадазькому ПЗ, заказниках загальнодержавного значення «Фіолент», «Айя», «Байдарський», «Великий каньйон Криму», «Аю-Даг», «Кубалач», «Хапхальский». Заборонено проведення суцільних рубок лісу, викопування, заготівля і продаж рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України, Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН, в ботанічних садах Київського, Львівського, Одеського, Харківського університетів.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації
Диденко, 1999; Дідух, 1992; Ена, 2003; Косых, Голубев, 1983; ЧКУ, 1996.

Автори: А.В. Єна, Я.П. Дідух, В.І. Мельник, С.Я. Діденко
Фото: В.С. Гавриленко, В.П. Ісіков (вставка)

БІЛОЦВІТ ЛІТНІЙ

Leucojum aestivum L.

Родина Амарилісові — Amaryllidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Диз'юнктивне — у помірних областях Європи, Кавказу, Середземномор'я. В Україні — Закарпатська низовина та долини річок у нижньому поясі, степова зона — дельти рр. Дніпра, Дунаю, передгір'я Кримських гір. Адм. регіони: Зк, Од, Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Найбільші популяції займають площі у кілька гектарів і нараховують по кілька тис. ос. (повночленний віковий склад), найменші — на кількох десятках квадратних метрів мають кілька десятків особин. У Криму відоме лише одне місцезростання. У дельті Дунаю зустрічається зрідка. На Херсонщині зростає з нерівномірною щільністю у межах вузької смуги плавневих угруповань на 20-кілометровій ділянці берега лиману. У Закарпатській обл. відомо близько десяти місць зростання.

Причини зміни чисельності
Погіршення умов зростання внаслідок осушення, випасання, викошування до фази визрівання насіння та пряме знищення особин при розорюванні ґрунту чи викопуванні рослин. Найбільш відчутно зменшується чисельність у найменш стабільних лучних екотопах.

Умови місцезростання
Береги водойм, перезволожені екотопи, зайняті лучною, чагарниковою чи лісовою рослинністю. Рослини витривалі до незначного затінення і вимогливі до тепла, вологи та багатства ґрунту, можуть домінувати у трав'яному ярусі фітоценозів. Угруповання відносяться до кл.: *Querco-Fagetea*, *Salicetea purpureae, Molinio-Arrhenatheretea, Phragmitetea*. Гігромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина. Цибулина яйцеподібна, 2–3 см у діаметрі; квітконос ребристий, злегка сплюснутий, 30–60 см заввишки; листків 4–7, широколінійних, блискучих, з сизим нальотом, 1–1,5 см завширшки, часто довших від квітконосу. Приквіткові листки 2, ланцетні; квітконіжки пониклі, квітки по 2–10 у зонтику. Оцвітина проста, шестичленна, широкодзвоникувата, листочки оцвітини 1,2–1,7 см завдовжки, білі з зеленою плямою на кінчику. Зав'язь нижня, коробочка діжкочи грушоподібна або майже куляста, до 1,5 см в діаметрі; насінини круглі, чорні, гладкі. Цвіте у квітні–травні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Дунайському БЗ, заказниках «Великодобронський» (Закарпатська обл.), «Шаби» (Херсонська обл.). Заборонено заготівлю, продаж, порушення умов місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у ботанічних садах України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації
Біорізноманітність Дунайського БЗ, збереження та управління, 1999; Голубев, Русина, 1985; Протопопова, Мринський, Мельник, 1971; Сабадош, 1988; Сабадош, Уманець, 1988; Уманец, 1998; Черкасов, Стихин, Савчук, 1984; Kagalo, 1998.

Автори: В.І. Сабадош, О.Ю. Уманець
Фото: Р.Я. Кіш, В.П. Гелюта (вставка)

БІЛОЦВІТ ВЕСНЯНИЙ

Leucojum vernum L. (incl. *L. carpathicum* (Sims) Sweet, *L. vernum* subsp. *carpathicum* (Sims) A.E. Murray, *L. vernum* var. *carpathicum* Sims)

Родина Амарилісові — Amaryllidaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Середньоєвропейський вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична та Середня Європа, Середземномор'я (пн. Апеннінського п-ова). В Україні трапляється на Закарпатті, у Карпатах, Передкарпатті, Малому Поліссі, Пн. Поділлі та в Розточчі. Адм. регіони: Лв, Ів, Тр, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Переважна більшість популяцій нормального типу з повночленним лівостороннім віковим спектром і чисельністю особин від 50 до 500 екз. на м^2. Виділяються три групи варіантів вікових спектрів, які властиві для лісових, лучних і високогірних популяцій. Завдяки значній екологічній пластичності вид посідає стійке положення в широкому діапазоні еколого-ценотичних умов.

Причини зміни чисельності
Руйнування оселищ, осушувальна меліорація, викопування рослин для продажу разом з цибулинами.

Умови місцезростання
Поширений від рівнини до верхнього лісового поясу (від 100 до 1400 м н.р.м), на заболочених, щільних, щебенистих, з ознаками оглеювання ґрунтах. Має широку екологічну амплітуду: від відкритих лук (порядку *Molinietalia*) до широколистяних і хвойних лісів (кл. *Salicetea purpureae, Alnetea glutinosae, Querco-Fagetea, Vaccinio-Piceetea*). Найпоширеніший у широколистяних лісах нижнього гірського поясу (Закарпаття) і заплавних вільхових, ясенево-вільхових і дубових лісах (Передкарпаття та рівнинні території). Гігромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–35 см заввишки з яйцеподібною цибулиною. Листки (3–5), лінійні, яскраво-зелені, шкірясті, блискучі. Два приквіткові листки зрослися в перетинчасте крило з двома кілями. Квітконіжки пониклі. Квіток на квітконосі 1–2 (рідко 3–4). Оцвітина широкодзвоникувата, шестичленна. Пелюстки білі з жовтою або зеленою плямою на верхівці. Плід — овально-тригранна коробочка. Цвіте у травні–липні, плодоносить у липні. Розмножується насінням і вегетативно.

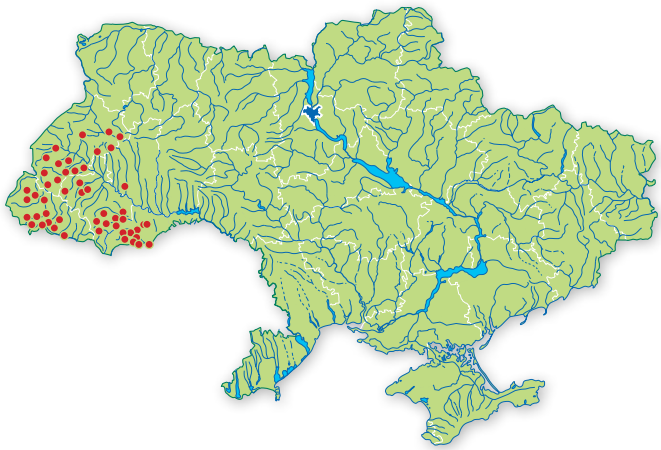

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ, ПЗ «Ґорґани», НПП Карпатському, «Синевир», «Сколівські Бескиди», Яворівському, Ужанському, РЛП «Равське Розточчя», «Верхнє-Дністровські Бескиди», «Надсянський», низці пам'яток природи, заказників, заповідних урочищ. Необхідно контролювати стан популяцій в окол. великих міст. Заборонено руйнування місцезростань, проведення осушувальної меліорації, викопування рослин та торгівлю ними.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у багатьох ботанічних садах і використовують в озелененні.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації
Каталог раритетного біорізноманіття…, 2002; Крічфалушій, Вайнагій, Мандрик, Дашко, 1999; ЧКУ, 1996; Чорней, Буджак, Токарюк, 2000; Шумська, 1992.

Автори: І.І. Чорней, О.О.Кагало
Фото: М.М. Перегрим, Д.М. Іноземцева (вставка)

НАРЦИС ВУЗЬКОЛИСТИЙ

Narcissus angustifolius Curtis (*N. poëticus* L. subsp. *angustifolius* (Curtis) Asch. et Graebn., *N. poëticus* L. subsp. *radiiflorus* (Salisb.) Baker, *N. poëticus* L. subsp. *stellaris* Haw.)

Родина Амарилісові — Amaryllidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Високогірний європейський вид, диз'юнктивно поширений переважно в субальпійському поясі Сх. та Центральної Європи (переважно Карпати та Балкани: Албанія, Угорщина, Румунія та прилеглі території). В Україні у високогір'ї (Свидовець і Мармарош), у Закарпатському передгір'ї, на Закарпатській рівнині. Адм. регіон: Зк.

Чисельність та структура популяцій
У високогір'ї популяції більш численні (близько 15), у передгір'ї та на рівнині малочисленні (3). Найбільша популяція в урочищі Кіреші поблизу м. Хуст, «Долина нарцисів», яка займає понад 200 га, можливо, має штучне походження. У Європі це єдине масове місцезростання *N. angustifolius*. Популяції мають переважно повночленні вікові спектри, наявні ювенільні та іматурні рослини. Щільність 5–25 рослин на 1 м^2.

Причини зміни чисельності
Випас худоби та інші прояви господарської діяльності, у тому числі зривання на букети та викопування рослин для озеленення.

Умови місцезростання
У субальпійському поясі на висоті 1500-1800 м н.р.м., на схилах різної експозиції, переважно в лучних угрупованнях кл. *Mulgedio-Aconitetea*, рідше союзу *Potentillo-Nardion* (кл. *Calluno-Ulicetea*). На рівнині («Долина нарцисів») лучні угруповання асоціації *Centaurio-Narcissetum angustifolii* (кл. *Cynosurion cristati*, порядок *Arrhenatheretalia*, кл. *Molinio-Arrhenatheretea*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина. Цибулини багаторічні, видовжені, діаметром 2–3 см, вкриті численними лусками, покривні луски бурі. Стебла поодинокі, 20–30 см завдовжки, при основі з 2 чи 3(5) вузьколанцетними листками 20–35 см завдовжки та 5–8 мм завширшки. Квітконоси з поодинокими квітками, квітконіжки при основі з широколанцетним плівчастим приквітковим листком. Оцвітина з циліндричною зеленкуватою трубочкою та колесоподібним відгином з 6 еліптичних жовтувато-білих лопатей. Привіночок (коронка) жовтуватий, з гофрованим яскравішим, іноді червонуватим, краєм. Плоди коробочки. Цвіте у високогір'ї у середині червня, на рівнині у першій половині травня, плодоносить, відповідно, у липні та червні. Розмноження насіннєве та вегетативне, дочірніми цибулинами з додаткових бруньок, що формуються на денці материнської цибулини.

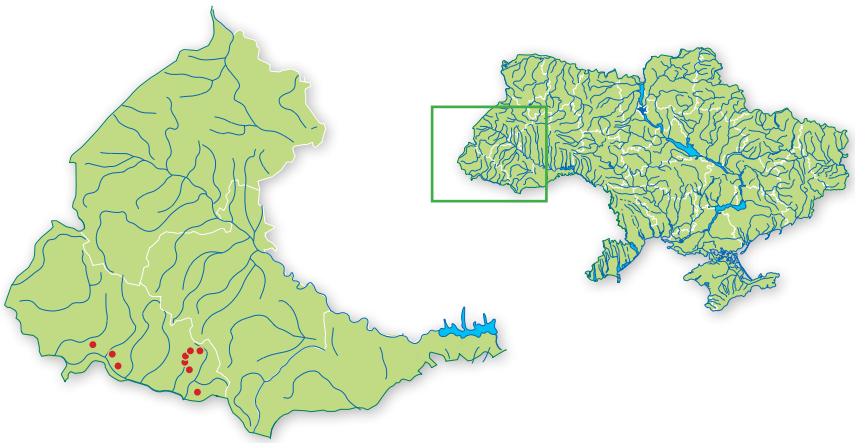

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється у Карпатському БЗ. Доцільно встановити моніторинг за найбільш вразливими популяціями, зокрема, на Закарпатській рівнині у «Долині нарцисів». Заборонено викопування рослин, надмірне випасання, заліснення територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах.
Культивують у Карпатському БЗ.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, селекційне.

Основні джерела інформації
Заверуха, Андриенко, Протопопова, 1983; Карпатські сторінки ЧКУ, 2002; Кричфалуший, Гендей, 1987; Кричфалуший, Комендар, 1990; Крічфалушій, Війнагій, Андрик, Дашко, 1999; Малиновський, Крічфалушій, 2002; ЧКУ, 1996; Чопик, 1976.

Автори: С.М. Зиман, О.В. Булах
Фото: Л.Я. Нагорна, Д.М. Іноземцева (вставка)

ОСІННИК ПІЗНЬОЦВІТОВИЙ, (ШТЕРНБЕРГІЯ ПІЗНЬОЦВІТОВА)

Sternbergia colchiciflora Waldst. et Kit.

Родина Амарилісові — Amaryllidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Реліктовий середземноморський вид на пн. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня і Пд. Європа, Причорномор'я, Передкавказзя, Мала Азія. В Україні — Пн.-зх. Причорномор'я, Степовий, рідко Гірський Крим. Адм. регіони: Од, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомі популяції поблизу с. Веселий Кут Арцизького р-ну, с. Холодна Балка Біляївського р-ну Одеської обл., окол. м. Одеси та Ізмаїлу, окол. мм. Керчі, Сак, Севастополя, Бахчисараю, Сімферополя, смт. Коктебель; мис Казантип, Херсонес і Ай-Петринська яйла. Популяції локальні з дифузним і компактно-дифузним типом розміщення особин. Щільність популяцій становить в середньому 5–20 особин на 1 м^2. Більшість популяцій повночленні з правостороннім віковим спектром і середнім рівнем життєвості.

Причини зміни чисельності
Ізольованість популяцій, обмежені репродуктивні можливості виду, знищення та порушення місць зростання в результаті господарської діяльності, рекреація, викопування цибулин.

Умови місцезростання
Глинисті та вапнякові схили, входить до складу степових, петрофітних і петрофітно-степових фітоценозів кл. *Festuco-Brometea*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 5–14 см заввишки. Цибулина яйцеподібна 1–2 см в діаметрі з бурими перетинчастими оболонками. Стебло двогранне, біля основи обгорнуте короткою піхвою, одноквіткове. Листки (4–6) вузьколінійні, тупі, довші за стебло. Квітка жовта, оцвітина з трубочкою і лійкоподібним відгином, до 3 см завдовжки. Цвіте у серпні–вересні. Під час осінньої посухи іноді спостерігається підземне цвітіння. Листки і плоди з'являються наступної весни. Розмножується насінням і цибулинами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Ялтинському гірсько-лісовому, Казантипському ПЗ, Тарханкутському НПП. Необхідні облік усіх існуючих популяцій, контроль за їхнім станом. Потрібно встановити заповідний режим у всіх місцезнаходженнях виду. Заборонено збирання рослин, порушення умов зростання, заповідного режиму природоохоронних територій, надмірний випас, рекреацію.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують в ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, отруйне.

Основні джерела інформації
Лоскот, 1973; Флора европейской части СССР, 1979; Флора УРСР, 1950; ЧКУ. Рослинний світ, 1996; Шеляг-Сосонко, Парфенов, Чопик и др., 1980.

Автори: В.В.Новосад, Л.І. Крицька
Фото: В.П Ісіков, В.В. Савчук (вставка)

КЛІЩИНЕЦЬ БІЛОКРИЛИЙ (АРОЙНИК БІЛОКРИЛИЙ, АРУМ БІЛОКРИЛИЙ)

Arum albispathum Steven ex Ledeb. (*A. italicum* Mill. subsp. *albispathum* (Steven ex Ledeb.) Prime; *A. orientale* M.Bieb. subsp. *albispathum* (Steven ex Ledeb.) Nyman, *A. orientale* M.Bieb. var. *albispathum* (Steven ex Ledeb.) Engl.)

Родина Ароїдні (Кліщинцеві) — Araceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Реліктовий східносередземноморський вид на пн. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Зх. Закавказзя, Мала Азія, в Україні — Гірський Крим. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Росте окремими локалітетами, трапляється рідко. Чисельність та структура популяцій невідома.

Причини зміни чисельності
Освітлення лісів, порушення гідротермічних умов внаслідок заборів води, що призвело до скорочення відповідного типу екотопів.

Умови місцезростання
Тінисті листяні ліси нижнього поясу гір на свіжих збагачених коричневих ґрунтах. Угруповання належать до союзу *Carpinio orientalis-Quercion pubescentis* (кл. *Quercetea pubescenti-petreae*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Ефемероїд. Багаторічна трав'яна рослина 40–70 см заввишки. Бульба яйцеподібна чи видовжена у вигляді кореневища. Листки досить великі, стрілоподібні, до 70 см завдовжки, з короткими тупуватими бічними долями до 20 см завширки, розвиваються восени. Черешки довгі, вдвічі довші за листову пластинку. Квітконосний пагін вдвічі коротший черешків. Покривало до 25 см завдовжки, біле, на спинці зеленкувате, всередині жовте. Квітки одностатеві, без оцвітини, зібрані в початок, який вдвічі коротший покривала. Придаток початку циліндричний, жовтий. Плоди яскраво-червоні. Цвіте в квітні–червні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується вегетативно, рідше насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Ялтинському гірсько-лісовому, Кримському та Карадазькому ПЗ. Необхідно провести картування і з'ясувати чисельність популяцій, дослідити специфіку розмноження виду і забезпечити репатріацію у відповідних екотопах. Заборонено збирання рослин, освітлення лісів, порушення гідрологічного режиму (забір води), будівництво.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН.

Господарське та комерційне значення
Кореневище дуже отруйне.

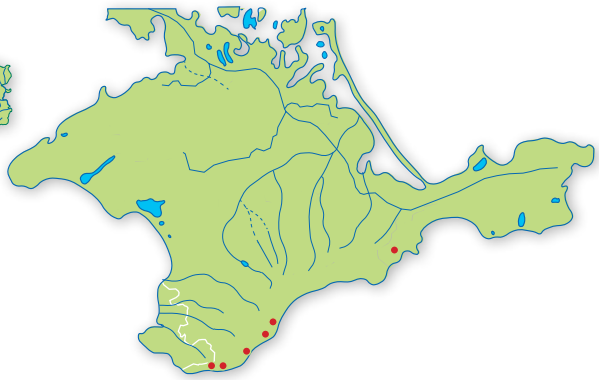

Основні джерела інформації
Флора Крыма, 1929; Флора СССР, 1935; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Малюнок: І.В. Маханьков

КЛІЩИНЕЦЬ СХІДНИЙ (АРОЙНИК СХІДНИЙ, АРУМ СХІДНИЙ)

Arum orientale M.Bieb.
(*A. maculatum* auct. non L., p.p.)

Родина Ароїдні (Кліщинцеві) — Araceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий вид на пн. межі диз'юнктивного ареалу.

Ареал виду та його поширеня в Україні.
Пд. Європа, Кавказ, Балкани, Мала Азія, Іран. В Україні у Гірському Криму. У «Флора СССР» (1935) згадується Середнє Придніпров'я, Причорномор'я, але там зростає *A. elongatum*. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Відомо кілька невеликих за розміром популяцій, але у їх межах щільність досить висока (до 5–9 на м^2) і відновлення задовільне. Структура популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності
Господарська діяльність, зокрема вирубування лісів.

Умови місцезростання
Тінисті листяні букові ліси верхнього гірського поясу на свіжих багатих бурих лісових ґрунтах. Угруповання союзу *Dentario quinquefoliae-Fagion sylvaticae* (кл. *Querco-Fagetea*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт, ефемероїд. Багаторічна трав'яна рослина 20–30 см заввишки. Бульба округлосплющена. Листки невеликі, стрілоподібні, до 7–7,5 см завдовжки та 6–8 см завширшки. Черешки дорівнюють або коротші за пластинку. Квітконосний пагін довший від листового черешка, що переходить у покривало до 10 см довжиною, темно-коричнево-пурпурове до основи зеленкувато-біле. Квітки одностатеві, зібрані в початок. Придаток початку циліндричний, до 2 см довжиною, темно-пурпуровий, коротший або дорівнює ніжці, на якій він розташований. Плоди яскраво-червоні. Цвіте в квітні–травні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується вегетативно і генеративно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Кримському ПЗ, пам'ятках природи загальнодержавного значення «Агармиський ліс» та «Каратау». Необхідно провести картування і з'ясувати чисельність популяцій, забезпечити репатріацію у відповідні екотопи. Заборонено проведення суцільних рубок у лісах.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН.

Господарське та комерційне значення
Отруйне.

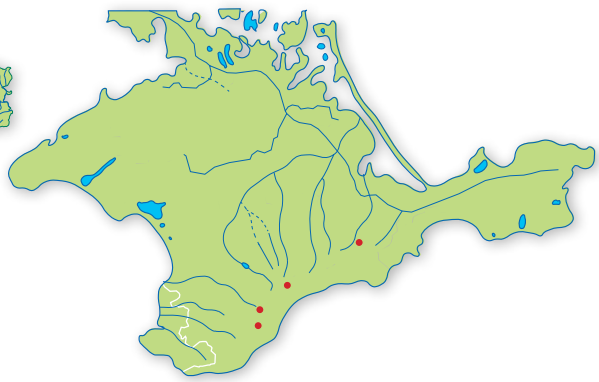

Основні джерела інформації
Дубовик, 1981; Флора Крыма, 1929, Флора СССР, 1935; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: О.Л. Кузьменко

ХОЛОДОК ПАЛЛАСА (Х. КОРОТКОЛИСТИЙ)

Asparagus pallasii Miscz.
(*A. brachyphyllus* auct. non Turcz.)

Родина Холодкові — Asparagaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний диз'юнктивно поширений вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Причорномор'я, Нижнє Поволжя, Заволжя, Пд. Сибір, Середня Азія. В Україні — на крайньому півдні Степу. Адм. регіони: Дц, Од, Мк, Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції малочисельні, з поодиноких особин або невеликих груп особин: Одеська обл. (Куяльницький лиман); Миколаївська обл. (Ягорлицька затока, о. Довгий), Чорноморський БЗ; Херсонська обл. (Голопристанський р-н, пн.-сх. узбережжя Ягорлицької затоки, ділянка Солоноозерна Чорноморського БЗ; острів-коса Тендра, включаючи частину Чорноморського БЗ; Скадовський р-н, о-в Джарилгач; Генічеський р-н, острови Бирючий, Чурюк; Чаплинський р-н, окол. с. Іванівка, Строганівка — берег Сиваша; Новотроїцький р-н, с. Захарівка); Донецька обл. (Білосарайська Коса), а також в Криму (Тарханкутський п-в: Чорноморський р-н, с. Оленівка, та в пограничних до Сивашу районах: с. Рижково; Джанкойський р-н, окол. с. Стовпове).

Причини зміни чисельності
Висока стенотопність виду, слабке відновлення, антропогенне навантаження (розорювання степу), на пляжах — надмірний рекреаційний вплив.

Умови місцезростання
Зростає на морських узбережжях та по окраїнах солоних озер, а також на еродованих степових схилах морських лиманів, в угрупованнях порядків *Crithmo-Limonietalia, Euphorbietalia peplis, Juncetalia maritimi, Festucetalia vaginatae, Festucetalia valesiacae*.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина зі звивисто-в'юнким стеблом 25–35 см завдовжки і товстим кореневищем. Гілки короткі, товстуваті, дугоподібно зігнуті. Кладодії серпоподібні, товстуваті, по 3–4(6) у пучках, сизуваті. Листки лускоподібні, у середній частині стебла з короткою шпоркою. Квітки одностатеві, пазушні, на більш-менш довгих квітконіжках, поодинокі або парні; тичинкові квітки з червонуватою, маточкові — з рожевою оцвітиною. Ягоди округлі, близько 5 мм у діаметрі. Цвіте у травні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до ЧКУ (1996), як «*Asparagus brachyphyllus* Turcz.» Охороняють у Чорноморському БЗ, в РЛП «Кінбурська коса» (Миколаївська обл.), у заказнику загальнодержавного значення «Білосарайська Коса» (Донецька обл.). Рекомендується вирощувати у ботанічних садах. Заборонено зривання рослин для букетів, витоптування.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, селекційне.

Основні джерела інформації
Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Коломійчук, Подорожний, Пюрко, 2004; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Остапко, 2001; Уманец, 1998; ЧКУ, 1996.

Автори: М.М. Федорончук, О.Ю. Уманець, В.П. Коломійчук
Фото: Т.В. Степаненко

ЗОЛОТЕНЬ ЖОВТИЙ (АСФОДЕЛІНА ЖОВТА)

Asphodeline lutea (L.) Rchb.

Родина Асфоделові — Asphodelaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Східносередземноморський вид на пн. межі ареалу, утворює рідкісні рослинні угруповання.

Ареал виду та його поширення в Україні
Балканський п-ів (Болгарія, Добруджа), Мала Азія, Кавказ. В Україні — Гірський Крим (на макросхилах головного пасма, передгір'ях, спорадично на яйлах). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні, представлені різновіковими групами. В окремих популяціях вид досить чисельний, виступає у ролі домінанта.

Причини зміни чисельності
Знищення екотопів під впливом сильного антропогенного тиску, зокрема, освоєння територій.

Умови місцезростання
На відкритих кам'янистих схилах, виступах скель, у петрофітних степових угрупованнях кл. *Festuco-Brometea*, в ялівцевих рідколіссях союзу *Jasmino-Juniperion excelsae* (кл. *Quercetea pubescenti-petraeae*). Росте на сухих слабкорозвинутих, щебенистих коричневих та дерново-карбонатних ґрунтах. Ксеропетрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Криптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 60–70 см заввишки. Кореневище вкорочене. Коренева система мичкуватого типу, корені потовщені. Стебло вкрите лінійношилоподібними довгими сидячими листками. Оцвітина шестипелюсткова, жовта. Квітки зібрані у густу довгу китицю. Цвіте у квітні–травні. Плодоносить у липні–серпні. Плід — округла коробочка. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Ялтинському гірсько-лісовому, Кримському, «Мис Мартьян» ПЗ, заказниках загальнодержавного значення — «Мис Айя», «Байдарський», «Аю-Даг», «Мис Фіолент», пам'ятках природи — «Гора Кішка», Агармиський ліс. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов зростання, організацію місць рекреації, надмірний випас.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, харчове, медоносне, протиерозійне.

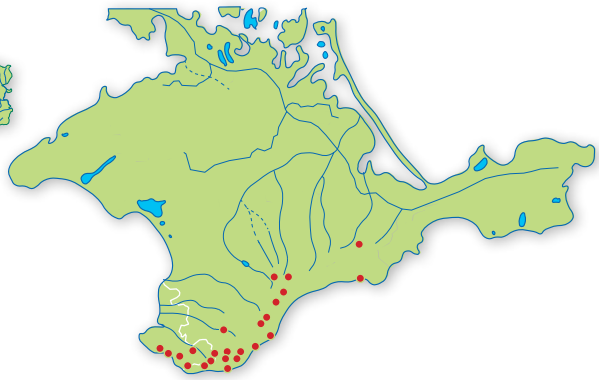

Основні джерела інформації
Вульф, 1930; Голубев, 1996; Зеленая книга Украинской ССР, 1987; Каменских, Миронова, 2004; Флора СССР, 1955; ЧКУ, 1996.

Автори: Н.О. Багрікова, К.С. Крайнюк
Фото: В.П. Гелюта

ЕРЕМУР ПОКАЗНИЙ

Eremurus spectabilis M.Bieb. s.l.
(incl. *E. thiodanthus* Juz., *E. jungei* Juz.)

Родина Асфоделові — Asphodelaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Передньоазійський вид, що має диз'юнктивний ареал, знаходиться на пн.-зх. межі поширення. В окремих популяціях характеризується морфологічними відмінами, на основі деякі автори виділяють окремі види *E. thiodanthus* та *E. jungei.*

Ареал виду та його поширення в Україні
Мала, Передня, Середня (Копет-Даг) Азія, Кавказ з іррадіацією в Степову зону. В Україні — Гірський Крим (*E. thiodanthus, E. jungei*), Донецький кряж (басейн Сіверського Дінця). Адм. регіони: Дц, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні (долина р. Деркула ур. Гришино, долина р. Кринки ур. Балка Гірка, Гірський Крим (*E. thiodanthus* — нижня частина пд. схилів г. Чорної, 400–600 м н.р.м., *E. jungei* — Кара-Даг, г. Агармиш), невеликі за розміром, але щільні.

Причини зміни чисельності
Дуже обмежена, вузька екологічна амплітуда, руйнування екотопів, заліснення, низька конкурентна здатність, збирання рослин на букети.

Умови місцезростання
Лісові галявини на вапнякових та крейдяних схилах. Вид характеризується маргінальними умовами, не має чіткої екологічної приуроченості. Мезоксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 1,5 м заввишки. Корені потовщені. Стебло пряме, циліндричне. Листки широколінійні, по краю гострошорохуваті (*E. spectabilis*), гладенькі, голі (*E. thiodanthus, E. jungei*), концентруються у нижній частині стебла. Суцвіття верхівкове, довге, багатоквіткове (циліндрична китиця). Квітки світложовті з широколистою оцвітиною. Приквітники майже голі або густоволосисті (*E. spectabilis*). Коробочка куляста (діаметр 5–10 мм). Насіння коричневе (*E. thiodanthus*) чи строкате з буро-чорними плямами (*E. jungei*). Цвіте у травні–липні. Плодоносить у червні–серпні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку (як *E. thiodanthus* та *E. jungei*). Охороняють у Карадазькому ПЗ, заказнику загальнодержавного значення «Агармиш», пам'ятці природи загальнодержавного значення «Балка Гірка» (Донецька обл.). Заборонено порушення умов зростання, викопування рослин, зривання на букети, терасування схилів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України, Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН, дендропарку «Олександрія» НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, генофонд для селекції.

Основні джерела інформації
Дидух, 1988; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Рева, Дубовик, 1960; Харкевич, 1966; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: В.В. Савчук, Р.Я. Кіш (вставка)

ЕРЕМУР КРИМСЬКИЙ

Eremurus tauricus Steven

Родина Асфоделові — Asphodelaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Кримсько-новоросійський ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Кримсько-Новоросійська підпровінція: Крим та Зх. Закавказзя (поблизу м. Новоросійська). В Україні — у різних висотних поясах Гірського Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Спорадично трапляється у вигляді невеликого розміру малочисельних локальних популяцій, проте відомі окремі локалітети (Кримський ПЗ), що мають площу кілька га, в яких рослини зростають досить щільно (до 40% проективного покриття), формуючи густі зарості.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, приуроченість до маргінальних перехідних від лісових до трав'янистих ценозів, слабка конкурентна здатність, чутливість до впливу антропогенного фактора.

Умови місцезростання
У різних поясах від 500 до 1400 м н.р.м. в ценозах маргінального типу. Кам'янисті осипи, сланці, рідше відслонення, по виходах вапняків, заходить в ялівцеві, соснові та освітлені листяні ліси, тобто в ценози з послабленою ценотичною конкуренцією. Угруповання відносяться до порядку *Alysso-Sedetalia* та класу *Thlaspietea rotundifolii*. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина до 1,5 м заввишки. Корені мичкуваті, потовщені. Стебла поодинокі чи кілька, діаметром до 10 мм, прямі, безлисті. Листки широколінійні, до 60 см завдовжки, до 3 см завширшки, по краю гладенькі чи шершаві, у прикореневій розетці. Суцвіття верхівкове, довге (30–80 см), густе, багатоквіткова циліндрична китиця. Квітки білі з широкодзвоникоподібною оцвітиною. Плід — поперечнозморшкувата коробочка, насінини сірі, темні. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у червні–серпні. Розмножується насінням і кореневищем.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку. Охороняють в Ялтинському гірсько-лісовому, Кримському та Карадазькому ПЗ. Заборонено порушення умов місцезростань, викопування та збирання рослин, терасування схилів, лісонасадження.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують в Нікітському ботанічному саду — ННЦ УААН.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, генофонд для селекції.

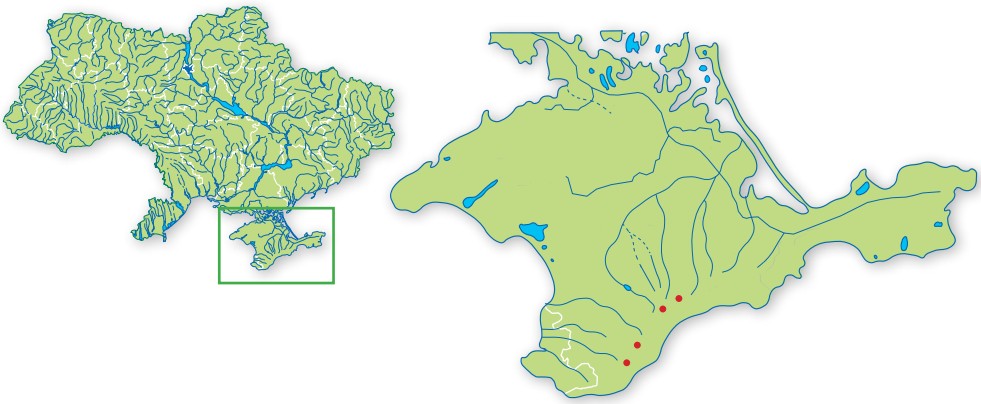

Основні джерела інформації
Косых, Усачева, 1986; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: В.В. Савчук

БРАНДУШКА РІЗНОБАРВНА (ПІЗНОЦВІТ РІЗНОБАРВНИЙ)

Bulbocodium versicolor (Ker Gawl.) Spreng. (*B. ruthenicum* Bunge, *B. vernum* L. subsp. *versicolor* (Ker Gawl.) K. Richt., *Colchicum versicolor* Ker Gawl.)

Родина Пізньоцвітові — Colchicaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Європейський з диз'юнктивним ареалом вид.

Ареал виду та його поширення в Україні
Лісостепова та Степова зони на Східноєвропейській рівнин: від Бесарабської до Приволзької височини (Молдова, Україна, Росія), зрідка — в Угорщині, Румунії, Сербії, Італії. В Україні — переважно в Лісостепу та Степу, ізольований локалітет в Прут-Дністровській рівнині (5 місцезнаходжень). Адм. регіони: Кв, Чн, См, Чк, Кд, Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Мк, Хс, Зп.

Чисельність та структура популяцій
Популяції від кількох квадратних метрів до 5–25 га, з чисельністю — від кількох десятків до 15 тис. різновікових особин, зі щільністю від 2–5 до 136–160 особин на м^2. У непорушених або малопорушених місцях сформувалися гомеостатичні популяції з лівосторонніми спектрами. У порушених умовах (лісорозведення на схилах) популяції регресивні, з правосторонніми спектрами.

Причини зміни чисельності
Розорювання, терасування та заліснення схилів, інтенсивний випас, збирання букетів.

Умови місцезростання
Степи кл. *Festuco-Brometea*, екотони між широколистяними лісами та лучними степами на схилах балок. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Весняний ефемероїд. Багаторічна трав'яна рослина 8–15 см заввишки. Бульбоцибулина яйцеподібна, з чорнобурими оболонками. Листки (здебільшого 3) ланцетно-лінійні, з ковпачкоподібною верхівкою. Квітки поодинокі або по 2–3 з'являються одночасно з листками, лілові. Цвіте в березні–квітні. Плодоносить в травні. Плоди — видовжені або видовжено-яйцеподібні коробочки. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в ПЗ «Єланецький степ», Луганському, Українському степовому, заказниках, заповідних урочищах, ботанічних пам'ятках природи Полтавської та Запорізької обл., в РЛП «Тилігульський» (Одеська обл.) Заборонено розорювання, терасування та заліснення схилів, інтенсивне випасання, збирання букетів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують в ботанічних садах (Національному ім. М.М. Гришка НАН України, Донецькому НАН України, Криворізькому НАН України, Чернівецького університету).

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

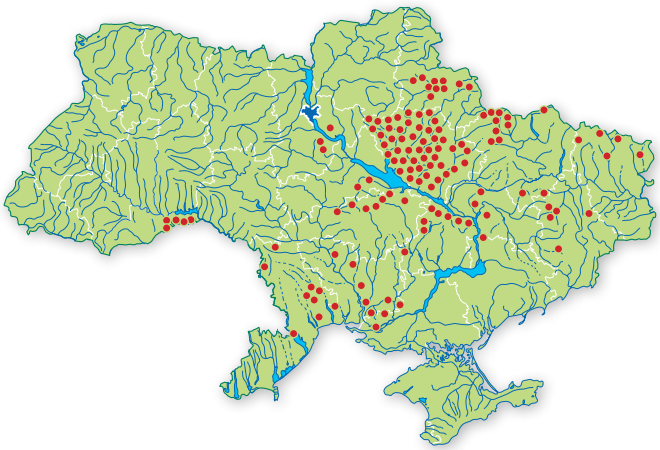

Основні джерела інформації
Байрак, Стецюк, 2005; Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Гончаренко, Карпенко, 1998; Кучеревський, 2001; Мельник, Гриценко, Шевченко, 2006; Приходько, 1994; Чорней, Буджак, Токарюк, 2000.

Автори: В.І. Мельник, В.В. Гриценко, М.М. Перегрим, Д.Ю. Шевченко, С.А. Приходько, О.М. Байрак
Фото: В.В. Буджак

ПІЗНЬОЦВІТ АНКАРСЬКИЙ

Colchicum ancyrense B.L.Burtt (*C. bulbocodioides* M.Bieb., non Brot., *C. triphyllum* auct. non G.Kuntze)

Родина Пізньоцвітові — Colchicaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вид з диз'юнктивним ареалом на пн. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня Європа (пд. сх.), Балканський п-в, Зх., Мала Азія, Молдова (Чумай). В Україні — Причорноморські степи, Рівнинний та Гірський Крим. Адм. регіони: Од, Мк, Хс, Зп, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні з компактно-дифузною або груповою простровою структурою. Щільність популяцій — кілька особин на 100 м^2. Віковий спектр популяцій повночленний, віталітетний тип рівноважний.

Причини зміни чисельності
Диз'юнктивність ареалу виду, антропогенна трансформація екотопів, випасання, розорювання та лісорозведення на степових ділянках, надмірне рекреаційне навантаження, збирання з метою продажу, викопування бульбоцибулин.

Умови місцезростання
Степи, кам'янисті схили, в степових і петрофітно-степових фітоценозах кл. *Festuco-Brometea* і в угрупованнях піщаних степів кл. *Festucetea vaginatae*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Зимово-ранньовесняний ефемероїд. Багаторічна трав'яна рослина 5–15 см заввишки. Бульбоцибулина яйцеподібна, обгорнута бурими оболонками. Листки (звичайно 3) лінійні або лінійно-ланцетні, жолобчасті, сизувато-зелені з сосочками по краях. Оцвітина рожево-лілова, 2–3 см завдовжки, квітки (1–5) з'являються одночасно з листками у січні–березні. Плодоносить у квітні--травні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Азово-Сиваському НПП, у Карадазькому ПЗ. Заборонено надмірне випасання, заліснення та розорювання степів, збирання квітів та викопування бульбоцибулин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, отруйне.

Основні джерела інформації
Вульф, 1930; Ена, Ковтун, Мрук и др., 1998; Мойсієнко, Коломійчук, 2009; Тарасов, 2005; Флора Европейской части СССР, 1979; Флора УРСР, 1950; ЧКУ, 1996; Шеляг-Сосонко, Парфенов, Чопик и др., 1980.

Автори: Л.І. Крицька, А.В. Єна, В.В. Новосад
Фото: М.М. Перегрим, М.Б. Гапоненко

ПІЗНЬОЦВІТ ОСІННІЙ

Colchicum autumnale L.
(*Bulbocodium autumnale* (L.) L.)

Родина Пізньоцвітові — Colchicaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Вид, що знаходиться на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Охоплює переважно Зх. та Центральну Європу (Великобританія, Данія, Франція, Німеччина, Чехія), а також Пд. (Іспанія, Італія Болгарія, Сербія, Хорватія) та Сх. Європу (Угорщина, Словаччина, Польща, Україна). В Україні — Карпати (переважно в передгір'ях та нижньому гірському поясі, рідше до 1100 м н.р.м.) Зрідка заходить на Поділля та Полісся. Адм. регіони: Жт, Кв, Лв, Ів, Тр, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Локалітети займають площу від 0,3–0,4 до 5–6 га. Просторова структура у порушених екотопах (пасовища) — контагіозна, а у близьких до оптимуму — дифузно-контагіозна. Щільність популяцій складає 20(30)–60(70) особин на 1 м^2. За віковою структурою популяції належать до молодих повночленних нормального типу. Здебільшого переважають ювенільні та віргінільні особини. У динаміці популяцій спостерігаються дрібномасштабні флюктуації.

Причини зміни чисельності популяції.
Інтенсивно зривається на букети, викопується для пересадження, витоптується худобою, знищується при розорюванні лук.

Умови місцезростання
Зустрічається у садах, на вторинних луках, пасовищах, сінокосах, на заплавних луках, гірських схилах, що відносяться до кл. *Molinio-Arrhenatheretea* та *Sedo-Scleranthetea*, на свіжих дерново-підзолистих та бурих лісових ґрунтах. Мезогігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Трав'яний багаторічник, бульбоцибулинний осінній геоефемероїд з тривалим (більше 25 років) життєвим циклом. Листки широколанцетні із загостреною верхівкою розмірами 12–30 см х 1,5–7 см. Квіток у середньому 2–5, оцвітина рожева або пурпурова. Сегменти оцвітини еліптичні 4–7 см завдовжки. Плід — коробочка. Цвіте у вересні–жовтні, плодоносить у травні–липні наступного року. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на територіях Карпатського БЗ, Карпатського, «Вижницький», «Гуцульщина», «Сколівські Бескиди», «Ужанський» НПП та низки заказників, пам'яток природи і заповідних урочищ. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено несанкціоноване збирання рослин, порушення умов місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують в ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Декоративне та лікарське; отруйний вид, містить калхецин.

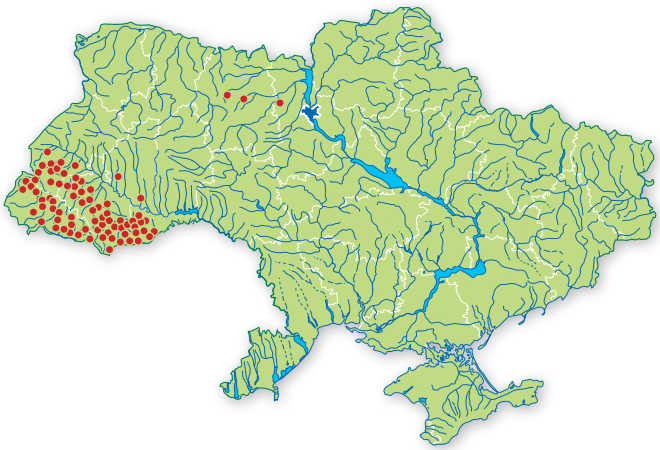

Основні джерела інформації
Каталог раритетного біорізноманіття заповідників і національних природних парків України, 2002; ЧКУ, 1996; Felbaba-Klushina, 2001.

Автори: Л.М. Фельбаба-Клушина, І.І. Чорней
Фото: Л.Я. Нагорна, В.В. Буджак

ПІЗНЬОЦВІТ ФОМІНА

Colchicum fominii Bordz. (*C. arenarium* auct. non Waldst. et Kit.)

Родина Пізньоцвітові — Colchicaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемічний вид на сх. межі ареалу; споріднений з *C. arenarium* Waldst. et Kit.

Ареал виду та його поширення в Україні
Добруджа, Бесарабська височина, Пн.-зх. Причорномор'я. В Україні басейни рр. Киргиж, Когильник, Кучурган. Адм. регіон: Од.

Чисельність та структура популяцій
Популяції локальні (с. Ново-Іванівка, Алени Арцизького р-ну, с. Вільне Тарутинського р-ну, с. Гребеники та Кардамичеве Великомихайлівського р-ну Одеської обл.), з компактно-дифузною або груповою просторовою структурою, стійкі. Щільність популяцій — до 20 особин на 1 м^2. Вікові спектри повночленні, бімодальні з максимумами на одному з прегенеративних вікових станів та генеративних особинах. Поновлення популяцій новими генераціями особин задовільне. Життєвість особин висока.

Причини зміни чисельності
Фрагментарність, ізольованість і нечисленність популяцій, знищення екотопів (розорювання схилів, будівництво гідроспоруд у долині р. Кучурган), рекреаційні навантаження на екосистеми.

Умови місцезростання
Степи, схили; у фітоценозах типчаково-ковилових степів, деревно-чагарникових заростей, штучні лісопосадки, лісосмуги. Позитивно реагує на розпушеність ґрунту. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Осінній геоефемероїд. Багаторічна трав'яна рослина 8–10 см заввишки. Бульбоцибулина довгасто-яйцеподібна або яйцеподібна, обгорнута чорними шкірястими оболонками, витягнутими в довгу шийку. Стебло 6–15 см заввишки. Листки лінійно-ланцетні, з короткими сосочками з країв, розвиваються наступного після цвітіння року. Квітки поодинокі, іноді їх 2–3, лілові, 3–4 см завдовжки Цвіте у вересні. Плодоносить у березні–квітні наступного (після цвітіння) року. Розмножується насінням і цибулинами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Європейського червоного списку, Світового червоного списку, Бернської Конвенції. Охороняють на території пам'ятки природи місцевого значення «Гребеники» (Великомихайлівський р-н Одеської обл.). Необхідно контролювати стан популяцій, слід розширити мережу заповідних територій, вирощувати вид у ботанічних садах. Заборонено несанкціоноване збирання, продаж, знищення місць зростання, зокрема, розорювання степів та степових ділянок.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Европейский красный список животных и растений…, 1992; Мосякін, 1999; Определитель высших растений Молдавской СССР, 1975; Флора европейской части ССР, 1979; Флора УРСР, 1950; ЧКУ, 1996; Шеляг-Сосонко, Парфенов, Чопик и др., 1980.

Автори: Л.І. Крицька, С.Є. Дятлов
Фото: О.О. Кагало

ПІЗНЬОЦВІТ ТІНЬОВИЙ

Colchicum umbrosum (Ker Gawl.) Steven
(*C. arenarium* Waldst. et Kit. var. *umbrosum* Ker Gawl.)

Родина Пізньоцвітові — Colchicaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Кримсько-кавказсько-малоазійський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Кавказ (Передкавказзя, Зах. Закавказзя., Дагестан), Мала Азія. В Україні — Гірський Крим (від Байдарської долини до Кара-Дагу). Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Зустрічається спорадично, росте невеликими групами та одинокими особинами. Загальна чисельність невідома. В популяціях ПЗ «Мис Мартьян» до 300–500 особин, щільність популяції 20 ос./м^2.

Причини зміни чисельності
Знищення екотопів під антропогенним впливом, зривання на букети, використання як лікарської сировини.

Умови місцезростання
Зустрічається у листяних лісах (дубових, букових, змішаних) класів *Querco-Fagetea, Quercetea pubescentis-petraea*, на галявинах серед чагарників, на відкритих місцях, на схилах Головного пасма, піднімається до яйл. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–40 см заввишки. Бульбоцибулина куляста, діаметром 15–25 мм. Листки (у числі 3–5) ланцетно-ремнеподібні до 15–40 см довжиною, 15–25 мм шириною. Квітки (1–3) блідо-лілові. Плоди (багатонасінна довгаста коробочка) розвиваються весною наступного після цвітіння року. Цвіте у серпні–вересні, плодоносить у квітні–червні наступного року. Розмножується насінням і бульбоцибулинами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Ялтинському гірсько-лісовому, Кримському, Карадазькому, «Мис Мартьян» ПЗ; заказнику загальнодержавного значення «Байдарський». Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено зривання та продаж рослин, їх викопування, знищення місць зростання та забудову.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Отруйне, лікарське, декоративне.

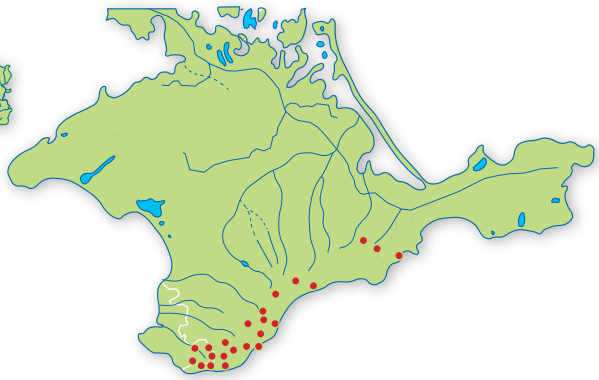

Основні джерела інформації
Вульф, 1930; Голубев, 1996; Каменских, Миронова, 2004; Флора СССР, 1955; ЧКУ, 1996.

Автори: Н.О. Багрікова, К.С. Крайнюк
Фото: Р.Я. Кіш, І.С. Саркіна (вставка)

ОСОКА БІЛА

Carex alba Scop.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Євро-сибірсько-центральноазійський реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пд., Центральна й Сх. Європа, Кавказ, Зх. і Сх. Сибір, Центральна Азія, Далекий Схід. В Україні — Придністров'я. Адм. регіон: Хм.

Чисельність та структура популяцій
Відомий один локалітет між с. Врублівці й Демшин Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. на правому й лівому берегах р. Тернава, поблизу її впадіння у Дністер. Популяція представлена трьома локусами: два з них депресивні: на правому березі р. Тернава зберігся згасаючий фрагмент у верхній частині стрімкої стінки на межі з дубовим лісом; малий лівобережний фрагмент є, очеподібно, вторинним. Третій локус приурочений до ценотичного оптимуму виду в регіоні — широколистяного лісу. Популяція повночленна, плодоношення задовільне. Поновлення переважно вегетативне.

Причини зміни чисельності
Нині популяція відносно стабільна, хоча в минулому, напевно, займала значно більшу площу, яка зменшилася внаслідок затоплення нижньої частини каньйону. Загрозу становлять можливі лісогосподарські заходи, пожежі. Перспективи обох малих локусів негативні.

Умови місцезростання
Правобережний локус приурочений до чагарникових заростей на узліссі (угруповання союзу *Prunion fruticosae*). На лівому березі малий локус належить до угруповання кл. *Festuco-Brometea* (асоціація *Caricetum humilis*), а найбільша частина локальної популяції представлена у лісовому ценозі союзу *Aceri tatarici-Quercion*. Мезофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Майже солом'яно-жовта рослина з довгими тонкими бурими повзучими кореневищами. Стебла тонкі, тупо-тригранні, гладкі, 10–25 см заввишки, як і пучки листків розміщені вздовж кореневищ. Листки шорсткі, щетиноподібно згорнуті, коротко загострені, коротші від стебла; піхви бурі, суцільні. Колосків 2–4, трохи розсунутих; верхній — чоловічий, на короткій ніжці, лінійно-ланцетний, з тупими іржаво-жовтими лусками, решта — жіночі, лінійні, рідкоквіткові (2–6 квіток); криючий лист з іржаво-зеленою, тупо загостреною піхвою до 1 см завдовжки. Покривні луски яйцеподібні, гострі, блідо-іржаві. Мішечки шкірясті, обернено-яйцеподібні, солом'яно-жовті, гладенькі, носик вузькоконічний, косо зрізаний. Цвіте в квітні–травні, плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на території НПП «Подільські Товтри» (ур. Чаплі). Необхідний моніторинг популяції. Заборонено лісогосподарські заходи, терасування та заліснення схилів, рекреація, будь-яка господарська діяльність.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтозахисне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Богацький, 1928; Егорова, 1999; Ковтун 2004; Ковтун, Гончаренко, 2001; Флора УРСР, Т. 2., 1950.

Автори: О.О. Кагало, Н.В. Скібіцька, І.М. Данилик, І.В. Ковтун
Фото: О.О. Кагало, Б. Суднік-Войциковська (вставка)

ОСОКА ДВОКОЛІРНА

Carex bicolor All.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Аркто-альпійський, поширений диз'юнктивно в Пн. (Арктика), Центральній (Піренеї, Альпи, Карпати) і Сх. Європі (Урал), Сибіру, на Далекому Сході, у Пн. Америці. В Україні трапляється у Карпатах: альпійський і субальпійський пояси Чорногори. Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Усі популяції (від г. Брескул до г. Піп Іван) ізольовані, мають дуже малу площу (10–50 м^2) і низьку чисельність (50–500 особин). На нижній межі поширення (полонина Пожижевська, 1350 м н.р.м.) стан популяцій регресивний з мінімальною кількістю особин і високим ступенем фрагментації просторової структури. Їх площа і чисельність зменшуються. Популяції на висотах 1600–1800 м н.р.м. перебувають у нормальному стані. Найбільшою за площею і чисельністю є популяція на відрозі г. Шпиці (1750 м н.р.м.).

Причини зміни чисельності
Стенотопний вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, що лімітована різними природними (зміна гідрологічних і фітоценотичних умов) та антропогенними (випасання худоби, витоптування) чинниками.

Умови місцезростання
Росте в умовах надмірного зволоження на схилових болотах, кам'янистих берегах потічків, поблизу джерел, в угрупованнях союзу *Cratoneurion commutati*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з коротким кореневищем. Стебла 10–20 см заввишки, висхідні, при основі зі світло-бурими піхвами. Листки сіро-зелені, плоскі, 1–2 мм завширшки, коротші стебел. Нижній покривний листок коротший за суцвіття. Суцвіття китицеподібне 1–5 см завдовжки, з 2–4 колосків, інколи нижній колосок при основі стебла на довгій ніжці, пониклий. Верхній колосок у суцвітті гінекандричний (верхні квітки в колоску жіночі, нижні чоловічі) з темно-бурими покривними лусками. Решта колосків жіночі, яйцеподібні, нижні на ніжках; покривні луски яйцеподібні, темно-коричневі або пурпурово-чорні з зеленою серединною жилкою. Мішечки овально-яйцеподібні, 2–3 мм завдовжки, зеленкувато-сизі або біло-зелені, без носика. Приймочок 2. Плід — горішок. Цвіте в червні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ та Карпатському НПП. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов зростання, надмірне випасання худоби, рекреація.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне, кормове.

Основні джерела інформації
Данилик, 1993, 2000; Данилик, Малиновський, 1997; Егорова, 1999.

Автор: І.М. Данилик
Фото: І.М. Данилик

ОСОКА БОГЕМСЬКА

Carex bohemica Schreb. (*C. cyperoides* Murr.)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Реліктовий диз'юнктивноареальний євразійський вид з осередками на пд. сх. від межі суцільного ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична, Центральна, Пд. та Сх. Європа, пд. Сибіру та Далекого Сходу, Центральна та Сх. Азія. В Україні окремі осередки на Поліссі, у Лісостепу та на Розточчі. Адм. регіони: Лв, Ів, Зк, Хм, Кв, Дн, Хр.

Чисельність та структура популяцій
Локальні популяції (Закарпатська обл., Ужгородський і Берегівський р-ни; Львівська обл., Яворівський р-н; Хмельницька обл., Славутський р-н; м. Київ; Дніпропетровська обл., Павлівський і Новомосковський р-ни; Харківська обл., Зміївський р-н; Івано-Франківська обл.) переважно малочисельні або кількість рослин значно змінюється по роках; деякі відомі раніше популяції вже зникли (наприклад, в окол. Києва), проте, останнім часом виявлено декілька нових локалітетів.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда виду. Освоєння берегових зон водойм, рекреаційне навантаження, зміни водного режиму, зокрема, осушення вологих луків, зарегулювання річок. Характерний вид асоціації *Eleocharetum ovatae* (кл. *Isoeto-Nanojuncetea*).

Умови місцезростання
Піщані та мулуваті вологі луки, береги озер та річок, інші алювіальні місцезростання. Алювіальний псамофіт. Гігромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна або дворічна трав'яна дернинна рослина до 30 см заввишки. Листки 2–3 мм завширшки. Колоски гінекандричні (маточкові квітки у верхній частині колоска, тичинкові — у нижній), багатоквіткові, зібрані у загальне щільне головчасте суцвіття 1,5–2 см діаметром, оточене 2–3(4) довгими покривними листками, які значно перевищують суцвіття. Мішечки сплющено-опуклі, видовжено-ланцетні, 7–9 мм завдовжки, по краю з вузьким зазубреним крилом, з довгим і вузьким відтягнутим, на верхівці глибоко двозубчастим носиком. Цвіте у травні–липні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням та вегетативно (розростання дернин).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняється на території ПЗ «Розточчя». Рекомендований пошук та обстеження сучасних існуючих популяцій та створення ботанічних заказників. Заборонено порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Андрієнко, Прядко, Недоруб, Антосяк, 1999; Егорова, 1999; Кіш, Данилик, Проць, 2005; ЧКУ, 1996.

Автори: І. М. Данилик, Т. Л. Андрієнко, С. Л. Мосякін
Фото: Р.Я. Кіш

ОСОКА БУРІЮЧА

Carex brunnescens (Pers.) Poiret

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Циркумполярний вид з диз'юнктивним ареалом, на пд. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Холодні та помірно-холодні зони Євразії та Пн. Америки, з диз'юнкціями в альпійському поясі гір Центральної та Пд. Європи, Кавказу, Середньої та Центральної Азії. В Україні єдине місцезнаходження в пн.-сх. частині Лівобережного Полісся. Адм. регіон: См.

Чисельність та структура популяцій
Вперше знайдена в 1999 р у Старогутському лісовому масиві, неподалік с. Стара Гута Середино-Будського р-ну Сумської обл. Ізольована популяція невелика за площею та чисельністю особин. Трапляється поодиноко та групами до 20–30 близько розміщених дернин.

Причини зміни чисельності
Лімітується різними як природними (кліматичні), так і антропогенними (лісокористування) факторами.

Умови місцезростання
Краї мохових боліт, болотисті луки, заболочені сирі ліси. Ґрунти небагаті підзолисті, дерново-підзолисті, підзолисті-слабкоглеєві торфові. Росте частіше в напівтіні соснових лісів в угрупованнях союзу *Dicrano-Pinion*. Мезогігрофіт, мезооліготроф.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний нещільнодернинний багаторічник з коротким кореневищем. Стебла 20–60 см заввишки, під час плодоношення полягають, зі світло-буруватими піхвами. Листки яскраво-зелені, плоскі, 2–3 мм завширшки, коротші за стебла. Суцвіття 1,5–4,5 см завдовжки, з 4–8 колосків, з яких 2–3 зближені, решта — більш-менш розставлені по стеблу. Нижній покривний листок лускоподібний або зі щетинкоподібною листковою пластинкою 0,5–1,5 см завдовжки. Верхні квітки в колоску жіночі, нижні чоловічі, з нечисленними чоловічими квітками, кулястояйцеподібні, овальні або еліптичні, 0,3–0,8 см завдовжки. Покривні луски блідо-зелені, яйцеподібні, гострі, з маслянистим блиском і зеленою жилкою посередині. Мішечки плоско-опуклі, довгастояйцеподібні, 2–2,5 мм завдовжки, зелені або оливкові, спереду з 5–8 тонкими жилками. Носик мішечка 0,5–0,7 мм завдовжки, буруватий, спереду глибоко розщеплений з біло-перетинчастою каймою. Приймочок 2. Плід — горішок. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідний контроль за станом популяцій. Охороняють в «Деснянсько-Старогутському» НПП. Заборонено порушення гідрорежиму, рубка лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове.

Основні джерела інформації
Данилик, Панченко, 2001; Егорова, 1999.

Автори: І.М. Данилик, С.М. Панченко
Фото: С.М. Панченко

ОСОКА БУКСБАУМА

Carex buxbaumii Wahlenb. (*C. polygama* Schkuhr, non J.F.Gmel.)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний голарктичний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Поширений у Пн., Атлантичній, Центральній і Сх. Європі, на Кавказі, у Сибіру, Середній Азії та Пн. Америці. В Україні — на Поліссі, у Лісостепу, Карпатах. Адм. регіони: Жт, Кв, См, Лв, Ів, Зк, Чц, Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій
Усі популяції ізольовані, мають малі площі й чисельність особин з тенденцією до зниження. Для гірських популяцій характерний високий ступінь фрагментації просторової структури.

Причини зміни чисельності
Стенотопний вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, що лімітована різними природними (зміна гідрологічних і фітоценотичних умов) та антропогенними (осушення боліт, випасання худоби, витоптування) чинниками.

Умови місцезростання
Росте в умовах надмірного зволоження на торфових осоково-мохових болотах, заболочених луках, в угрупованнях союзів *Magnocaricion elatae, Molinion*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з довгим кореневищем. Стебла 30–70 см заввишки, прямостоячі, при основі з червонувато-бурими сітчасто розщепленими піхвами. Листки сіро-зелені, плоскі, 2–3 мм завширшки, коротші стебел. Нижній покривний листок дорівнює суцвіттю або перевищує його. Суцвіття китицеподібне 5–7 см завдовжки, з 3–5 прямостоячих колосків, нижні на коротких (5–8 мм) ніжках. Верхній колосок булавоподібний або довгасто-яйцеподібний, гінекандричний (верхні квітки в колоску жіночі, нижні чоловічі). Решта — жіночі, яйцеподібні або довгасто-яйцеподібні. Покривні луски довгасто-яйцеподібні, іржаво-бурі, коричневі або пурпурово-коричневі з шилоподібним шорстким вістрям. Мішечки еліптичні, зеленкувато-білуваті, з широковищербленим двозубим носиком з відігнутими зубцями. Приймочок 3. Плід — горішок. Цвіте в травні–липні. Плодоносить у червні — липні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ, низці заказників. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов зростання, гідрологічного режиму, осушення.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Торфо-ґрунтоформуюче, кормове.

Основні джерела інформації
1996; Егорова, 1999; Флора УРСР, 1940; ЧКУ, 1996.

Автор: І.М. Данилик
Фото: О.О. Кагало

ОСОКА ТОНКОКОРЕНЕВИЩНА

Carex chordorrhiza Ehrh.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний, гляціальний релікт, що скорочує ареал.

Ареал виду та його поширення в Україні
Циркумполярний вид (Євразія, Пн. Америка) з диз'юнктивним поширенням у гірських регіонах. В Україні — на пд. межі поширення, зростає в Поліссі (переважно Зх.), зрідка у пн. частині Лісостепу. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, Лв, Ів, Пл.

Чисельність та структура популяцій
Популяції представлені окремими локальними куртинами, зрідка виступає співдомінантом ринхоспорово-сфагнових, пухівково-сфагнових та шейхцерієво-сфагнових ценозів.

Причини зміни чисельності
Осушення боліт, вузька екологічна амплітуда.

Умови місцезростання
Зростає на обводнених ділянках кислих мезотрофних боліт, на гіпнових та сфагнових плавах озер, рідше — на евтрофних осоково-гіпнових болотах в угрупованнях союзів *Rhynchosporion albae, Caricion lasiocarpae* кл. *Scheuchzerio-Caricetea nigrae* та зрідка в угрупованнях кл. *Oxycocco-Sphagnetea*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 15–30 см заввишки з вкороченими неповзучими кореневищами та довгими простертими вегетативними пагонами (столонами). Стебла тригранно-круглясті. Листки плескато-жолобчасті, коротші за стебло. Колосків 3–5, кожен у нижній частині з жіночими, у верхній — з чоловічими квітками (гінекандричні). Покривні луски гострі, іржасті, майже дорівнюють мішечкам. Плід — горішок. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у серпні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідне виявлення всіх існуючих місцезнаходжень у Придніпров'ї і створення природно-заповідних територій. Охороняють у Поліському, Черемському, Рівненському (всі ділянки) ПЗ, в Шацькому НПП, заказниках загальнодержавного значення «Нечимне», «Чахівський», «Згоранські озера», «Почаївський», «Вичівський», «Золотинський», «Сварицевицький», «Хиноцький». Заборонено зміна гідрологічного режиму, осушення боліт.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, ґрунтозахисне, торфоформуюче.

Основні джерела інформації
Андрієнко, Прядко, 1980; Байрак, Стецюк, 2005; Балашев, Андриенко, Кузьмичев, Григора, 1982; Брадіс, Андрієнко, 1973; Орлов, 2005.

Автор: О.І. Прядко
Фото: О.О. Орлов

ОСОКА ДЕВЕЛЛА

Carex davalliana Smith (*Vignea davalliana* (Smith) Rchb.)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Реліктовий вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична, Центральна та Сх. Європа, Середземномор'я. В Україні поширений на Зх. та Малому Поліссі, у Розточчі-Опіллі, Зх. Лісостепу, Карпатах і на Прикарпатті. Адм. регіони: Вл, Рв, Лв, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нормального типу з досить високою чисельністю та переважанням генеративних особин. На осушених деградованих ділянках спостерігається зменшення чисельності та збільшення частки старих (субсенільних і сенільних) особин. На девастованих вторинно заболочених площах торфокар'єрів формуються молоді ценопопуляції з лівостороннім віковим спектром.

Причини зміни чисельності
Надмірне (критичне) осушення біотопів або зміна режиму експлуатації їхніх угруповань.

Умови місцезростання
На рівнині росте в долинах річок й улоговинах, у горах — на пологих схилах з мокрими та вологими торфово-болотними ґрунтами, збагаченими карбонатами, а подекуди із помітним вмістом закисної форми заліза. Формує рідкісні зникаючі угруповання — асоціації Caricetum davallianae союзу Caricion davallianae. Трапляється в угрупованнях союзів Phragmition, Magnocaricion elatae, Calthion і Molinion. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна короткокореневищна дводомна рослина, 10–50 см заввишки. Формує щільні невеликі купини 10–20 см діаметром з численними тонкими прямостоячими стеблами. Листки нечисленні (2–3), ниткоподібні. Суцвіття з одного верхівкового колоска. Чоловічі колоски вузькоциліндричні, жіночі — широкоциліндричні. Покривні луски жіночих квіток довгастояйцеподібні, поступово загострені. Мішечки темно-коричневі, видовжено-ланцетні з потовщеними краями та шорсткуватим носиком, під час достигання разом з покривними лусками горизонтально або донизу відхилені від осі колоска. Приймочок 2. Плід — горішок. Цвіте в квітні–травні. Плодоносить у червні–серпні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на території Карпатського БЗ, Шацького НПП, ПЗ «Розточчя», заказників «Волицький», «Верхобузькі болота» на Львівщині та інших об'єктів ПЗФ. Необхідно дослідити сучасні тенденції динаміки виду в умовах дії різних антропогенних чинників і проводити контроль за станом популяцій. Заборонено знищення місцезростань, порушення гідрологічного режиму.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне, кормове.

Основні джерела інформації
Алексеев, 1996; Андриенко, 1982; Данилик, 1994; Данилик, Антосяк, 1997; Егорова, 1999; Флора УРСР, 1940; ЧКУ, 1996.

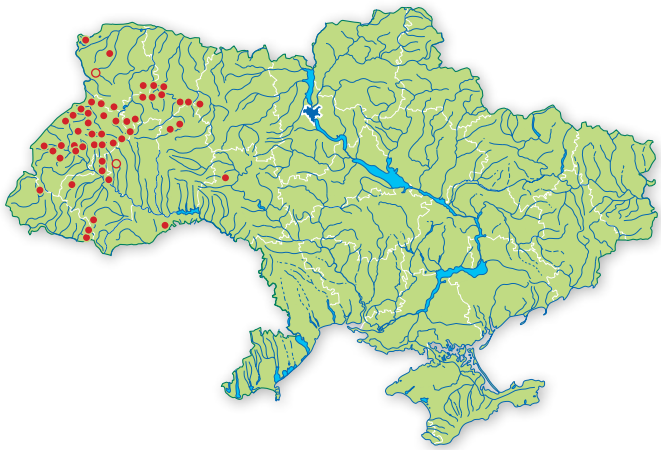

Автори: І.М. Данилик, О.Т. Кузярін
Фото: О.О. Кагало

ОСОКА ЗБІДНЕНА

Carex depauperata Curt. ex With.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Вид, що рідко трапляється на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантично-середземноморський, диз'юнктивно поширений в Атлантичній, Центральній та Пд. Європі, на Кавказі та в Малій Азії (пн.-сх. Туреччина). В Україні трапляється у Криму (передгірна та гірська пд.-сх. частини) і на Керченському п-ові. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяційні параметри невідомі. Необхідно з'ясувати їх сучасний стан.

Причини зміни чисельності
Вузька еколого-ценотична амплітуда, лімітована внаслідок порушення чи знищення природних місцевиростань (антропогенні чинники).

Умови місцезростання
Росте в сухих широколистяних лісах і чагарниках по гірських схилах. Належить до складу угруповань союзу *Carpino orientalis-Quercion pubescentis.* Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна нещільнодернинна рослина з коротким кореневищем. Стебла 40–80 см заввишки, прямостоячі, при основі з пурпуровими блискучими піхвами. Листки зелені, плоскі, 2–4(5) мм завширшки, жорсткі, коротші стебел. Нижній покривний листок коротший за суцвіття, з піхвою 1–5 см завдовжки. Суцвіття 2–4(5) колоскове. Верхній колосок чоловічий, блідо-коричневий або блідо-зелений, циліндричний. Решта — жіночі, довгасті, нещільні, з 4–6(9) квітками, нижні колоски на ніжках, прямостоячі. Мішечки оберненояйцеподібні, з численними жилками, жовтувато- чи бурувато-зелені, блискучі, різко звужені в довгий носик. Приймочок 3. Плід — горішок. Цвіте у квітні. Плодоносить у травні–липні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
На територіях ПЗФ не охороняють. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено несанкціоноване збирання рослин, порушення умов зростання, рубки лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, декоративне.

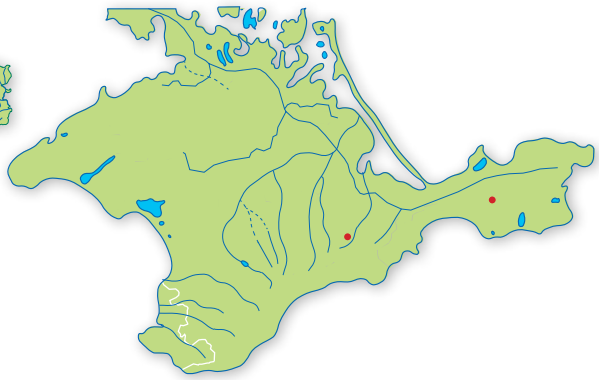

Основні джерела інформації
Егорова, 1999.

Автор: І.М. Данилик
Фото: Л.Н. Каменських

ОСОКА ДВОДОМНА

Carex dioica L. (*Vignea dioica* (L.) Rchb.)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний бореальний вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Євразійський вид, поширений у Пн. та Середній Європі та Сибіру. В Україні зростає в Поліссі (переважно Зх. та Малому), на Поділлі, у Придніпровському Лівобережному Лісостепу. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Лв, Тр, Вн, Чк.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисельні, спостерігається зменшення їх кількості. Вид виступає як асектатор, зростає окремими невеликими куртинами.

Причини зміни чисельності
Осушення та освоєння боліт. Зменшення обводнення та пов'язане з ним збільшення заліснення, зменшення освітлення.

Умови місцезростання
Обводнені кислі (pH 4–5) мезотрофні або олігомезотрофні мохові, переважно сфагнові, рідше осоково-гіпнові, відкриті або рідколісні болота (кл. *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*). Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Дводомна багаторічна трав'яна кореневищна рослина 10–40 см заввишки, з поодинокими одностатевими колосками. Листки щетиноподібні, гладенькі. Чоловічі колоски довгасті або лінійно-циліндричні з іржавими покривними лусками, жіночі — довгасто-яйцеподібні, 0,6–1,5 см завдовжки, густі, покривні луски яйцеподібні, темно-бурі, з широким білоплівчастим краєм, коротші за мішечки. Мішечки бурі або іржасті, з численними жилками, 2,5–3,5 мм завдовжки, звужені в короткий, косо зрізаний носик. Цвіте у квітні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно виявити і взяти під охорону всі місцезростання виду на Лівобережному Поліссі та Придніпров'ї. Охороняють у Рівненському та Черемському ПЗ, Шацькому НПП, ботанічній пам'ятці природи загальнодержавного значення «Романівське болото» (Київська обл.). Більшість місцезростань у Придніпров'ї, Малому Поліссі та на Поділлі втрачені. Заборонено порушення умов зростання гідрологічного режиму.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Торфоформуюче, ґрунтозахисне.

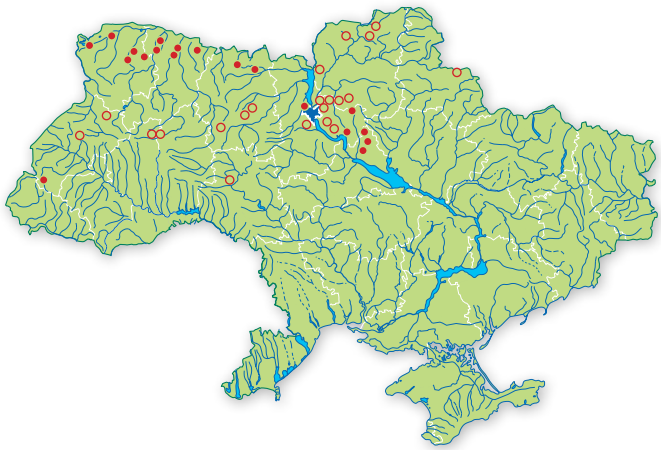

Основні джерела інформації
Андрієнко, Прядко, 1980; Байрак, Стецюк, 2005; Балашев, Андриенко, Кузьмичев, Григора, 1982; Брадіс, Андрієнко, 1973; Крись, Вайнагій, 1988; Орлов, 2005; Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона, 2006.

Автори: Т.Л. Андрієнко, О.І. Прядко
Фото: В.В. Коніщук

ОСОКА ТЕМНО-БУРА

Carex fuliginosa Schkuhr

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Аркто-альпійський, поширений в Пн. (Арктика), Центральній (Альпи, Карпати), Пд. і Сх. (Урал) Європі, Сибіру, Далекому Сході, Пн. Америці. В Україні росте у Карпатах: альпійський і субальпійський пояси. Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Усі популяції (Свидовець: г. Близниця, Чорногора: г. Великі Козли, г. Шпиці, г. Бребенескул, г. Смотрич), ізольовані, мають малі площі (50–1000 м^2) й чисельність (50–500 особин), перебувають у нормальному стані. Найбільшою за площею та за чисельністю особин є популяція на скельних виступах г. Шпиці (1750 м н.р.м.).

Причини зміни чисельності
Стенотопність виду, вузька еколого-ценотична амплітуда, що лімітована різними природними (зміна фітоценотичних умов унаслідок заростання скель) та антропогенними (рекреація, витоптування) чинниками.

Умови місцезростання
Росте на кам'яних схилах і скелях у високогір'ї. Належить до представників скельних угруповань союзу *Festuco saxatilis-Seslerion bielzii* (кл. *Carici rupestris-Kobrisietea bellardii*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна, щільнодернинна рослина з коротким кореневищем. Стебла 10–40 см заввишки, прямостоячі, при основі зі світло-бурими піхвами. Листки зелені, плоскі, 3–5 мм завширшки, відігнуті вниз, короткі, зі значною кількістю минулорічних сухих листків при основі. Нижній покривний листок з довгою піхвою і листковою пластинкою. Суцвіття китицеподібне, з 3–5 колосків. Верхній колосок гінекандричний (верхні квітки в колоску жіночі, нижні чоловічі). Решта — жіночі, яйцеподібні, на тонких, довгих ніжках, звислі. Покривні луски яйцеподібні, чорно- або пурпурово-бурі, по краю вузькобілоперетинчасті, коротші за мішечки. Мішечки ланцетні, зверху темно-бурі, без жилок, з видовженим, шорстким носиком. Приймочок 3. Плід — горішок. Цвіте в червні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується переважно насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ та Карпатському НПП. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов зростання, надмірна рекреація.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, ґрунтотвірне, декоративне.

Основні джерела інформації
Данилик, 2000, Данилик, Малиновський, 1997; Егорова, 1999.

Автори: І.М. Данилик
Фото: І.М. Данилик

ОСОКА КУЛЯСТОПОДІБНА

Carex globularis L.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Аркто-бореальний вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Холодні та помірно-холодні зони Євразії: Пн., Центральна та Сх. Європа, Сибір, Далекий Схід, Центральна та Сх. Азія. В Україні — у пн.-сх. частині Лівобережного Полісся. Адм. регіон: См.

Чисельність та структура популяцій
Старогутський лісовий масив, неподалік с. Стара Гута Середино-Будського р-ну Сумської обл. єдине достовірно відоме на сьогодні місцезнаходження. Популяція у вигляді невеликих ізольованих локалітетів з малою площею та чисельністю особин.

Причини зміни чисельності
Лімітується різними як природними (кліматичні), так і антропогенними (лісокористування) факторами.

Умови місцезростання
Зростає в заболочених хвойних лісах, по краях сфагнових боліт, на купинах біля сосен, на кислих (pH 4–5), оліготрофних, з високим рівнем ґрунтових вод підзолистих або торфових ґрунтах, в угрупованнях союзу *Dicrano-Pinion*. Гігрофіт, оліготроф.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Трав'яний багаторічник з довгим кореневищем. Стебла 20–50 см заввишки, з пурпуровими піхвами. Листки сіро-зелені, плоскі, 1–2 мм завширшки, майже дорівнюють стеблам. Нижній покривний листок коротший за суцвіття. Суцвіття 1–5 см завдовжки, з 2–4 колосків. Верхній колосок чоловічий, лінійний, 0,5–1,5 см завдовжки, зі світло-іржастими покривними лусками. Решта колосків жіночі, яйцеподібні, 5–10 мм завдовжки, небагатоквіткові, сидячі, верхній зближений з чоловічим, покривні луски яйцеподібні, іржаві з білоплівчастими краями. Мішечки яйцеподібні, 2,8–3,5 мм завдовжки, оливково- або бурувато-зелені, опушені, з 8–10 жилками, поступово звужені в короткий, ледве виїмчастий носик. Приймочок 3. Плід — горішок. Цвіте у травні–липні. Плодоносить у липні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідний контроль за станом популяції, пошуки нових локалітетів виду в природі та введення у культуру. Охороняють в Деснянсько-Старогутському НПП. Заборонено порушення гідрологічного режиму, рубки лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, торфо-ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Егорова, 1999; Новиков, Вахрамеева, 1980.

Автори: І.М. Данилик, С.М. Панченко
Фото: О.О. Кагало

ОСОКА ТОРФОВА

Carex heleonastes Ehrh. (*Vignea heleonastes* (Ehrh. ex L.f.) Rchb.)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Аркто-бореальний, диз'юнктивно поширений у Пн. (Арктика), Центральній (Альпи, Карпати), Пд. і Сх. Європі, Сибіру, на Далекому Сході, у Пн. Америці. В Україні росте на Прикарпатті, у Розточчі–Опіллі, на Зх. Поліссі. Адм. регіони: Вл, Рв, Лв.

Чисельність та структура популяцій
Популяції ізольовані, їх чисельність і структура невідомі. Необхідно з'ясувати сучасний стан.

Причини зміни чисельності
Відомостей немає. Вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, чутливий до впливу антропогенних чинників (випасання худоби, розробки торфовищ).

Умови місцезростання
Росте в умовах надмірного зволоження на торфовищах, осоково-мохових болотах, заболочених луках, берегах рік. Належить до угруповань союзу *Eriophorion gracilis*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна нещільнодернинна рослина, з коротким кореневищем. Стебла 15–30 см заввишки, при основі з темно-сірими піхвами. Листки сіро-зелені, плоско-жолобчасті або плоскі, 1–2 мм завширшки, дорівнюють або коротші стебел. Суцвіття з 3–5(6) зближених гінекандричних колосків (верхні квітки в колоску жіночі, нижні — чоловічі). Нижній покривний листок лускоподібний, дуже рідко зі щетинкоподібною верхівкою. Покривні луски яйцеподібні, загострені, буруваті, зі світлою серединою і білоперетинчастими краями. Мішечки яйцеподібні або яйцеподібно-еліптичні, тонкошкірясті, плоско-опуклі, жовтувато-буруваті, з тонкими жилками й коротким носиком. Приймочок 2. Плід — горішок. Цвіте в травні–липні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Яворівському НПП. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов зростання, надмірне випасання, порушення гідрологічного режиму, розробка торфовищ.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Егорова, 1999; Флора УРСР, 1940.

Автор: І.М. Данилик
Фото: О.С. Мандзюк

ОСОКА ХОСТА (ОСОКА ГОСТА)

Carex hostiana DC. (*C. hornschuchiana* Hoppe)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європейсько-північноамериканський вид, поширений у Пн., Атлантичній, Центральній, Пд., Сх. Європі та Пн. Америці (сх. Канади, о-в Ньюфаундленд і затока Святого Лаврентія). В Україні росте на Зх. Поліссі та Опіллі, помилково наводився для Карпат. Адм. регіони: Вл, Рв, Лв, Ів, Тр.

Чисельність та структура популяцій
Вид представлений малою кількістю ізольованих локальних популяцій, яким, здебільшого, характерний високий ступінь фрагментації просторової структури. Площі та чисельність популяцій досить великі (тисячі особин), проте в умовах осушувальної меліорації мають тенденцію до зменшення.

Причини зміни чисельності
Вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, що лімітована природними (зміна гідрологічних і фітоценотичних умов) та антропогенними (меліорація торфовищ, випасання худоби, витоптування) чинниками.

Умови місцезростання
Росте в умовах надмірного зволоження на торфових осоково-мохових болотах, заболочених луках, долинах рік на ґрунтах з підвищеним вмістом карбонатів. Належить до угруповань союзів *Erioforion latifolii* та *Molinion*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна, нещільнодернинна рослина з коротким кореневищем. Стебла 25–40 см заввишки, прямостоячі, при основі зі світло-бурими або сіруватими піхвами, що розпадаються на прості волокна. Листки зелені, плоскі, 2–4 мм завширшки, піхви листків навпроти листкової пластинки закінчуються яйцеподібним придатком. Нижній покривний листок коротший за суцвіття, з піхвою до 2–3 см завдовжки. Суцвіття з 3–4 значно розставлених колосків, з яких верхній — чоловічий. Жіночі колоски (2–4), довгасто-яйцеподібні, нижній на довгій ніжці. Покривні луски жіночих колосків тупі, іржаво-каштанові, з зеленим кілем і білоперетинчастими краями. Мішечки яйцеподібні, тупотригранні, жовто-зелені, з численними жилками. Носики мішечків довгі, двозубо-розщеплені, з білоперетинчастою серединою. Приймочок 3. Плід — горішок. Цвіте в травні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням і вегетативно.

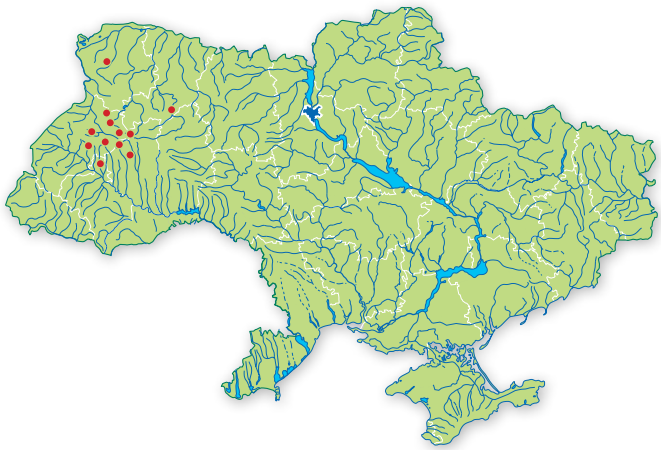

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у ландшафтному заказнику «Верхобузькі болота» (Львівська обл.). Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов зростання, осушення та розробка торфовищ, надмірне випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Торфо-ґрунтотвірне, кормове.

Основні джерела інформації
Алексеєв, 1977; Данилик, 1992, 1994; Егорова, 1999.

Автор: І.М. Данилик
Фото: О.С. Мандзюк

ОСОКА ЛАХЕНАЛЯ

Carex lachenalii Schkuhr
(*C. tripartita* auct. non All.)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Аркто-альпійський, циркумполярний вид, диз'юнктивно поширений у Пн. (Арктика), Атлантичній, Центральній (Альпи, Карпати) і Сх. Європі (Урал), Середземномор'ї, Сибіру, на Далекому Сході, у Пн. Америці, Новій Зеландії. В Україні трапляється у Карпатах, в альпійському поясі Чорногори та Свидівця. Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Необхідно з'ясувати сучасний стан популяцій.

Причини зміни чисельності
Інформація відсутня. Стенотопний вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, чутливий до впливу антропогенних чинників (випасання худоби, витоптування).

Умови місцезростання
Росте в умовах надмірного зволоження на високогірних осоково-мохових болотах, сирих кам'янистих схилах, в угрупованнях союзу *Rhynchosporion albae*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з коротким кореневищем. Стебла 15–20 см заввишки, при основі зі світло-бурими піхвами. Листки сіро-зелені, плоскі, 1–2 мм завширшки, коротші стебел. Суцвіття щільне, головчасте, складається з 3–5 зближених гінекандричних колосків (верхні квітки в колоску жіночі, нижні — чоловічі), 0,7–1,2 см завдовжки. Нижній покривний листок лускоподібний, дуже рідко зі щетинкоподібною листковою пластинкою. Мішечки яйцеподібні, бурувато-зелені, з жилками й довгим тонким носиком. Приймочок 2. Плід — горішок. Цвіте в червні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ та Карпатському НПП. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов зростання, осушення боліт, розробка торфовищ, випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, торфо-ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Егорова, 1999.

Автор: І.М. Данилик
Малюнок: І.В. Маханьков

ОСОКА БЛИСКУЧА

Carex liparocarpos Gaud. (*C. nitida* Host, *C. bordzilowskii* V.Krecz.; *C. liparocarpos* Gaud. subsp. *bordzilowskii* (V.Krecz.) T.V.Egorova)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний, диз'юнктивний вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середземноморсько-понтичний вид, поширений диз'юнктивно в Атлантичній (Франція), Центральній і Пд. Європі, на Кавказі, у Малій Азії (пн.-сх. Туреччина), Зх. Азії (північ Ірану) і Пн. Африці. В Україні зростає у Степу, на узбережжях Чорного і Азовського морів, у Гірському Криму (Ялтинська яйла). Адм. регіони: Дц, Од, Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Сучасний стан популяцій недостатньо відомий. Окремі з них (Одеська обл.) представлені значними площами та чисельністю особин. Популяційні параметри інших необхідно з'ясувати.

Причини зміни чисельності
Лімітується внаслідок зміни еколого-ценотичних умов і впливу антропогенних факторів–розорювання степів, випасання худоби, витоптування.

Умови місцезростання
Росте на кам'янистих схилах, приморських пісках, степових схилах, крейдяних відслоненнях, в угрупованнях кл. *Festucetea vaginatae, Festuco-Brometea*. Геліофіт, мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Трав'яний багаторічник з довгими повзучими кореневищами. Стебла 10–20 см заввишки, прямостоячі, з червонувато-бурими піхвами. Листки сіро-зелені, відігнуті або звивисті, 1,5–3,5 мм завширшки, з загорнутими всередину краями, майже дорівнюють стеблу. Нижній покривний листок з піхвою до 5–8 мм завдовжки і листковою пластинкою, що дорівнює суцвіттю або коротшою від нього. Суцвіття 3,5–5 см завдовжки, з 2–4 колосків. Верхній колосок у суцвітті чоловічий, булавоподібний, 1–2 см завдовжки, з довгасто-яйцеподібними, світло-іржавими покривними лусками з широкою плівчастою облямівкою. Решта колосків — жіночі, яйцеподібні або довгасті, 0,8–1,5 см завдовжки, нижні на ніжках, з широко-яйцеподібними, іржавими, зі світлою середньою жилкою покривними лусками. Мішечки шкірясті, шорсткі від коротких щетинок, яйцеподібні, опукло-тригранні, 3,5–4 мм завдовжки, жовтувато-оливкові або буро-каштанові, блискучі, з ребристо потовщеними жилками, з коротким гостро-двозубим носиком. Приймочок 3. Плід — горішок. Цвіте в квітні–травні. Плодоносить у травні–липні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Не охороняють. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Егорова, 1999.

Автор: І.М. Данилик
Фото: Л.Н. Каменських

ОСОКА ПАЖИТНИЦЕПОДІБНА (ОСОКА ПАЖИТНИЦЕВА)

Carex loliacea L.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Аркто-бореальний вид, поширений в Пн. (Арктика, Скандинавія), Центральній (пн.-сх. Польща та пн.-сх. Румунія) і Сх. Європі, Сибіру, на Далекому Сході, у Середній (Прибалхашшя), Центральній та Сх. (Китай, Корея, Японія) Азії, Пн. Америці (Аляска, Канада). В Україні росте у Карпатах: Чивчино-Гринявські гори. Адм. регіон: Чц.

Чисельність та структура популяцій
Відома за єдиним гербарним зразком з урочища Логаші, Путильського р-ну Чернівецької обл. Протягом останніх 50 років наявність виду не підтверджена. Необхідно з'ясувати сучасний стан популяції.

Причини зміни чисельності
Відомостей немає. Стенотопний вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, чутливий до впливу антропогенних чинників–вирубування лісів, випасання худоби.

Умови місцезростання
Росте на сфагнових, рідше трав'яних лісових болотах, переважно у хвойних мохових лісах, по берегах лісових річок. Гігрофіт, мезотроф.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна нещільнодернинна рослина з тонкими повзучими кореневищами. Стебла 20–40 см заввишки, тонкі, після дозрівання плодів часто полягають, при основі зі світло-бурими піхвами. Листки світло-зелені, м'які, плоскі, 1–2 мм завширшки, коротші стебел. Суцвіття з 2–4, гінекандричних (верхні квітки в колоску жіночі, нижні — чоловічі) колосків, 3–5 мм завдовжки, майже кулястих, малоквіткових (2–4 жіночі квітки й 1–2 — чоловічі). Мішечки яйцеподібні або еліптичні, 2,5–3,3 мм завдовжки, бурувато-зелені, з потовщеними ребристими жилками, без носика, зрілі значно віддалені від осі колоска. Приймочок 2. Плід — горішок. Цвіте в травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
На територіях ПЗФ не охороняють. Необхідно повторно виявити вид, контролювати стан популяцій. Заборонено порушення умов зростання, осушування торф'яників, знищення лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, ґрунтотвірне.

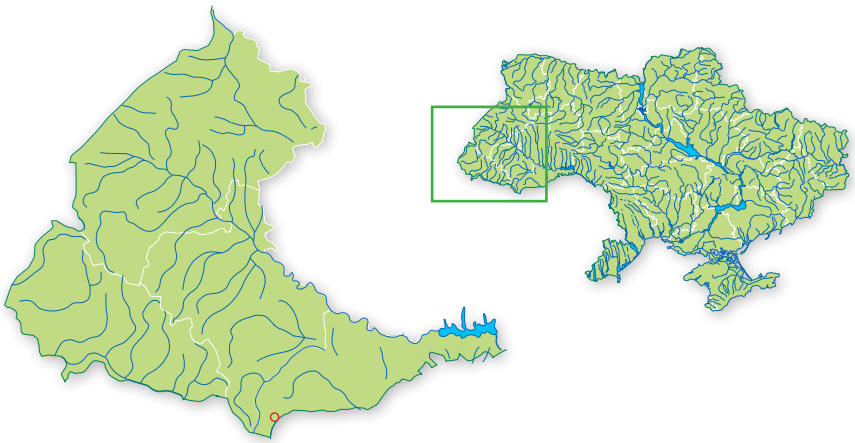

Основні джерела інформації
Егорова, 1999; Новиков, 1980; Флора УРСР, 1940.

Автор: І.М. Данилик
Малюнок: І.В. Маханьков

ОСОКА ПРИТУПЛЕНА

Carex obtusata Liljebl.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Рідкісний, реліктовий євразійсько-північноамериканський вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Бореальний вид, поширений у Скандинавії, Середній і Сх. Європі, на Кавказі, у Сибіру, Арктиці, на Далекому Сході, у Пн. Америці. В Україні — окремі локалітети у Розточчі, Опіллі, Правобережному Поліссі. Адм. регіони: Жт, Лв.

Чисельність та структура популяцій
Усі популяції ізольовані, мають дуже малі площі (10–50 м^2) і низьку чисельність (50–500 особин).

Причини зміни чисельності
Вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, що лімітована природними (зміна фітоценотичних умов) та антропогенними (витоптування, випасання худоби) чинниками.

Умови місцезростання
Росте на сухих трав'яних схилах, суходільних луках, в сухих соснових і березових лісах. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з довгим повзучим кореневищем. Стебла (5)10–15(20) см заввишки, вгорі шорсткі, при основі з темно-пурпуровими піхвами. Листки плоскі, 1–1,5 мм завширшки, коротші від стебел. Суцвіття складається з поодиноких андрогінних (верхні квітки в колоску чоловічі, нижні — жіночі) колосків 0,5–1,2 см завдовжки. Приквітковий листок відсутній. Колоскові луски коротші або більш-менш дорівнюють мішечкам, буруваті. Мішечки 2,6–3,6 мм завдовжки, яйцеподібні або широко яйцеподібні, блискучі, буруваті, з 8–15 потовщеними жилками, при дозріванні плодів досить сильно відхилені від осі колоска, з косо зрізаним носиком 0,6–0,8 мм завдовжки. Приймочок 3. Плід — горішок, з осьовим придатком, що дорівнює його довжині. Цвіте в травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Не охороняють. Необхідно створити заповідні об'єкти, контролювати стан популяцій. Заборонено суцільні рубки лісів, надмірне випасання, знищення місць зростання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне.

Основні джерела інформації
Данилик, 1994; Данилик, Андрієнко, 1995; Егорова, 1999; Определитель высших растений Украины, 1987; Шелест, 1956; Mądalski, 1938.

Автори: І.М. Данилик, О.О. Орлов
Фото: О.С. Мандзюк

ОСОКА МАЛОКВІТКОВА

Carex pauciflora Lightf.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний, реліктовий, циркумполярний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Аркто-бореально-альпійський вид, поширений в Арктиці, Атлантичній, Пн., Середній та Сх. Європі, Сибіру, на Далекому Сході, у Середній та Сх. Азії, Пн. Америці. В Україні трапляється у Карпатах: Ґорґани, Свидовець, Чорногора, Мармароські та Чивчино-Гринявські гори, Центральне Полісся. Адм. регіони: Жт, Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Популяції в Карпатах перебувають у нормальному стані, більшість стабільні, мають значні площі по кілька га і високу чисельність (десятки тисяч генеративних пагонів). На рівнині — під загрозою зникнення.

Причини зміни чисельності
Вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, що лімітована різними природними (зміна гідрологічних і фітоценотичних умов) та антропогенними (випасання худоби, витоптування, вирубування лісів) чинниками.

Умови місцезростання
Росте в альпійському, субальпійському та лісовому поясах, в умовах надмірного зволоження на оліготрофних або мезо-оліготрофних болотах. Угруповання кл. *Scheichzerio-Caricetea nigrae*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Криптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з довгим повзучим кореневищем. Стебла (5)10–15(20) см заввишки, гладкі, при основі з жовтувато-бурими або бурими піхвами. Листки звичайно на ½ коротші стебел, 1–1,5 мм завширшки, плоскі, або щетиноподібно вздовж складені. Суцвіття складається з поодиноких андрогінних колосків; у колоску 1–3 верхні квітки тичинкові, 2–5 нижні — маточкові. Приквітковий листок відсутній. Колоскові луски коротші за мішечки, блідо-іржаві. Мішечки блідо-зелені, солом'яно-жовті або блідо-іржаві, з неясними жилками, плавно переходять у прямий, гладкий носик. Приймочок 3. Плід — горішок, звичайно без осьового придатка. Цвіте в червні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ та Карпатському НПП. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено вирубування лісів, випасання худоби, порушення гідрологічних умов зростання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Торфо- і ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації .
Визначник рослин Українських Карпат, Данилик, 2000; Егорова, 1999; Определит. высш. раст. Украины, 1987; Флора УРСР, 1940; 1977; ЧКУ, 1996.

Автори: І.М. Данилик, Т.Л. Андрієнко
Фото: О.Ю. Недоруб, І.М. Данилик (вставка)

ОСОКА ЛАПКОПОДІБНА

Carex pediformis C. A. Mey.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Рідкісний, реліктовий, диз'юнктивно поширений вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Євразійський вид, поширений диз'юнктивно: Пн. (Арктика) і Сх. Європа, Кавказ, Сибір, Далекий Схід, Центральна (Монголія) і Сх. (Китай) Азія. В Україні зростає на Розточчі–Опіллі, Донецькому кряжі. Адм. регіони: Лв, Дц, Лг.

Чисельність та структура популяцій
Популяції ізольовані, малочисельні, представлені окремими скупченнями особин, що мають значне проективне покриття.

Причини зміни чисельності
Стенотопний вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, що лімітується природними (зміна еколого-фітоценотичних умов) і антропогенними (випасання худоби, витоптування) факторами.

Умови місцезростання
На сухих кам'янистих степових схилах пн. експозиції, крейдяних відслоненнях, в угрупованнях кл. *Festuco-Brometea.* Геліофіт, мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний дернинний багаторічник з коротким кореневищем. Стебла 10–35 см заввишки, прямостоячі, з іржасто-бурими піхвами. Листки сіро-зелені, жорсткі, пласкі або з донизу загорнутими краями, 2–2,5 мм завширшки, коротші стебел. Нижній покривний листок з піхвою 1–2,5 см завдовжки і вузько-лінійною чи щетинкоподібною пластинкою. Суцвіття з 2–4 колосків. Верхній колосок чоловічий, булавоподібний, зі світло-іржавими покривними лусками. Решта колосків — жіночі, довгастолінійні, 1–2,5 см завдовжки, на ніжках, з яйцеподібними, гострими, світло-іржавими або світло-каштановими покривними лусками. Мішечки оберненояйцеподібні, конічні, опукло-тригранні, 3–3,5 мм завдовжки, жовтуваті або іржасті, блискучі, з потовщеними жилками, вздовж жилок волосисті, поступово звужені в носик. Приймочок 3. Плід — горішок. Цвіте в квітні–травні. Плодоносить у травні–липні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно контролювати стан популяцій. Охороняють в НПП «Святі Гори». Заборонено порушення умов місцезростань, заліснення ділянок, розробка крейди.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, ґрунтотвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Данилик, 1994; Егорова, 1999.

Автори: І.М. Данилик, В.М. Остапко
Фото: Г.В. Бойко

ОСОКА СКЕЛЬНА

Carex rupestris All. (*C. petraea* Wahlenb.)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Рідкісний.

Наукове значення
Рідкісний, реліктовий, циркумполярний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Аркто-альпійський вид, поширений в Арктиці, гірських системах Європи (Піренеї, Альпи, Балкани, Карпати, Кавказ, Урал), Сибіру, Далекого Сходу, Сх. Азії та Пн. Америки. В Україні трапляється у Карпатах: масиви Боржава (г. Магура-Жиде), Чорногора (гг. Петрос, Великі Козли, Шпиці, Смотрич), Чивчини (г. Гнєтеса). Адм. регіони: Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Усі популяції ізольовані, мають дуже малі площі (10–100 м^2) і чисельність (50–300 особин). Найбільшою за площею і чисельністю особин є популяція на скелях г. Шпиці (1750 м н.р.м.).

Причини зміни чисельності
Скельний вид, має вузьку еколого-ценотичну амплітуду, що лімітована різними природними (зміна фітоценотичних умов) та антропогенними (випасання худоби, витоптування) чинниками.

Умови місцезростання
Росте на гірських кам'янистих схилах і скелястих вершинах в альпійському та субальпійському поясах, на висоті 1700–1900 м н.р.м. Належить до компонентів високогірних ценозів кл. *Carici rupestris-Kobresietea bellardii*. Геліофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з довгим повзучим кореневищем. Стебла 5(10)–15(20) см заввишки, шорсткі, при основі з бурими або каштановими піхвами. Листки плоскі, вгорі жовтуваті та звивисті, часто донизу відігнуті, коротші або більш-менш дорівнюють стеблам. Суцвіття складається з поодиноких андрогінних колосків (верхні квітки в колоску тичинкові, нижні — маточкові). Приквітковий листок відсутній. Колоскові луски більш-менш дорівнюють мішечкам, буруваті. Мішечки довгасто-оберненояйцеподібні, буруваті, при дозріванні притиснуті до осі колоска. Приймочок 3. Плід — горішок, звичайно без осьового придатка. Цвіте в червні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ та Карпатському НПП. Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено випасання худоби, порушення умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Визначник рослин Українських Карпат, 1977; Данилик, 2000; Данилик, Малиновський, 1997; Егорова, 1999; Определит. высш. раст. Украины, 1987; ЧКУ, 1996.

Автор: І.М. Данилик
Фото: І.М. Данилик, О.О. Кагало (вставка)

ОСОКА ЖИТНЯ

Carex secalina Willd. ex Wahlenb.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Євразійський вид, поширений диз'юнктивно в Центральній та Сх. Європі, на Кавказі, в Сибіру, на Далекому Сході, у Середній і Зх. Азії. В Україні зростає у Лісостепу і Степу. Адм. регіони: Кв, Чн, Вн, Кд, Дн, Пл, Хр, Од, Мк.

Чисельність та структура популяцій
Усі популяції ізольовані, представлені малими площами і чисельністю особин, однак деякі мають синантропний характер поширення (рудеральні території — м. Київ, Полтава).

Причини зміни чисельності
Потерпає від надмірного випасання, рекреаційного навантаження.

Умови місцезростання
Росте на засолених сирих луках, у піщаних западинах, на піщаних і мулистих берегах озер і рік, в угрупованнях союзів *Agropyron-Rumicion crispi, Scorzonero-Juncion gerardii* та *Puccinellion limosae*. Мезогігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний щільнодернинний багаторічник з коротким кореневищем. Стебла 10–40 см заввишки, з рожево-бурими піхвами. Листки жорсткуваті, сіро-зелені, плаский, 2–3 мм завширшки, вищі за стебло стебло. Нижній покривний листок до 4 см завдовжки, з широкою піхвою і пластинкою, що вища за суцвіття. Суцвіття з 4–8 колосків, нижні інколи при основі розгалужені. Верхні 2–3 колоски чоловічі, зближені, 1–2 см завдовжки, на довгих ніжках, булавоподібно-ланцетні, з обернено-яйцеподібними тупуватими, блідо-зеленими покривними лусками. Решта колосків жіночі, розставлені, довгастобулавоподібні, 1,5–3 см завдовжки, густі, на ніжках до 2,5 см завдовжки. Покривні луски жіночих колосків яйцеподібні, гострі, з шорстким кілем, із зеленою серединою та білуватими краями, коротші від мішечків. Мішечки ланцетні, гладенькі, пласко-опуклі, 5–7 мм завдовжки, світло-зелені, згодом жовтуваті, з тонкими жилками, від основи з вузькими зазубленими крилами, вгорі поступово переходять у плаский, спереду розщеплений двозубий носик. Приймочок 3. Плід — горішок. Цвіте в травні–липні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням і вегетативно.

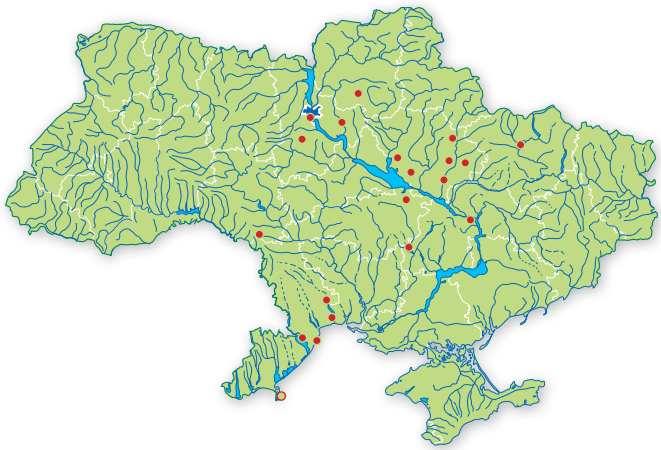

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно контролювати стан популяцій. Охороняють в РЛП «Нижньоворсклянський», заказниках «Гракове», «Любка», «Нижньопсільський» (Полтавська обл.). Заборонено порушення умов місцезростань.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове.

Основні джерела інформації
Байрак, Стецюк, 2005; Дубына, Шеляг-Сосонко, 1989; Егорова, 1999.

Автори: І.М. Данилик, Т.Л. Андрієнко, О.М. Байрак
Фото: І.І. Мойсієнко

ОСОКА ЩЕТИНИСТА

Carex strigosa Huds.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європейсько-західноазійський вид, поширений в Атлантичній, Центральній і Пд. Європі, на Кавказі (Зх. і Центральне Закавказзя, Талиш) і Зх. Азії (Пн. Іран). В Україні представлений у двох ексклавах: Розтоцько-Опільському й Закарпатському. Адм. регіони: Лв, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Усі популяції ізольовані, мають малі площі (10–500 м^2) і чисельність (50–500 особин). У Закарпатті для окремих популяцій (ур. Переш, Чомонинський ліс) характерний регресивний стан з мінімальними площами й кількістю особин, високим ступенем фрагментації; їхні площа й чисельність зменшуються.

Причини зміни чисельності
Потерпає в результаті вирубування лісів, надмірної рекреації.

Умови місцезростання
Росте в умовах надмірного зволоження на сирих місцях, берегах потічків у широколистяних дубово-ясеневих лісах союзу *Alno-Ulmion*. Гігрофіт, умброфіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з укороченим кореневищем. Стебла 20 (30)–100 (120) см заввишки, при основі з бурими або блідо-коричневими цілісними піхвами. Листки зелені, плоскі, м'які, дорівнюють 1/2 або 2/3 довжини стебел. Суцвіття колосоподібне з 3–7 розсунутих донизу колосків. Верхній колосок у суцвітті чоловічий. Жіночих колосків 2–5 (7), від 25 (40) до 80 мм завдовжки, циліндричних, рідкоквіткових, на тонких ніжках, 3–7 см завдовжки, пониклих. Нижній покривний листок з піхвою 30–50 мм завдовжки і листковою пластинкою, що довша за колосок, але завжди коротша від суцвіття. Квіткові луски жіночих колосків зеленкувато-коричневі, яйцеподібно-ланцетні, загострені, з трьома жилками й вузьким плівчастим краєм, коротші від мішечків. Мішечки еліптично-тригранні, 3–4 мм завдовжки, зелені, голі, гладкі, з багатьма тонкими жилками, поступово звужуються в короткі, до 0,5 мм, конічні, вищерблені носики. Прий мочок 3. Плоди — горішки. Цвіте в травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в загальнодержавних заказниках «Атак» і «Великодобронський» (Закарпатська обл.). Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено вирубування заплавних лісів, порушення їх гідрологічного режиму, умов зростання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Протиерозійне.

Основні джерела інформації
Данилик, 1995; Егорова, 1999.

Автори: І.М. Данилик
Фото: Р.Я. Кіш

ОСОКА ЗАТІНКОВА

Carex umbrosa Host

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Вид на східній межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Неморально-монтанний вид, поширений в Атлантичній, Центральній, Пд. та Сх. Європі. В Україні трапляється спорадично в поліській та лісостеповій зонах Правобережжя (за винятком Закарпатської низовини), у Карпатах і в окремих локалітетах пн.-зх. Лівобережного Полісся. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, Лв, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Вн.

Чисельність та структура популяцій
Більшість популяцій відзначаються значними площами та чисельністю особин, загрози їх зникнення чи зміни стану немає.

Причини зміни чисельності
Потерпає від надмірного рекреаційного навантаження, вирубування лісів, знищення екотопів.

Умови місцезростання
Росте в розріджених лісах, на узліссях, по чагарниках, на луках, по краях карбонатних боліт, в угрупованнях союзів *Asperulo-Fagion, Cephalanthero-Fagion, Eu-Carpinion, Luzulo-Fagion, Carpino-Quercion* і *Nardion*. Гігромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний щільнодернинний багаторічник з коротким кореневищем. Стебла 15–40 см заввишки, зі світло-бурими піхвами, розщепленими на прості волокна. Листки пласкі, 2–3 мм завширшки, дорівнюють стеблам. Нижній покривний листок з піхвою й короткою шилоподібною пластинкою, що дорівнює колоскові. Суцвіття з 2–4 зближених колосків. Верхній колосок чоловічий, ланцетний або ланцетно-булавоподібний, зі світло-іржавими, гоструватими покривними лусками. Решта колосків жіночі, довгасті, на коротких ніжках. Покривні луски жіночих колосків коротші за мішечки, яйцеподібні, каштаново-бурі, із зеленою серединною жилкою. Мішечки довгасто-оберненояйцеподібні, жовтувато-зелені, з довгими розсіяними м'якими волосками й тонкими малопомітними жилками, з плавно видовженим вузькоконічним носиком. Приймочок 3. Плід — горішок. Цвіте в квітні–червні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно контролювати стан популяцій. Охороняють в багатьох заповідних об'єктах, зокрема, Карпатському БЗ, Карпатському, Шацькому та ін. НПП, заказниках. Заборонено знищення місцезростань, суцільні рубки лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове.

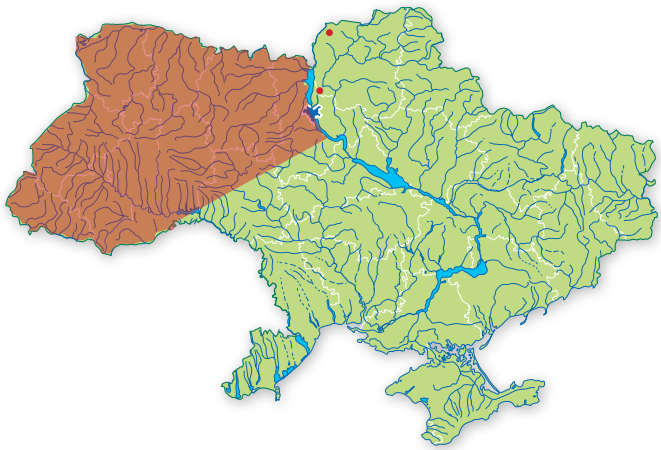

Основні джерела інформації
Данилик, 1994; Егорова, 1999; Орлов, 2005.

Автори: І.М. Данилик, Т.Л. Андрієнко, О.О. Орлов
Фото: О.О Орлов

ОСОКА ПІХВОВА

Carex vaginata Tausch

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення виду
Рідкісний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Аркто-бореально-альпійський вид, поширений циркумполярно в Арктиці; диз'юнктивно в горах Пн., Середньої та Сх. Європи, Кавказу, Малої Азії, Сибіру, Далекого Сходу, Пн. Америки. В Україні трапляється в альпійському поясі Карпат; пн. Центрального Полісся; пн. сх. Лівобережного Полісся. Адм. регіони: Жт, Кв, См, Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Усі популяції ізольовані, з дуже малими площами і чисельністю особин. На рівниній України їхня площа і чисельність скорочується. Єдина високогірна популяція на масиві Чорногора (г. Бребенескул) відзначається регресивним характером.

Причини зміни чисельності
Потерпає від випасання, рекреаційного навантаження, вирубування лісів.

Умови місцезростання
У Карпатах росте на високогірних луках, на рівнині — у сирих дубових і соснових лісах. У високогір'ї входить до складу угруповань союзу *Seslerion variae*; на рівнині виявлений в угрупованнях союзів *Dicrano-Pinion, Pino-Quercion*. Гігромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Трав'яний багаторічник з довгим кореневищем. Стебла 30–50 см заввишки, зі світло-бурими піхвами. Листки пласкі, 3–5 мм завширшки, коротші за стебла. Нижній покривний листок з піхвою до 2–3 см завдовжки. Суцвіття 10–20 см завдовжки, з 3–4 колосків. Верхній колосок у суцвітті чоловічий, булавоподібний, зі світло-іржавими яйцеподібними гострувати покривними лусками. Решта колосків жіночі, довгасті, 1–2,5 см завдовжки, рідкоквіткові, на довгих ніжках. Покривні луски жіночих колосків коротші за мішечки, широко-яйцеподібні, іржаво-бурі, з зеленою серединною жилкою. Мішечки яйцеподібдні, голі, здуто-тригранні, 4–4,5 мм завдовжки, зеленкувато-жовті, з тонкими малопомітними жилками, із зігнутим, двозубчасто-вищербленим носиком. Приймочок 3. Плід — горішок. Цвіте в травні–липні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно ввести у культуру, контролювати стан популяцій. Охороняють в Карпатському БЗ, Карпатському та «Деснянсько-Старогутському» НПП. Заборонено порушення умов місцезростань, суцільні рубки лісів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове.

Основні джерела інформації
Егорова, 1999; Панченко, Онищенко, 2003; Панченко, Онищенко, 2003; Орлов, 2005.

Автори: І.М. Данилик, Т.Л. Андрієнко, С.М. Панченко, О.О. Орлов
Фото: Р.Я. Кіш

МЕЧ-ТРАВА БОЛОТНА

Cladium mariscus (L.) Pohl s.l. (incl. *C. martii* (Roem. et Schult.) K.Richt., *C. mariscus* (L.) Pohl subsp. *martii* (Roem. et Schult.) T.V.Egorova)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Реліктовий монтанно-океанічний вид з острівним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Атлантична та Центральна Європа, Скандинавський п-ів (subsp. *mariscus*), Середземномор'я, Кавказ, Іран, Середня та Мала Азія, Гімалаї (subsp. *martii*). В Україні представлені ізольовані оселища в межах Зх. та Малого Полісся, пн. Поділля, Опілля (subsp. *mariscus*) та узбережжя Чорного моря від гирла Дунаю до зх. частини Кримського п-ва (subsp. *martii*). Адм. регіони: Вл, Рв, Лв, Ів, ?Чц, ?Хм, Од, Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Більшість локалітетів *C. mariscus* subsp. *mariscus* зникла. Залишкові популяції нормальні з високою чисельністю і участю генеративних пагонів. При осушенні погіршується життєздатність особин та зменшується їх чисельність. Іноді в умовах вторинного заболочення формуються молоді локуси-клони. *C. mariscus* subsp. *martii* представлений нечисленними популяціями на малих площах.

Причини зміни чисельності
Осушення біотопів та освоєння приморського узбережжя.

Умови місцезростання
C. mariscus subsp. *mariscus* росте на болотах, заплавах річок з малопотужними мінералізованими торфами, що підстелені карбонатами. Формує угруповання асоціації *Cladietum marisci* кл. *Phragmito-Magnocaricetea*. Пригнічені клони трапляються в угрупованнях кл. *Alnetea glutinosae* та союзу *Molinion*. *C. mariscus* subsp. *martii* утворює високотравні прибережні угруповання. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна довгокореневищна рослина, 100–150 (200) см заввишки. Стебло округле, гладеньке. Листки широколінійні, шкірясті, сіро-зелені, знизу гострокілюваті, з країв та вздовж кіля пилчасто-шорсткі. Суцвіття — складна волоть. Колоски 1–3 квіткові, яйцеподібно-ланцетні, до 4 мм завдовжки, зібрані у нещільні головкоподібні пучки. Квітки двостатеві, без оцвітини. Приймочок 3. Покривні луски ланцетні, бурі. Плід обернено–яйцеподібний темно-коричневий блискучий горішок, 3–4 мм завдовжки. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у вересні–жовтні. Поновлюється вегетативно та насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Шацькому НПП, заказнику «Верхобузькі болота»). *C. mariscus* subsp. *martii* — у Джарилгацькому заказнику. Необхідне збереження гідрорежиму в оселищах виду, контроль локалітетів та дослідження сучасної стратегії виду. Заборонено забудову, порушення гідрорежиму екотопів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Берего-, ґрунтозахисне, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Андриенко, 1982; Егорова, 1976; Зеленая книга Украинской ССР, 1987; Кагало,1990; Кузярін, 2001, 2003; Макрофиты — индикаторы изменений природной среды, 1993; Флора УРСР, 1940; ЧКУ, 1996.

Автори: Т.Л. Андрієнко, О.О.Кагало, О.Т. Кузярін, І.М. Данилик, О.Ю.Уманець.
Фото: О.О. Сенчило, В.П. Гелюта (вставка)

СИТНЯГ КАРНІОЛІЙСЬКИЙ

Eleocharis carniolica W.D.J.Koch

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Реліктовий вид на східній межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Євросередземноморський вид, диз'юнктивно поширений на південному сході Середньої Європи і Середземномор'ї (Італія, Балканський п-ів). В Україні спорадично трапляється на Закарпатській низовині, рідко в Прикарпатті, Розточчі-Опіллі та Правобережному Поліссі. Адм. регіони: Жт, Кв, Лв, Ів, Зк.

Чисельність та структура популяцій
Представлений у заплавних комплексах Закарпатської рівнини (долини рік Іршава, Боржава, Латориця та ін.), де стан популяцій задовільний. Популяції нормального типу зі значною чисельністю особин від кількох сотень до кількох тисяч. В інших областях потребує підтвердження наявності та вивчення стану популяцій.

Причини зміни чисельності
Вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, що лімітована як природними (зміна гідрологічних і фітоценотичних умов), так і антропогенними (випасання худоби, витоптування) чинниками.

Умови місцезростання
Росте в умовах надмірного зволоження на заболочених луках, торфовищах, долинах річок в угрупованнях союзів *Magnocaricion elatae* та *Molinion*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з укороченим неповзучим кореневищем. Стебла сизо-зелені, численні, 10–40 см заввишки, висхідні, полягають і при основі колоска вкорінюються. Верхівкові суцвіття (колоски) 0,7–1,2 см завдовжки, зеленкуваті, вузькі, часто проліферуючі: у пазухах їхніх нижніх квіткових лусок розвиваються вкорочені стебла без колосків або з рудиментарними чи з більш-менш розвиненими колосками. Квіткові луски оливково-зеленкуваті. Щетинок оцвітини 5–7, довших від плоду. Приймочок 2. Плоди горішки, блискучі, сплющені, обернено-яйцеподібні, 1–1,2 мм завдовжки. Стилоподій вузько трикутний. Цвіте в червні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ та НПП «Гуцульщина». Необхідно контролювати стан популяцій. Заборонено зміну гідрологічного режиму, надмірне випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Данылык, 1995; Егорова, 1981, 2001; Определитель высших растений Украины, 1987; Флора УРСР, 1940.

Автор: І.М. Данилик
Фото: Р.Я. Кіш

СИТНЯГ СОСОЧКОПОДІБНИЙ

Eleocharis mamillata Lindb. f.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Євразійський вид, поширений у Пн. та Середній Європі, Сибіру та на Далекому Сході. В Україні трапляється на Поліссі та в пн. частині Лісостепу. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Чн, Хр.

Чисельність та структура популяцій
У Житомирській та Волинській областях представлений малочисельними ізольованими популяціями. В інших областях потребує підтвердження і вивчення стану популяцій.

Причини зміни чисельності
Вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, що лімітується зміною гідрологічних і фітоценотичних умов.

Умови місцезростання
Росте в умовах надмірного зволоження на заболочених луках, торфовищах, обводнених зниженнях на мезотрофних та евтрофних болотах, в алювіальних смугах по берегах водойм, де формуються піонерні угруповання, в обводнених зниженнях вздовж доріг і в меліоративних канавах. Входить до угруповань союзів *Caricion lasiocarpae, Nanocyperion* і *Bidention tripartitae;* Гігрофіт, олігомезотроф.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Трав'яний багаторічник з повзучим кореневищем. Стебла 10–50 см заввишки, прямі, потовщені, з широкими заокругленими ребрами. Колоски 0,5–1,5 см завдовжки, густі, яйцеподібно-циліндричні. Покривні луски темно-бурі або коричневі з вузьким плівчастим краєм. Щетинок оцвітини 5–8, довших за плід. Приймочок дві. Плід горішок, широко-оберненояйцеподібний або майже круглястий. Стилоподій сосочкоподібний, довжина його менша від ширини. Між стилоподієм і плодом немає перетяжки, стилоподій всією своєю основою прилягає до верхівки плоду. Цвіте в червні–липні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно контролювати стан популяцій. Охороняють в Черемському та Рівненському ПЗ. Заборонено порушення умов місцезростань, зміна гідрологічного режиму.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Торфо-, ґрунтотвірне, кормове.

Основні джерела інформації
Данилик, Орлов, 2004; Егорова, 2001.

Автори: О.О. Орлов, І.М. Данилик
Фото: О.О. Орлов

СИТНЯГ БАГАТОСТЕБЛОВИЙ

Eleocharis multicaulis (Smith) Desv.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зниклий у природі.

Наукове значення
Рідкісний реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європейський вид, поширений на пд. Скандинавії, в Атлантичній і Середній Європі, Середземномор'ї. В Україні відомий з Вулканічних Карпат. Адм. регіон: ?Зк.

Чисельність та структура популяцій
Єдина відома з України за гербарними зразками С.С. Фодора популяція (басейн р. Іршави біля с. Загаття) потребує підтвердження.

Причини зміни чисельності
Вид з вузькою еколого-ценотичною амплітудою, що лімітована різними як природними (зміна гідрологічних і фітоценотичних умов), так і антропогенними (випасання худоби, витоптування) чинниками.

Умови місцезростання
Росте в умовах надмірного зволоження на заболочених луках, торфовищах в угрупованнях союзу *Magnocaricion elatae*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з укороченим неповзучим кореневищем. Стебла багаточисельні 15–30 см заввишки, прямостоячі. Верхівкові суцвіття (колоски) 0,3–1,2 см завдовжки, часто проліферуючі: у пазухах їхніх нижніх квіткових лусок розвиваються вкорочені стебла без колосків або з рудиментарними, або з більш-менш розвинутими колосками. При основі колоска 1 стерильна покривна луска (не містить в пазусі квітки), яка обіймає його основу цілком або не менше ніж на 2/3. Квіткові луски темно-пурпурові або червонувато-коричневі. Щетинок оцвітини 3–5 (6), трохи довші або коротші від плоду, чи відсутні. Приймочок 3. Плоди тригранні, довгасто-оберненояйцеподібні горішки 1,5–2 мм завдовжки. Стилоподій широко трикутний. Цвіте в червні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідне підтвердження зростання виду в Україні, дослідження структури його популяцій, забезпечення їх збереження. Заборонено у випадку знаходження виду порушення гідрологічних умов, випас.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне, декоративне.

Основні джерела інформації
Данылык, 1995; Егорова, 1981, 2001; Определитель высших растений Украины, 1987.

Автор: І.М. Данилик
Малюнок: І.В. Маханьков

СИТНЯГ ГОСТРОЛУСКОВИЙ

Eleocharis oxylepis (Meinsh.) B. Fedtsch. (*Scirpus oxylepis* Meinsh.)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європейсько-середньоазійський вид, поширений диз'юнктивно від Пн. Причорномор'я до зх. Казахстану. В Україні трапляється в Пн. Присивашші (узбережжя та о-ви Сиваша). Адм. регіон: Хс.

Чисельність та структура популяцій
Популяції малочисельні, представлені невеликими групами особин, рідше поодинокими особинами.

Причини зміни чисельності
Надмірне випасання худоби, зміна гідрологічного режиму екотопів, сінокосіння.

Умови місцезростання
Росте в умовах надмірного зволоження на вогких, слабко- та помірно засолених заболочених луках, берегах і мілководдях водойм, солончаках і солонцях. Представник угруповань союзу *Phragmition*. Гігромезофіт, галопалюдант.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Трав'яний багаторічник з повзучим кореневищем. Стебла сизо-зелені 10–50 см заввишки, прямостоячі або дугоподібно-висхідні, з блискучими темно-пурпуровими або червонувато-коричневими піхвами. Колоски вузько-циліндричні або яйцеподібно-циліндричні, небагатоквіткові, 1–1,5 см завдовжки, вузькі. Покривні луски яйцеподібно-ланцетні, гострі, жовто-бурі, з більш-менш явними перетинчастим краєм. Щетинки оцвітини зазвичай відсутні, рідше їх 4, коротших за плід. Приймочок 2. Плід горішок, двоопуклий, обернено-яйцеподібний, при дозріванні зелений. Стилоподій дуже дрібний, 0,2–0,3 мм завдовжки. Цвіте в травні–липні. Плодоносить у липні–серпні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Необхідно ввести вид у культуру в ботанічних садах, контролювати стан популяцій. Охороняють в Азово-Сиваському НПП. Заборонено знищення місцезростань, порушення гідрологічного режиму.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтотвірне, протиерозійне.

Основні джерела інформації
Егорова, 1981, 2001.

Автори: І.М. Данилик, В.П. Коломійчук
Фото: О.С. Мандзюк

КОМИШНИК ДВОРОЗДІЛЬНИЙ (К. ДВОЗОНТИКОВИЙ)

Fimbristylis bisumbellata (Forssk.) Bubani (*F. dichotoma* auct. non (L.) Vahl) *Scirpus bisumbellatus* Forssk.

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Рідкісний вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Тропічна, субтропічна і теплопомірна зони: Кавказ, Середня Азія, Середземномор'я, Пд. і Сх. Європа, Мала Азія, Іран, Японія, Китай, Індія, Пн. й Пд. Америка, Австралія, Африка. В Україні трапляється в Причорномор'ї (піскова тераса пониззя Дніпра; для Криму вважається сумнівним видом). Адм. регіони: Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяційні параметри невідомі. Необхідно з'ясувати сучасний стан популяцій.

Причини зміни чисельності
Освоєння території, господарське використання, осушення, рекреаційне навантаження.

Умови місцезростання
Зростає в умовах надмірного зволоження на піщаних ґрунтах, в угрупованнях союзу *Phragmition*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Терофіт. Трав'яний однорічник, з численними, тупо-тригранними, пучкоподібно скупченими, сизуватими стеблами 5–20 см заввишки. Листки пласкі, вузьколінійні, 0,5–1,5 мм завширшки, при основі опушені або голі, піхви листків зазвичай густо опушені, рідко голі. Суцвіття верхівкове, зонтикоподібне, багатоколоскове, обгорнуте кількома (2–4) покривними листками. Колоски довгасто-яйцеподібні, багатоквіткові, 4–6 мм завдовжки. Покривні луски яйцеподібні, коричневі, з зеленою жилкою та зеленим остюком. Квітки двостатеві, тичинок 2–1, приймочок 2, оцвітних щетинок немає. Плід — горішок, пласко-опуклий, широкооберненояйцеподібний, білуватий, 0,7–1 мм завдовжки, з поздовжніми ребрами й поперечними реберцями. Основа волосистого стовпчика бульбоподібно потовщена й відокремлена від горішка перетяжкою, при достиганні опадає. Цвіте в липні–вересні. Плодоносить у серпні–жовтні. Розмножується насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Не охороняють. Необхідно виявити і контролювати стан популяцій, обмежити антропогенне навантаження. Заборонено порушення умов місцезростання, осушення, освоєння територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Флора европейской части СССР, 1976; Флора УРСР, 1940.

Автор: І.М. Данилик
Малюнок: І.В. Маханьков

КУГА ГОСТРОКІНЦЕВА

Schoenoplectus mucronatus (L.) Palla (*Scirpus mucronatus* L.)

Родина Осокові (Смикавцеві) — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Рідкісний вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Поширений на Кавказі, Далекому Сході, у Середній Азії, Атлантичній, Середній Пд. і Сх. (пд.) Європі, Середземномор'ї, Малій Азії, Ірані, Японії, Китаї, Пн. Америці, Африці. В Україні — Причорномор'я: на пісковій терасі пониззя Дніпра. Адм. регіон: Хс.

Чисельність та структура популяцій
Популяційні параметри невідомі. Необхідно з'ясувати їх сучасний стан.

Причини зміни чисельності
Освоєння території, господарське використання, осушення, рекреаційне навантаження.

Умови місцезростання
Росте в умовах надмірного зволоження на піщаних ґрунтах, заболочених місцях, по берегах водойм, в угрупованнях союзу *Phragmition*. Гігрофіт, мезоевтроф.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Трав'яний дернинний багаторічник. Стебла зелені, гостротригранні, 30–100 см заввишки, при основі з сірими ланцетними піхвами. Суцвіття щільноголовчасте, виглядає боковим. Покривний листок тригранний, набагато довший від суцвіття, після цвітіння відігнутий вниз. Колоски сидячі або зібрані групами на гілочках суцвіття. Покривні луски шкірясті, блідо-зелені по краю з вузькою білою облямівкою. Оцвітних щетинок 6, вузьких, зазублених, трохи довших за плід. Тичинок 3. Приймочок 2. Плід крапчасто-ямчастий горішок (поперечно-зморшкуватий), пласко-опуклий, близько 2–2,3 мм завдовжки. Цвіте в червні–серпні. Плодоносить у липні–вересні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Не охороняють. Необхідно виявити і контролювати стан популяцій, обмежити антропогенне навантаження. Заборонено порушення умов місцезростання, осушення, освоєння прибережних територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Кормове, ґрунтотвірне.

Основні джерела інформації
Флора европейской части СССР, 1976.

Автор: І.М. Данилик
Малюнок: І.В. Маханьков

САШНИК ІРЖАВИЙ

Schoenus ferrugineus L.

Родина Осокові — Cyperaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Вид на сх. межі ареалу в його острівній частині.

Ареал виду та його поширення в Україні
Центральна Європа, Скандинавський п-ів, дуже рідко — Середземномор'я. В Україні — Мале Полісся, Волинська височина, Зх. Поділля, Розточчя, Закарпаття. Адм. регіони: Вл, Рв, Лв, Зк, Хм.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисельні, локальні, невеликих розмірів. Більшість раніше зафіксованих місцезнаходжень зникли. Серед угруповань, що збереглися, переважають трансформовані, з пригніченим *Schoenus ferrugineus* та значною кількістю лучних видів.

Причини зміни чисельності
Осушення та освоєння боліт та прилеглих територій. Вузька екологічна амплітуда виду — росте на карбонатних болотах.

Умови місцезростання
Евтрофні досить обводнені болота, переважно на карбонатних породах, характерні для Центральної Європи. На невеликих площах виступає як домінант, а також співдомінант очеретяно-схенусових та молінієво-схенусових угруповань, що відносяться до союзу *Caricion davallianae* (кл. *Scheuchzerio-Caricetea nigrae)*. Гігрофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина 15–30 см заввишки. Утворює щільні дернини. Кореневище коротке. Стебла округлі, оточені біля основи чорно-бурими піхвами. Суцвіття з 2–3 червонувато-бурих колосків. Цвіте в червні–серпні. Плодоносить у вересні–жовтні. Розмножується вегетативно та насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в «Бущанському» заказнику загальнодержавного значення (Рівненська обл.) та деяких інших природно-заповідних територіях. Слід виявити ділянки з мало зміненими ценозами та взяти їх під охорону. Заборонено осушення та освоєння боліт.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Ґрунтозберігаюче, водоохоронне, торфотвірне.

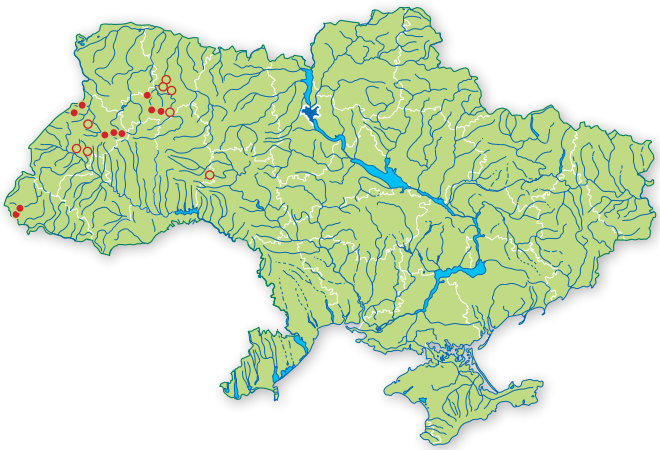

Основні джерела інформації
Андриенко, 1982; Андриенко, Попович, 1986; ЧКУ, 1996.

Автор: Т.Л. Андрієнко
Фото: О.О. Кагало

ГІАЦИНТИК ПАЛЛАСІВ

Hyacinthella pallasiana (Steven) Losinsk.
(Hyacinthus pallasianus Steven*)*

Родина Гіацинтові — Hyacinthaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Причорноморсько-донецький ендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні
Причорномор'я, сх. частина Пн. Приазов'я, Донецький кряж та Придніпровська рівнина, у пд.-сх. частині. Є вказівка для окол. м. Одеси. Адм. регіони: Дц, Лг, ?Од, Хс, Зп.

Чисельність та структура популяцій
Популяції за площею, чисельністю та щільністю дуже різні — від кількох до 100 особин на 1 м^2. У віковому спектрі переважає ліва частина, тобто молоді рослини.

Причини зміни чисельності
Порушення природних екотопів внаслідок господарського освоєння територій, випасання худоби, збирання рослин на букети.

Умови місцезростання
Кам'янисті степи, глинисті та вапнякові схили, відшарування пісковику, вугільних та глинистих сланців, крейди. Угруповання класу *Festuco-Brometea*. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна рослина 10–25 см заввишки. Цибулина куляста, з сіро-коричневими оболонками. Листків 2–3, лінійних, з ковпачкоподібною верхівкою, до основи звужених. Квітки фіолетово-блакитні, зібрані у коротко-циліндричну китицю. Оцвітина 8–12 мм завдовжки, трубчасто-лійкувата, посередині звужена. Тичинки прикріплюються до трубочки нижче її середини, пиляки не висуваються з трубочки оцвітини. Цвіте у квітні–травні, плодоносить у травні–липні. Розмножується насінням та цибулинками.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Червоного списку МСОП. Охороняють в Українському степовому (відділення «Хомутовський степ», «Кам'яні Могили»), Луганському ПЗ (відділення «Провальський степ»), РЛП «Меотида», «Зуївський», «Донецький кряж» та в ряді заказників і пам'яток природи. Рекомендується створювати заказники у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено збирання рослин, порушення умов зростання виду, розорювання степів, надмірне випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Донецькому ботанічному саду НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Донбас заповідний. Науково-інформаційний довідник, 2003; Кондратюк, Бурда, Остапко, 1985; Кондратюк, Остапко, 1990; Определитель высших растений Украины, 1987; Остапко, 2001; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Флора УРСР, 1950.

Автори: В.М. Остапко
Фото: Ю.С. Перегрим

РЯСТКА ДВОЗНАЧНА

Ornithogalum amphibolum Zahar.

Родина Гіацинтові — Hyacinthaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення
Ендемічний вид на східній межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн.-Зх. Причорномор'я, Україна, Молдова, Румунія (плато Добруджа). В Україні — пд. зх. Правобережного Злакового Степу (Болградський та Ізмаїльський р-ни Одеської обл.). Адм. регіон: Од.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, локальні з дифузною просторовою структурою, щільність 5–20 особин на 1 м^{2}. Найвищу життєздатність мають особини виду, що трапляються в пониженнях рельєфу з вологим гумусованим і розпушеним ґрунтом. Негативний вплив на показники чисельності та життєздатності мають висока задернованість ґрунту та надмірний випас. Вікові спектри повночленні, переважають генеративні особини, кількість ювенілів незначна. Вегетативне розмноження часто пригнічене, насіннєве — задовільне.

Причини зміни чисельності
Ізольованість популяцій, послаблена конкурентноздатність сходів, знищення екотопів шляхом розорювання та заліснення територій, надмірний випас та рекреаційні навантаження.

Умови місцезростання
Степові трав'янисті, супіщані, глинисті та кам'янисті схили, у складі угруповань кл. *Festuco-Brometea*. Позитивно реагує на розпушеність ґрунту, послаблення ценотичної конкуренції. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Ранньовесняний ефемероїд. Трав'яна рослина 10–20 (30) см заввишки. Цибулина яйцеподібна. Листки в прикореневій розетці, вузьколінійні, жолобчасті, зверху з білою поздовжньою смужкою. Стебло безлисте, закінчується 5–30-квітковою щиткоподібною китицею. Листочки оцвітини білі із зеленою смужкою. Квітконіжки після відцвітання спрямовані косо вгору або майже горизонтально відхилені. Плід коробочка з трьома безкрилими ребрами. Цвіте на 5–6 рік у квітні–травні, плодоносить у червні. Розмножується насінням і вегетативно (цибулинами).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесено до Європейського червоного списку. Необхідні облік місцезнаходжень виду, моніторинг популяцій, створення заповідних об'єктів у локалітетах виду, вирощування в ботанічних садах та введення в культуру. Заборонено збирання, викопування цибулин, порушення умов місцезростання, заліснення ділянок, надмірний випас.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, перспективне для селекції.

Основні джерела інформації
Флора европейской части СССР, 1979; Витко, 1976; Гейдеман, Витко, Истратий и др., 1982; Европейский красный список животных и растений, 1992; Красная книга СССР, 1984; Определитель высших растений Украины, 1987; ЧКУ, 1996; Zahariadi, 1966.

Автори: Л.І. Крицька, С.Є. Дятлов
Малюнок: І.В. Маханьков

РЯСТКА БУШЕ

Ornithogalum boucheanum (Kunth) Asch.

Родина Гіацинтові — Hyacinthaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Диз'юнктивноареальний на пн. межі поширення.

Ареал виду та його поширення в Україні
Європейсько-малоазійський. Поширений в Середній та Атлантичній Європі, на Балканах та в Малій Азії. В Закарпатті, на пд. Лісостепу, в Степу та Причорномор'ї. Адм. регіони: Зк, Кд, Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій
Утворює розріджені, невеликі за розміром, місцями чисельні (від декількох особин до декількох десятків на 1 м^2) групи.

Причини зміни чисельності
Пряме знищення місцезростань виду при проведенні земляних, сільськогосподарських та меліоративних робіт, освоєння та трансформація територій, рекреаційне навантаження, випас, зривання на букети.

Умови місцезростання
Байрачні і заплавні ліси, узлісся, чагарникові зарості, балки, вологі луки, найчастіше у долинах річок, а також рудералізовані ділянки. На вологих, влітку пересихаючих, помірно кислих, слабкогумусних, глинисто-піщаних або кам'янистих ґрунтах. У Закарпатті в угрупованнях союзу *Quercion robori-petraeae,* на рівнині — *Salicion albae, Tilio-Acerion, Chelidonio-Robinion, Arction, Polygono-Chenopodion*. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–50 см заввишки. Цибулина яйцеподібна. Стебло прямостояче, з розеткою 3–4 (6) лінійних, жолобчастих, прикореневих листків до 2 см завширшки, які до цвітіння відмирають. Суцвіття — асиметричне гроно, з 5–20 квіток, приквітки довші від квітконіжок. Квітки до 5 см в діаметрі, дзвоникоподібні, листочки оцвітини 20–25 мм завдовжки, видовжено-ланцетні, загострені, зсередини білі, ззовні зеленкуваті, з білою облямівкою. Тичинкові нитки широко пелюсткоподібно розширені, по краях з двома зубцями, які у внутрішніх тичинок дорівнюють або перевищують пиляки, у зовнішніх — коротші. Цвіте в квітні–травні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Дніпровсько-Орільському, Луганському, Українському степовому ПЗ, Чорноморському, Дунайському БЗ, НПП «Святі Гори», в ландшафтних та ботанічних заказниках. Необхідний контроль стану популяцій, створення заказників у місцях зростання. Заборонено збирання та продаж рослин, освоєння територій, надмірне випасання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, медоносне.

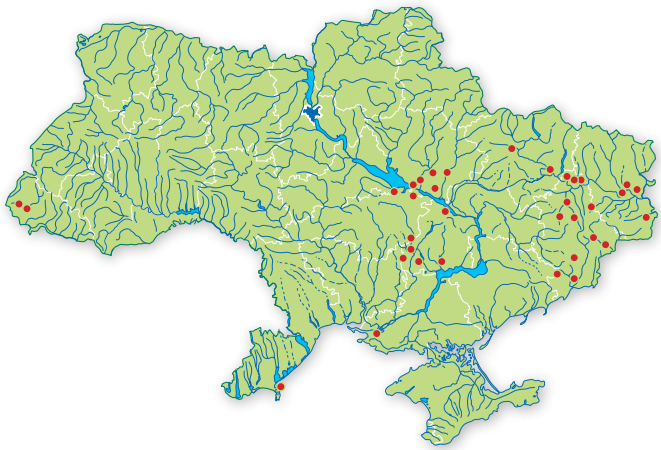

Основні джерела інформації
Байрак, Стецюк, 2005; Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Горелова, Алехин, 2002; Крічфалушій, Вайнагій, Андрик, Дашко, 1999; Кучеревський, 2001, 2004; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; Остапко, 2001; Прядко, Онищенко, Сіденко, 1999; Рідкісні рослини флори України в культурі, 1982; Ткаченко, Дідух, Генов та ін., 1998; Флора УРСР, 1950; Фодор, 1974; Margittai, 1933.

Автори: О.М. Байрак, Р.Я. Кіш,
В.І.Комендар, О.Ф. Щербакова
Фото: О.М. Байрак, В.А. Дьяков (вставка)

РЯСТКА ГІРСЬКА

Ornithogalum oreoides Zahar.

Родина Гіацинтові — Hyacinthaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Ендемічний вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Пн.-зх. Причорномор'я, Молдова, Румунія та Болгарія (плато Добруджа). В Україні — пд. зх. Правобережного Злакового Степу (Болградський, Тарутинський, Татарбунарський р-ни Одеської обл.). Адм. регіон: Од.

Чисельність та структура популяцій
Популяції нечисленні, але стійкі. Просторова структура компактно-дифузна. Щільність скупчень 10–20 особин на 1 м^2. В оптимальних умовах розвиваються нормальні повночленні популяції, у віковому спектрі яких переважають зрілі генеративні особини. У задернованих місцезростаннях формуються регресивні, старіючі популяції з неповночленними віковими спектрами та низькою щільністю особин. Поновлення популяцій відбувається за рахунок насіннєвого та вегетативного розмноження.

Причини зміни чисельності
Ізольованість популяцій, повільні темпи розвитку прегенеративних особин, їх незначна конкурентна спроможність в умовах задерніння ґрунту, послаблене вегетативне поновлення, знищення екотопів шляхом розорювання та заліснення, надмірне випасання.

Умови місцезростання
Степові трав'янисті, глинисті, піскуваті та кам'янисті схили, зарості степових чагарників, у складі угруповань кл. *Festuco-Brometea* (союз *Festucion valesiacae)* та *Rhamno-Prunetea*. Позитивно реагує на розпушеність ґрунту, послаблення ценотичної конкуренції. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Ранньовесняний ефемероїд. Трав'яна рослина 10–25 см заввишки. Цибулина яйцеподібна. Листки в прикореневій розетці, широколінійні (4–8 мм завширшки), плоскувато-жолобчасті, без білої поздовжньої смужки. Суцвіття щиткоподібне, 5–25-квіткове, однакової з листками довжини або трохи коротше за них. Квітки 14–20 мм завдовжки, листочки оцвітини білі з широкою зеленою смужкою на зовнішньому боці. Квітконіжки після відцвітання висхідні або відхилені. Плід яйцеподібна коробочка з 6 тупуватими ребрами. Цвіте на 4–5 рік у квітні–травні, плодоносить у червні. Розмножується насінням та цибулинами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Червоного списку МСОП. Необхідні облік місцезнаходжень виду, моніторинг популяцій, створення заповідних об'єктів та вирощування в ботанічних садах, введення в культуру. Заборонено збирання викопування цибулин, порушення умов місцезростання, заліснення ділянок, надмірний випас.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, селекційне.

Основні джерела інформації.
Флора европейской части СССР, 1979; Гейдеман, Витко, Истратий и др., 1982; Гейдеман, Николаева, 1980; Красная книга СССР, 1984; ЧКУ, 1996; Мосякін, 1999; Определитель высших растений Украины, 1987; Walter, Gillet, 1998; Zahariadi, 1966.

Автори: Л.І. Крицька, С.Є. Дятлов
Малюнок: І.В. Маханьков

РЯСТКА ВІДІГНУТА

Ornithogalum refractum Kit. ex Schltdl.

Родина Гіацинтові — Hyacinthaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Паннонсько-причорноморсько-східно-середземноморський вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середня Європа (Угорщина), Балканський п-ів, пд.-сх. центральної Молдови, Пн.-зх. Причорномор'я, Крим, Мала Азія. В Україні два ексклави: пд. зх. Правобережного Злакового Степу (Одеська обл., Тарутинський р-н, окол. смт. Тарутине, с. Виноградівка, Малоярославець I, Малоярославець II, о. Зміїний) та Передгір'я Криму. Адм. регіони: Од, Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції виду стійкі, відмічається зростання їх чисельності за рахунок інтенсивного як вегетативного, так і насіннєвого розмноження. Просторова структура популяцій компактно-дифузна. Вікові спектри повночленні, лівосторонні або бімодальні з двома максимумами на ювенільних та генеративних особинах.

Причини зміни чисельності
Фрагментованість та диз'юнктивність ареалу виду, низька конкурентна спроможність сходів та пригнічене вегетативне поновлення на задернованих ґрунтах, руйнування місцезростань.

Умови місцезростання
Степові трав'яні та кам'янисті схили, перелоги, зарості чагарників, лісосмуги. Угруповання кл. *Festuceto-Brometea* (союз *Festucion valesiacae*) кл. *Sedo-Scleranthetea* та *Rhamno-Prunetea*. Позитивно реагує на розпушення ґрунту, пониження ценотичної конкуренції. Мезоксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Ранньовесняний ефемероїд. Трав'яна рослина 5–10 см заввишки. Цибулина яйцеподібна з численними дочірніми цибулинками. Листки в прикореневій розетці, вузьколінійні, жолобчасті, у 2–3 рази довші за стебло, з білою смужкою посередині. Квіткова стрілка коротка, суцвіття щиткоподібне, 5–15-квіткове, коротке. Квітки 15–20 мм завдовжки, листочки оцвітини білі, з широкою зеленою смужкою на зовнішньому боці. Квітконіжки після відцвітання відігнуті донизу, у верхній частині круто зламані і спрямовані вгору. Плід яйцеподібна коробочка з 6 крилатими ребрами. Цвіте в березні–травні, плодоносить у травн і червні. Розмножується насінням і цибулинами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на території пам'ятки природи загальнодержавного значення «Ак-Кая». Необхідно виявити всі існуючі місцезнаходження виду, здійснювати моніторинг популяцій, розширити мережу заповідних територій, вирощувати в ботанічних садах. Заборонено збирання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, селекційне.

Основні джерела інформації
Гейдеман, Витко, Истратий и др., 1982; Флора европейской части СССР, 1979; ЧКУ, 1996.

Автори: Л.І. Крицька, С.Є. Дятлов, В.В. Новосад
Фото: В.П. Гелюта

ШАФРАН ВУЗЬКОЛИСТИЙ (Ш. СУЗСЬКИЙ)

Crocus angustifolius Weston
(*C. susianus* Ker Gawl.)

Родина Півникові — Iridaceae

Природоохоронний статус виду
Неоцінений.

Наукове значення
Середземноморський вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Мала Азія, Балканський п-ів. Гірський Крим, Передгір'я (зрідка), Пд. макросхил (звичайно). Місцезнаходження поблизу м. Умані Черкаської обл., в Одеській, Херсонській та Дніпропетровській обл. не підтверджуються. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
В оптимальних умовах популяції великі за розміром, в окремих випадках достатньо чисельні, проте в цілому вид лімітується специфікою екологічної амплітуди.

Причини зміни чисельності
Надмірний антропогенний вплив, рекреація, збирання на букети та торгівля, розширення будівництва є причиною як зменшення розмірів локалітетів, так і скорочення чисельності.

Умови місцезростання
Сухі відкриті місця у межах всіх висотних поясів. Ялівцеві та розріджені пухнастодубові рідколісся, зарості чагарників, лучні гірські степи, кам'янисті схили. Угруповання кл. *Quercetea pubescenti petraeae* (союз *Jasmino-Juniperion excelsae)* та кл. *Festuco-Brometea*. Геліофіт, ксерофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 5–15 см заввишки. Бульбоцибулина з сітчасто-волокнистими оболонками. Листки (до 7 шт.), лінійні, до 0,5 см завширшки, відігнуті, з білою повздовжньою смужкою. Покривало дволисте. Оцвітина з довгою трубкою, із 6 жовтих пелюсток, на яких проглядаються 3 бурі смужки. Цвіте у лютому–квітні. Плодоносить у червні. Розмножується насінням і бульбоцибулинами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють у ПЗ «Мис Мартьян», Ялтинському гірсько-лісовому, Кримському, Карадазькому, заказниках загальнодержавного значення «Мис Айя», «Карабі-яйла», «Аю-Даг», «Новий Світ», «Кубалач», пам'ятках природи державного значення. Заборонено збирання рослин, торгівля, забудова територій.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Широко культивують у багатьох ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

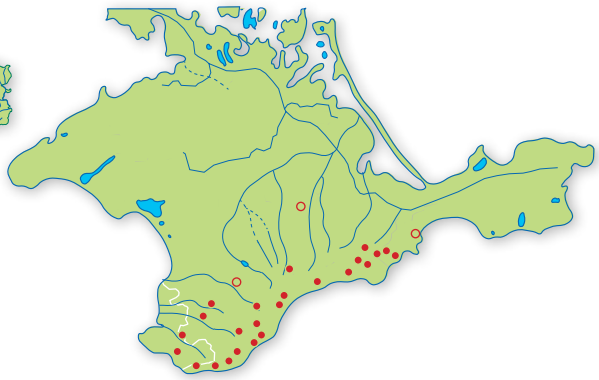

Основні джерела інформації
Дидух, 1992; Флора Европейской части СССР, 1979; ЧКУ, 1996.

Автор: Я.П. Дідух
Фото: М.М. Перегрим, В.П. Ісіков (вставка)

ШАФРАН БАНАТСЬКИЙ

Crocus banaticus J. Gay (*C. iridiflorus* Heuff. ex Rchb.)

Родина Півникові — Iridaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Південноєвропейський вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Східні (Україна) та Пд. (Румунія) Карпати. Єдине оселище виду на території Сербії знищене внаслідок господарської діяльності. Українські Карпати: передгір'я Вулканічного хребта та Хуст-Солотвинської западини. Адм. регіон: 3к.

Чисельність та структура популяцій
Популяції невеликі за розміром, диференційовані на окремі локалітети. Щільність становить 70–180 особин на 10 м^2. Структура популяцій здебільшого нормальна, повночленна. Віковий спектр лівосторонній. Ювенільні та імматурні особини складають більше 70% загальної чисельності усіх вікових груп. Характерним є відносно низький рівень участі генеративних особин.

Причини зміни чисельності
Відносно вузька еколого-ценотична амплітуда. Освоєння характерних для виду екотопів. Як декоративна рослина інтенсивно зривається на букети, викопується для пересадки на присадибні ділянки. Потерпає від надмірної рекреації, випасу, пожеж.

Умови місцезростання
Низовинні та передгірні напівзатінені грабово-дубові, буково-грабові ліси (угруповання кл. *Querco-Fagetea*) та зарості акації чагарникового типу (угруповання кл. *Robinietea)*. Ґрунти — буроземно-підзолисті. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 19–25 см заввишки. Бульбоцибулина округла, 13–15 мм завширшки, трохи сплюснута зверху та знизу, вкрита тунікою, утвореною сухими нижніми листками. Листки 6–8 мм шириною, лінійні, до 30–35 см завдовжки, в кількості 2–3 шт. Квітки поодинокі, з світло-фіалковою оцвітиною. Листочки зовнішнього кола оцвітини суттєво більші за внутрішні листочки 16–22 мм завдовжки. Цвіте у другій половині вересня–жовтні. Плодоносить у червні наступного року. Плід — тригнізда коробочка. Розмножується насінням, рідше — бульбоцибулинами. Розповсюдження насіння відбувається шляхом автохорії та мірмекохорії.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють в Карпатському БЗ — масиви «Долина нарцисів» та «Юліївська гора», заказнику місцевого значення «Шияня» та в заповідному ур. «Мочар». Необхідно ширше культивувати вид у ботанічних садах. Перспективним є включення виду до складу лісових культурфітоценозів. Заборонено збирання та продаж рослин, їх викопування, організація місць рекреації та надмірного випасання у місцях зростання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Комендар, Неймет, 1980; Крічфалушій, Будніков, Мигаль, 1999; Мигаль 1997, 1998, 2002; Randjelović, Randjelović, 1999.

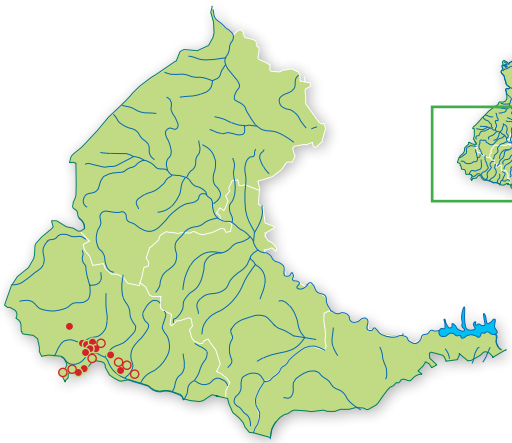

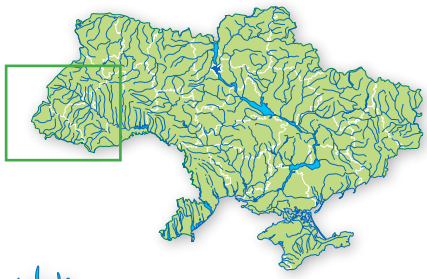

Автор: А.В. Мигаль
Фото: Р.Я. Кіш

ШАФРАН ГЕЙФЕЛІВ

Crocus heuffelianus Herb. (*C. banaticus* Heuff., nom. illeg.; *C. vernus* auct. non (L.) Hill, p.p.)

Родина Півникові — Iridaceae

Природоохоронний статус
Неоцінений.

Наукове значення
Карпатсько-балканський монтанно-альпійський вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. та Пд. Карпати, Балкани. В Україні — Карпати (усі висотні пояси), Передкарпаття, Прут-Дністровське межиріччя (Хотинська височина), Зх. Поділля. Адм. регіони: Вл, См, Лв, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Вн, Од.

Чисельність та структура популяцій
Утворює багаточисельні, великі за площею, здебільшого повночленні популяції. Переважна більшість популяцій характеризується лівостороннім віковим спектром. Частка ювенільних та імматурних особин у популяціях у кілька разів більша за частку генеративних. Просторова структура слабкодифузна. Максимальна щільність популяцій становить 20–100 особин на м^2.

Причини зміни чисельності
Як декоративна рослина інтенсивно зривається на букети, викопується для продажу та пересадки на присадибні ділянки. В околицях міст потерпає від надмірної рекреації. На межі ареалу зазнає негативних впливів у зв'язку з освоєнням характерних для виду екотопів.

Умови місцезростання
У рівнинних, передгірських та середньогірських місцевостях приурочений переважно до лісових фітоценозів, у високогірських — є компонентом лучних угруповань. Оптимум поширення виду в угрупованнях класів *Juncetea trifidi*, *Calluno-Ulicetea*, *Molinio-Arrhenatheretea*, *Querco-Fagetea*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 10–19 см заввишки. Бульбоцибулина округла, 10–12 мм завширшки, трохи сплюснута зверху та знизу, вкрита темно-коричневою тунікою, утвореною сухими лускоподібними низовими листками. Листки (2–3 шт.) 2–7 мм завширшки, лінійні, 8–17 см завдовжки, з загорнутими краями та сріблястою смужкою по осі вздовж усього листка. Квітки поодинокі. Оцвітина фіалкового кольору, проста, віночкоподібна, 9–13 см завдовжки. Цвіте у березні–квітні. Плодоносить у травні–липні. Плід — тригнізда коробочка. Розмножується насінням, рідше бульбоцибулинами. Розповсюдження насіння відбувається шляхом автохорії та мірмекохорії.

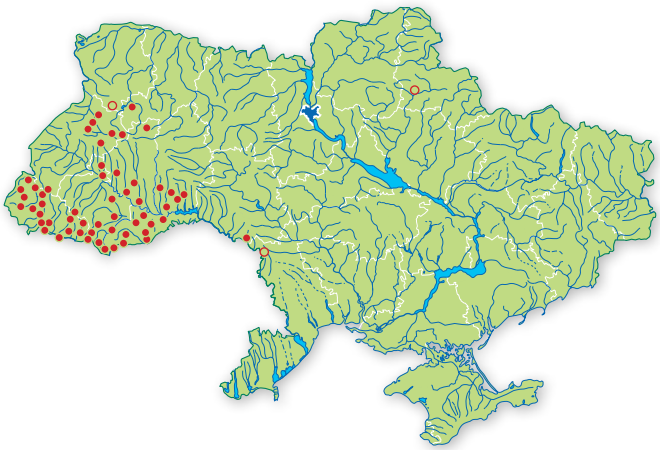

Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Охороняють на території Карпатського БЗ, «Медобори» та ПЗ «Ґорґани», Карпатського, «Синевир», «Вижницький», «Подільські Товтри», «Сколівські Бескиди» НПП та низки заказників, пам'яток природи і заповідних урочищ. Заборонено збирання витоптування, організацію нових місць рекреації, надмірний випас, викопування бульбоцибулин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Культивують у ботанічних садах.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Каталог раритетного біорізноманіття заповідників і національних природних парків України, 2002; Комендар, Неймет, 1980; Мельник, 2000; Мигаль 2001, 2002; Чорней, Буджак, Токарюк, 2000; Mihaly, Kricsfalusy, 1997.

Автори: А.В. Мигаль, І.І. Чорней
Фото: Л.Я. Нагорна, А.П. Слоневський (вставка)

ШАФРАН ПАЛЛАСА

Crocus pallasii Goldb. (*C. autumnalis* Pallas ex M.Bieb. 1808, non Poir. 1804; *C. pallasianus* Herb.)

Родина Півникові — Iridaceae

Природоохоронний сатус виду
Вразливий.

Наукове значення
Східносередземноморський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Сх. узбережжя Середземного моря, Балкани, Крим, Мала Азія. В Україні зростає в Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Популяції в степовій частині (Тарханкутський п-ів, ур. Джангуль, окол. м. Євпаторії, Саки), в передгір'ї (окол. м. Сімферополя, Севастополя: Сапун-гора, Саур-могила, Старий Крим) та в сх. частині пд. берега (окол. м. Судак, смт Коктебель, Кара-Даг) відносно чисельні, в основному представлені значною кількістю особин, але в умовах господарської діяльності зазнають негативних змін.

Причини зміни чисельності
Антропогенне навантаження — масове збирання рослин на букети і як лікарську сировину, випасання худоби.

Умови місцезростання
Зростає на степах, горбах, узліссях, кам'янистих схилах в угрупованнях кл. *Festuco-Brometea* та *Quercetea-pubescenti-petraeae*. Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Осінній ефемероїд. Багаторічна трав'яна рослина 8–16 см заввишки. Бульбоцибулина сплюснутокуляста, з сітчасто-волокнистими зовнішніми оболонками. Прикореневі листки вузьколінійні, розвиваються восени наприкінці цвітіння. Квітки великі, 4–4,5 см у діаметрі, рожево-бузкові, у зіві жовті. Цвіте у жовтні–листопаді, плодоносить у листопаді. Розмножується насінням та бульбоцибулинами.

Режим збереження популяцій та заходи охорони.
Охороняють у Карадазькому ПЗ і «Джангульському» заказнику, а також у заказниках місцевого значення. Заборонено збирання квітів на букети, викопування цибулин, випасання худоби.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у Нікітському ботанічному саду ННЦ УААН та в Центральному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське, харчове.

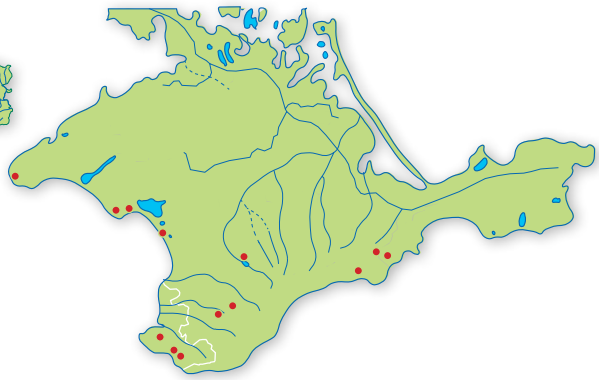

Основні джерела інформації
Дидух, Шеляг-Сосонко, 1982; Каталог редких, исчезающих ..., 1975; Крюкова, Лукс, Привалова, 1980; Миронова, Каменских, 1995; Миронова, Шатко, 1987; Редкие растения и животные Крыма. Справочник, 1988; Редкие и исчезающие растения и животные Украины. Справочник, 1988; Скворцова, 1973; ЧКУ, 1996; Чопик, 1978.

Автори: М.М. Федорончук, О.Ю. Уманець
Фото: В.В. Савчук